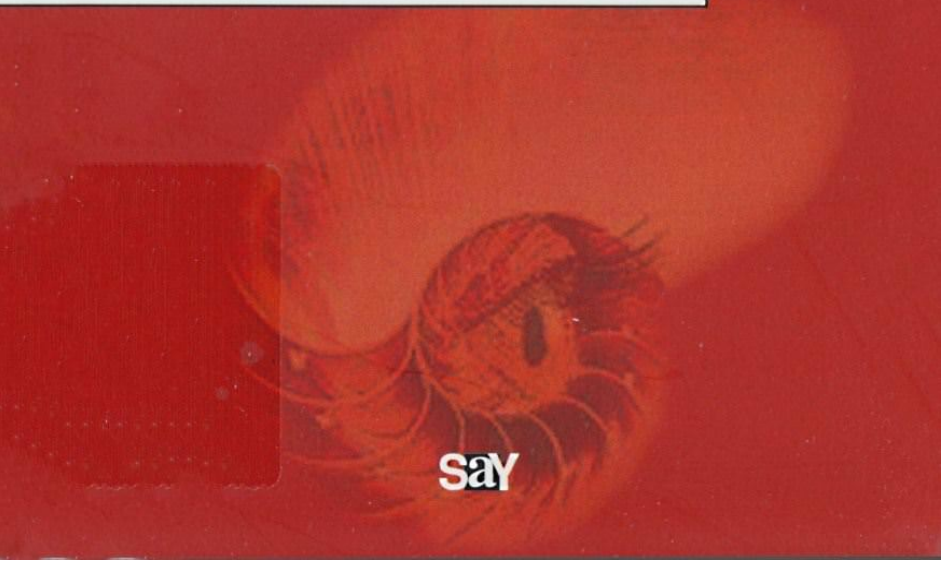

SCHOPENHAUER

TARTIŞMA SANATININ İNCELİKLERİ

Toplu Eserleri – 10

SAY

TARTIŞMA SANATININ İNCELİKLERİ

Arthur Schopenhauer
(d. 1788, Danzig - ö. 1860, Frankfurt am Main)

Ünlü Alman filozofu. 1813'te Jena'da *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom Zureichender Grunde* (Yeterli Sebebin Dörtlü Kökü) adlı bir tez savundu ve 1818'de büyük eseri *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İstenç ve Tasarım Olarak Dünya) yayımlandı. Berlin Üniversitesi'nde doçent oldu (1820); 1831'de öğretim üyeliğinden ayrılarak Frankfurt'ta münzevi bir hayat yaşadı; alaycı ve nükteli eserleri arasında, *Über den Willen in der Natur* (Tabiatta İrade Üstüne) (1836), *Über die Freiheit des Menschlichen Willens* (İnsan İradesinin Hürriyeti Üstüne) (1839), *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın İki Temel Meselesi) (1841), *Parerga und Paralipomena* (1851) yer alır. İki eseri ise ölümünden sonra yayımlandı: *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, Düşünceler ve Fragmanlar.*
Schopenhauer felsefesi, hem Kant idealizmine hem de Hint filozoflarına dayanır. Bütün doktrinini, özneyi de nesneyi de kapsayan tasavvur (Vorstellung) ve irade gücü kavramı üstüne kurar. Dünya bir tasavvurdur, yani o, akılda tasavvur edildiğinden başka bir şekilde düşünülemez *(idealizm)*. Schopenhauer, bu fenomenler dünyasının dayanağına, "irade" (istenç) adını verir ve her kuvveti bir irade olarak görür *(iradecilik)*. Bu irade varlıklarda, yaşama isteği veya yok etme sebeplerine karşı direnme ve onlara hâkim olma eğilimi olarak belirir. Zekâ bile yaşama isteğinin hizmetindedir; bununla birlikte, insan, her yaşantıda ve çabada kötülük ve acının bulunduğunu anlayınca, yaşama isteğinden kendini gene zekâ yoluyla kurtarabilecektir. Bu, hayat şartlarının karamsar bir analizidir ve Schopenhauer, kendisine ün sağlayan keskin zekâsını ve acı belagatini bu konuda ortaya koymuştur. Schopenhauer'in ahlakı, insanların özdeşliğinden ileri gelen acıma duygusuna dayanır.

Arthur Schopenhauer

TARTIŞMA SANATININ İNCELİKLERİ

(Genişletilmiş 2. Baskı)

Çeviren:
Ahmet Aydoğan

say

Say Yayınları
Schopenhauer / Toplu Eserleri 10

Tartışma Sanatının İncelikleri

ISBN 978-605-02-0031-7
Sertifika No: 10962

Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Özgün adı: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Bd. II, Kap. XI: Zur Rhetorik. *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. II: Zur Logik und Dialektik. *Die Kunst, Recht zu behalten.*

Çeviren: Ahmet Aydoğan
Editör: Derya Önder
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94
Matbaa sertifika no:12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2011
2. Baskı: Say Yayınları, 2012

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: say@sayyayincilik.com • web: www.sayyayincilik.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com • online Satış: www.saykitap.com

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz 7
Sunuş 21

Tartışma (ve İkna) Sanatının İncelikleri

Giriş:
Belagat yahut etkili konuşma sanatı 45

Tartışma ve Çekişme

Toplu Bakış 51

İncelikleri ve Ayrıntılarıyla Tartışma Sanatı

Mantık ve Diyalektik.....67
Eristik Diyalektik 71
Her Türlü Diyalektiğin Temeli 80

Tartışma Hileleri.....85

Ekler 125

İkinci Baskıya Önsöz

Tartışma Sanatının İncelikleri altı yedi ay gibi kısa bir zaman içerisinde ikinci baskısını yapıyor. Üstelik kitabı takdim etmek üzere konulan sunuş yazısı kitabı açacak, dikkat çektikleriyle okumayı kolaylaştıracak yerde yoğunluğu hatta, deyiş yerdeyse, nefes aldırmazlığıyla kitap için ciddi bir perde oluşturmasına ve gerek muhteva tertibi gerek sayfa düzeni bakımından onca eksik ve kusuruna rağmen böyle bir kitap bu kadar kısa bir zamanda bunu yapabiliyor.

Bunu bütün bu nakiselerine rağmen nasıl yapabiliyor?

Bu yapılanı hayra mı yormalıyız? Yoksa tam tersi bir şeyin alameti olarak mı görmeliyiz?

Bir dost işe kötü tarafından baktı ve bunu bütün toplum katmanları içerisinde çekişmeciliğin ve didişmeciliğin altın çağını idrak etmeye başladığı bir dönemde kitabın muhtevasıyla bu nabzı iyi yakalamasına ve bizzat başlığıyla okurunu ayartıp dikkatini çelecek bir cezp ediciliğe sahip olmasına bağladı.

Bir başkası ise bunun arka kapak yazısında baştan iyi tutturulan ve tutturduğunu da iyi tutan cümlelerin sonunda fevkalade ince ve nazik bir dille yapılması gereken işaret ve daveti neredeyse cazgırlığa vardırırken sergilediği *vulgarism*de aranması gerektiğini söyledi.

Eğer gerçek bu ikisinden biri veya her ikisiyse yazık. *Sunuş* yazısına, yazıda gözetilen inceliklere, gözetebil-

mek için sarf edilen emeğe, sağlığı tehlikeye atacak boyutlara varan gerilime ve o gerilimin mahsulü olan şeylere. Yazık.

Ne var ki ilk ihtimal daha başından göz önünden bulundurulmuş ve o ***Sunuş*** yazısı da zaten böyle bir ihtimal görmezden gelinemediği için yazılmıştı. İkinci ihtimalse ileride söylenecek olanları kendi başına gölgeleyebilecek kudrete sahip değil. Kaldı ki her iki ihtimal de kitabın en azından seslendiklerinin dikkatleri kuru bir başlıkla veya kışkırtıcı bir iki cümleyle çelinebilecek kadar bu genel temayüle teşne olduklarını var sayar, gördüğü bu ilgiyi de böyle bir susamışlığa bağlar ki bu her ne olursa olsun bir bühtan olur.

O zaman oradaki umudu muhafaza etmek için hala belbağlanabilecek bir varsayım, önümüzdeki sorunun cevabını bulabileceğimiz saklı bir yer var demektir. Dolayısıyla kitabın gördüğü bu ilgiyi yine orada söylenenler çerçevesinde yorumlayabilir ve: hak ve hakikate boyun eğip teslim olma yerine bin dereden bin su getiren çekişmecilik ve ayak direyiciliğin ülke genelinde her geçen gün bir kat daha yaygınlaşmasının en azından bu kitabın okurları ölçeğinde doğurduğu hoşnutsuzluğa ya da böyle bir yaygınlaşmanın esrarının uyardığı tecessüse yorabiliriz.

Dilimizde artık kulaklara çalınmaz olmuş fakat vaktiyle ağızlardan düşmeyen bir söz vardır:

"Hak deyince akan sular durur!"

Dilimizin tanıklığına göre bu dilin adesesinden dünyayı görüp tanıyanlar hak dendiğinde öylesine derinden sarsılıyor ve her ne hal üzereyseler kendilerini öylesine büyük bir huşu ve haşyetle toparlıyorlarmış ki bu hal üzere etraflarına baktıklarında bunun sadece kendilerin-

de değil dört bir cihette, canlı cansız her şeyde gerçekleştiğini görecek bir görüş gücüne ulaşıyorlarmış.

Sair her şey onları dağıtsa, aralarındaki nizam ve intizamı bozup niza ve ihtilaf doğursa dahi hak dendiğinde derhal kendilerine geliyor ve hizaya geçiyorlarmış.

Belki onlar da herkes gibi herhangi bir şeye erişmek için çabalarken yollarına çıkan şeyleri bertaraf ederek olmadı arkasından dolanarak aşıp geçiyorlardı, ama hak çıktığında görmezden gelerek, olmadı görünmez hale getirerek her ne pahasına olursa olsun erişmeye çalışmak yerine derhal çabalamalarına son verip hakka teslim oluyorlarmış...

Buradan bir yol tutturup derinleşebildiğimiz kadar derinlere sardırır, bu sözün böyle bir dille bize nasıl ve hangi şartlarda miras kaldığını anlamaya çalışırdık. Ama nafile.

Artık sözün söylediğinde itibar edilecek itibarı kalmadı.

Söz denilen şeyin itibarı öylesine tükendi ki artık insanlar boşa da doluya da "benim karnım tok!" deyip boş geçiyorlar.

Ne diyelim... Böylesine hor ve hoyratça kullanarak insanların nezdinde bir gün sözün "laf"a, lafın da boşu dolusu ayırt edilme zahmetine değmez "lakırdı"ya dönüşeceğini ve tokluğun aşılmaz geçit vermezliğine toslayacağını hesap edemeyip bindikleri dalı kesmiş olanlar utansın! Gelsin kessin savaşı, bitireceği varsa bitirsin başı, tek yağ ile bal etsin ağulu aşı denildiği ve tam ihtiyaç duyulup yolu gözlendiği sırada keseceğini kesemeyecek, bitireceğini bitiremeyecek derecede sözü sakatlayıp tüketenler utansın!..

Onun için doğrudan günümüze dönelim ve bugün bu açıdan ne durumda olduğumuza bakalım.

Bırakalım geri kalanları bugün hak deyince asıl durması gereken: insan duruyor mu?

Durmuyor.

Ya ne yapıyor?

Nerede kimin yoluna durdurucu bir güç olarak çıksa artık herkes hiç duraksamadan işi laf cambazlığına döküyor, karşısındakini lafazanlıkla boğuyor ve böylece onu o durdurucu güçten yoksun bırakarak yoldan kaldırıyor, daha doğrusu kaldırdığını sanıyor.

Artık kimse kendisine rağmen, kendisine yakın olarak gördüğü şeylere rağmen hakkı teslim etmiyor, eğer uzağındaysa yaklaşmak yerine onu kendisine yaklaştırıyor, buna muvaffak olamıyorsa yaklaşma vecibesini bir vecibe olmaktan çıkarmak için işi önce ikrar verdiği şeyleri, en sonunda da ikrar vereni: kendisini inkara kadar götürüyor.

Artık herkes her şey istediğim gibi olsun diyor, olmuyorsa durup dikelmek ve sağa sola kulak vermek yerine gücü kuvveti varsa oldurmak için zorluyor, yoksa bin türlü kılığa girerek dönüp kendisini zorluyor.

Ve eğer en sonunda hak sebebiyle bu olmazlık bir niza ve ihtilafa dönüşüyor ve bu defa hak hukuk olarak yollarına çıkıyorsa artık "bırakalım son sözü hukuk söylesin!" demek yerine hala zorlamaya devam ediliyor, duruma göre ya ihtilafın görüldüğü hukuk değiştiriliyor daha da olmadı iş ihtilafı görecek hakimleri değiştirmeye kadar götürülüyor. Böylece son sözü söyleyip niza ve ihtilafı sona erdirecek, çekişmenin toz dumanı içerisinde önlerini göremez hale gelen insanlara ihtiyaç duydukları aydınlığın berraklığını sunacak yükseklikte tutulması gereken günlük siyasetin batağına çekiliyor ve öyle bir noktaya geliniyor ki kimin haklı kimin haksız olduğu sonsuza kadar çözülemez bir mesele olarak cevapsız kalıyor.

Hangi şart altında olursa olsun mutlaka bariz olması gereken tebarüz etme imkanından mahrum bırakılıyor...

Avrupa'da buna "değerlerin aşınması" dendi ve "transvaluation" diye bir şeyden söz edildi.

Oysa ortadaki çok daha derin bir buhran idi ve temelinde onların "sübjektivizm" dedikleri şey vardı.

Onun için dehşetle irkilip sormak gerekiyordu: Bu "sübjektivizm" denilen şey nasıl ortaya çıkar, bu her şeyi kendisine ram edici cüreti nereden bulur? *Sofia* gibi ulu ve ulvi bir şey nasıl olur *sofist*liğe dönüşür? Dinleyerek hüküm verip yol açması gereken *muhakeme*nin başına ne gelir ki muhatabını yanıltacak safsatalar uyduran *mugalata* olur?

Orada bu ve benzeri sorular sorularak, "sübjektivizm" tam olarak aydınlatılamamış olsa bile, hiç olmazsa "sofistlik" bütün yönleriyle ele alınıp tartışıldı, lehinde aleyhinde bir yığın kitap yazıldı.

Burada bu sorular sorulamaz, sorulsa müşteri bulamaz, bulsa muhatabına ulaşacak mecradan mahrum bırakılır.

Dahası buradan "hak dendiğinde eğer akan sular durmazsa" "akacak su bulunmaz"a ulaşmaya çabalayacak düşünce velev ki ulaşacak kıvama gelse dinleyecek kimseyi bulamaz.

Bu bulunmazlık soruların önemsiz olmasından değil.

İnsanların bir arada yaşamasını mümkün kılan en temel sütunlardan birindeki çürümeyi sorguladıklarından dolayı bu soruların hayatiliği aşikar. Ama burada artık her şey gazeteci kafasıyla ve tam ona mahsus bir sığlık ve derme çatmalıkla ancak bir adım gerisinden ele alınarak konuşuluyor. Kimsenin daha fazlasına tahammülü yok. Ve bu tahammülsüzlük düşüncenin en fazla ürktüğü şey. Onun için de bir hastanın derdine derman olacak devayı

kendi elleriyle kendinden mahrum etmesi gibi, buradaki umumi efkar da kendisini ona eriştirecek yolu aramayarak veya arayanlara talip olmayarak derdine derman olacak bilgiden kendi kendisini mahrum ediyor.

O itibarla garipsememek gerekir: İnsanın insan olmak hasebiyle en temel ve hayati meseleleri eğer ilkelerinden hareketle ele alınarak konuşulacaksa bu ancak metafiziğin dil ve imkanlarıyla olabilecekken bunları en gündelik dille ulu orta konuşmaya tevessül etmek, olmadı bu kadarına bile tahammül edemeyip dilin bünyesinden bu imkanların izlerini topyekun silmeye kalkmak, diğer yanda ise en süfli veya alelade şeyleri en karmaşık ve tekellüflü bir dille konuşmak hatta bunların metafiziğini kurmaya kalkmak—bunlar ancak bu zamanda olacak şeylerdir.

İlkesizlik her yerde kazanıyor.

İhalecilik ülke insanının kaçınılmaz kaderi haline geliyor.

Eskiden sermayesi olmayan fakat sermaye sahiplerinin tezgahlarında işe yarayacak bir mahareti yahut marifeti olanlar pazara çıkar ve onu satılığa çıkarırlardı. Müşteri çıktığında bir bedel mukabilinde satılan meziyet yahut maharet hayat hakkı tanınmadığı için diğerlerini en fazla köreltebilir yahut büsbütün güdük bırakabilirdi. Yani en fazla kendine zarar verirdi. Artık bu gibilere yurt içindekiler yetmiyor, doğrudan yurt dışındaki pazarlara çıkıyorlar. Eğer onların yurtdışındaki bu arayışlarının sorumlusu bu ülkede müşterilerinin çıkmamasıysa bunca zaman bu ülkeye ve imkanlarına hükmetmiş olanlara ne dense az gelir. Ki bunun böyle olduğunu düşünmek için yeterince sebep var, zira elindeki kıt kanat imkanlarla bu zor günlerinde ülkesi için seferber olacak olanlar bu im-

kanları nerede neyin ucundan tutarak kullanabileceklerini bilecek ya da sorup öğrenecek durumda değiller. "Vaktiyle böyle bir ihtimal öngörülmüş olmalı ki bunun maddi-fiziki bir istila olacağını düşünerek seferberlik dairelerini kuranlar kendilerince bunun bir önlemini almışlardı ama bu istilanın zihni-fikri bir istila olarak başlayıp her şeyi teslim alacağını nereden bilebilirlerdi?" sorusuyla kendilerini savunacak olanlar bugün davasını kimseye anlatamazlar. Çünki eğer *stratēgia* denilen şey sonunda *stratēgos stratagem stratum stratus*: *sternere*ye yani düşünce çabasıyla gerçekleştirilen "yayma ve yerleştirme" ameliyesine dayanıyorsa o ihtimali öngördüklerini söyleyenler bugün olmazsa yarın mutlaka gafil avlanacaklardı, çünki baş tacı etmeleri gereken şeyi, düşünceyi bir ayaklar altına almadıkları kalmıştı.

Yakınlarda ülkenin en köklü kurumlarından biri daha tasfiye edildi. Daha doğrusu o kurumun içerisinde iyi kötü devlet terbiyesi görmüş, az çok tarih şuuruna sahip, dolayısıyla bu ülkenin dikiş yerlerini o tarih şuuru çerçevesinde şöyle böyle bilen, onların civarında kimin hangi maksatla dolandığını az da olsa çıkarabilecek durumda olan bir zümre daha saf dışı edildi.

Neyle, hangi enstrümanlarla?

O kadar çok istismar konusu oldukları, hele son zamanlarda doğrudan ve alenen birtakım gizli emellere alet edildikleri artık iyice ayyuka çıktığı için kimseye inandırıcı gelmeyen martavallarla.

Neydi bunlar?

O sunuş yazısında çok daha etraflı bir şekilde dile getirilmiş ve nereye aitseler tam oraya yerleştirilmişti: bu on yılın (çünki her şey gibi artık bunların da ömrü kısaldı) *trinité sacré*si: demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü.

Fakat asıl büyük tasfiye kurumlarda yapılan veya doğrudan kurumların tasfiyesi değil. Ülkenin meselelerini her birini kendi ilkesinden hareketle, dünü bugünü ve yarını içinde düşünebilecek vüsate sahip zihinler öz yurdundan tasfiye ediliyor. Şu son on yıl içinde öyle muazzam bir zihni ve ruhi dönüşüm geçirdik ki şimdi kendimizi bulduğumuz noktayı ifade etmek için eğer dilimizde bu manada sefaletin en koyusunu ifade edebilecek kudrette bir sözcük olsaydı o dahi kifayet etmezdi. Artık bu ülkenin hangi meselesi olursa olsun ehlinin eline geçme ve o elden örselenmeden esrarının çözülmesini bulma umudunu ebediyen kaybediyor. Artık bu ülkenin meseleleri ebediyen sahipsiz, ebediyen öksüz kalıyor. Bundan böyle bu ülkede her meselenin kaderi biganelerin önce sağır kapılarını ardından bön bakışlarını himmet umuduyla beyhude yere bekledikten sonra ne mahremiyetine hürmet eden ne esrarına nüfuz edebilen ehliyetsiz ellerde bir mesele haline gelirken dahi görmediğini görmek, zillet içinde sürünmektir. Artık bu ülkenin meselelerinin payına düşen kan donduran gevezeliktir.

Bugün deliler ülkesinde geri kalan az sayıdaki akıllının aklın artık hiçbir hükmünün kalmadığını gördükleri için ülke insanlarını vaktiyle akıllarından etmiş olan akılsızlık suyunu kendi elleriyle içerek akla veda etmek zorunda kaldıkları gündür.

Artık başka hiçbir saik ve maksatla değil sırf bir meselenin hatırı için konuşacak olan kimse, tabii eğer hala böyle birisi çıkar da sesini duyurabilecek bir mecra bulabilirse, söyleyeceklerinin o meseleyi bütün yönleriyle kucaklayıp kavramasını düşünmek yükünü omuzlamakla kalmayacak nerede kimin nasırına basacağını da hesaplamak zorunda kalacaktır.

Fakat şunun bunun hatırı ya da hesabı için değil sırf o meselenin hatırı için ve bundan dolayı onu bütün yönleriyle kucaklayıp kavrayacak kudrete sahip olan—o bundan böyle nasıl ve nerede yetişecek? O hangi gölgelikte kimin himmetiyle ve himayesiyle yetişecek? Onun hayat yükünü, maişet gailesini kim omuzlayacak da, o bütün gücünü böyle bir vüsate sahip olmak için harcayacak? Zira öyle bir yere geldik ki artık herkes kendisinden sonrakilere can havliyle diyor: "Ne yaparsan yap, kimin değirmenine su taşırsan taşı, günlük ücretin öyle veya böyle ödenir. Kimin hesabı içerisinde yer alırsan al, o hesaptan sana da muhakkak bir kemik parçası düşer. Ama sakın ola ki başka hesapların kurbanları veya mağdurları olacaklarına bu ülkenin ve insanlarının bir hesabı olsun diye didinip durma. Böyle bir didinmenin ve çırpınmanın, teşvik ya da himayesini görmek şöyle dursun, hadi karşılığı da bir tarafa, ayakta kalacak kadar bir semeresini de göremezsin, hatta bununla da kalmazsın, yok yere bunun cevri cefasını çekersin, üstelik kimseden vefa da göremezsin!"

Münhasıran meselesi olup o meseleye dair söyleyecekleri olanlara tahsis edilmesi gereken imkan ve mecralara şimdi heveskar baykuşlar tünemiş olup bet sesleriyle ortalığı velveleye vermektedirler. Asıl sahiplerine hasredilmesi gereken dikkati bir kuru gürültü olarak belki bir an için bunlar işgal edip tutsak alacaklar fakat kimsenin kuşkusu olmasın bir müddet sonra her suiistimal gibi onlar da hak ettiğini bulacak, dolayısıyla o dikkat yerini ebedi aldırmazlığa bırakacaktır.

Diyelim ki yukarıda söylenenler boş bir vehimden ibaretti ve gelişmeler o kadar aksi istikamette cereyan etti ki bunlar bir "felaket tellallığı"ndan öteye geçmedi.

Bundan ancak sevinç ve memnuniyet duyarız. Fakat gerek yukarıda ve o *Sunuş* yazısında söylenenler, gerekse bu kitabın içinde, bambaşka amaçla olsa bile, bir tartışmada hak ve hakikatten sapıp haklı olmadığı halde baskın çıkmanın yolunu gösteren bölüm dahi kendi mütevazı imkanları çerçevesinde yine de hayra hizmet etmiş olur. Hatta giderek denilebilir ki kitap bir bütün olarak "demokrasi teorisi" denilen şey içerisinde onun belki de en nazik yarasına, doğrudan istinat noktasına en büyük katkılardan birini yapmış olur.

Şöyle ki: Eğer bu "demokrasi" dediğimiz *demos*un *kratos*u ise ve *demos* bu *kratia*ya verdiği oylarla katılıyorsa ve rey beyan etmek reye konu olan her neyse en azından seçimde bulunabilecek kadar bir kanaate sahip olmaksa böyle bir kanaat nasıl hasıl olacaktır?

Teoriye bağlı kaldığımız takdirde denilecektir: Ondan kolay ne var, *demos*un reyine sunulmuş olan her neyse lehinde veya aleyhinde taraflar teşekkül eder, bunların içinden çıkacak konuşmacılar seçimde bulunabilecek bir kanaate sahip olabilmesi için *demos*u şuna veya buna ikna etmeye çalışırlar.

Peki, ama ya o ikna esnasında konuyu ve dolayısıyla verilmesi ihtimal dahilinde olan bütün kararları tüm yönleriyle ortaya koyup aydınlıkta tartışanlar olacağı gibi, meseleyi laf kalabalığına boğup yeri geldiğinde hamasetle yeri geldiğinde safsata ve mugalatayla *demos*u dolduruşa getiren gözbağcı *dēmagōgos*ların çıkması bizatihi işin tabiatı icabıysa?

Burada iş sarpa sarar.

Bir yönetim şekli olarak demokrasi en azından teorisi itibariyle bir meseleyi tüm yönleriyle ortaya koyup aydınlıkta tartışanların çıkmasının güvencesini bunun bir "faziletler rejimi" olmasına bağlar, peki ya çıkmadığı takdirde?

İnsanın içine hiçbir şey bırakmayıp her şeyi dışarıdan "denetle ve dengele" ilkesiyle çözmeye çalışan "teorinin" burada gelip "fazilet sahibi kimseler"e teslim olması kendini inkar değil midir?

Burada artık sorular cevapsız kalır.

Öyle ya, teoride halk dalkavuklarının, oy avcılarının karşısına mesele her neyse sırf onun hatırına ve ötekilerin maskesini indirmek için konuşacak asalette kişi veya kişilerin çıkması güvencesini başka nerede bulur?

İşte kitap bir bütün olarak alındığında cevapsız kalan bu soruların cevabının nerede aranacağını göstererek demokrasiye, üstelik müdafilerinin kendisini teorisinin dahi tasvip etmeyeceği işler için manivela olarak kullandığı bugünlerde, bir muarızı olarak en anlamlı katkıyı sunuyor.

Öyle ya bu sahipsiz demokrasiye, *demos*a kendini koruma yollarını, dolayısıyla *dēmagōgos*ların ne zaman, nerede çıktığını ve hangi silahları kullandığını göstermekten daha büyük bir katkı olabilir mi?

Kitap bu ikinci baskısında muhteva tertibi ve sayfa düzeni açısından esaslı değişikliklere uğradı. En başta *Sunuş* yazısının hiç olmazsa biraz daha nefes aldırıcı olması sağlandı. İkinci olarak metnin akışını sekteye uğrattığı için bölüm sonuna ek olarak konulan haşiyeler bu defa toptan kitabın sonuna kaydırıldı ve puntoları büyütüldü, böylece okuma güçlüğüyle ilgili şikayetler giderilmiş oldu. Bu düzenlemenin kitabın gövdesinin yekpare hale gelmesine de katkısı dokundu ve böylece ne başlangıçta kitabın Schopenhauer külliyatındaki yerini tespit etmeye ve günümüzle bağını kurmaya çalışan yazıyı ne de daha önceki veya sonraki dönemlerde konunun değişik yönlerine katkıda bulunan düşünceleri hülasa

eden sondaki haşiyelere ilgi duyan, dolayısıyla kitaba alakası Schopenhauer ismiyle sınırlı olanların işlerini kolaylaştıracak bütünlük sağlanmış oldu. Son olarak bilhassa "Diyalog ve Diyalektik" haşiyesi esaslı bir şekilde genişletilerek kitabın yirminci yüzyılın, özellikle ikinci yarısındaki, düşünce akımlarına da sağır kalmadığı ilgilisine gösterilmiş oldu.

Elbette kitabın kendisine mesele edindiği mevzunun, bilhassa günümüz dünyasında daha bir ehemmiyet ve aciliyet kazanmış haliyle, yapılan bu ilavelerle de bütün yönleriyle ve tüm ayrıntılarıyla hakkıyla ele alınabildiği söylenemez. Gerçi kitap bu yetersizliğiyle de hayırlı bir amaca hizmet etmedi değil. *Sunuş*'un son dipnotunda sözü edilen hazırlık yazılarından birinin fitilini ateşlediği metin "*Güz Düşüncesi*" başlığıyla müstakil bir kitap olarak tamamlandı ve orada söylendiği üzere şimdi rüzgarını beklemektedir.

Dileyelim kitap yapılan bu düzeltme ve ilavelerle daha derli toplu olsun ve hak ettiği alakayı görerek katkıda bulunmaya çalıştığı şeylere katkıda bulunsun.

SUNUŞ

Bununla birlikte *Schopenhauer Kitaplığı* onuncu kitabına ulaşmış oluyor. İlk kitabın Ekim 2006'da yayımlandığı ve beraberinde eşzamanlı olarak iki dizinin (*Eğitim Düşüncesi* ve *Doğu Bilgeliği*) daha götürülmeye çalışıldığı ve bir arada götürülmeye çalışılan bu işlerin her birinin literatür takibi, metin seçimi, seçilen metinlerin dahil edilen bütünle telifi, tercümesi ve nihayet sunuş yahut hazırlık yazılarının yazımı da dahil çevirmenlikten editörlük ve redaktörlüğe kadar dışarıdan birbirini destekler gibi görünen ama aslında her biri birbirine ayak bağı olan ve kökleşmesini engelleyip *fluence*'ına izin vermeyen sürdürülmesi fevkalade güç çok yönlü bir uğraşı gerekli kıldığı hesaba katılacak olursa beş yıl içerisinde onuncu kitaba ulaşmak yabana atılacak bir iş değil. Zaten yabana atılmadı. Türk matbuat hayatında bu çapta bir düşünür kendine yabancı bir dilde belki de ilk defa bu denli yaygın bir okunurluk seviyesine ulaştı. Üstelik bu kendi efkârından okuyup yazanların sayısının dramatik bir düşüş gösterdiği, düşüşe direnenlerin de çoğu zaman kitaptan başka her şeye benzeyen tuhaf satış metalarıyla nazarlarının çelindiği, dikkatlerinin dağıtıldığı, zamanlarının çalındığı bir dönemde gerçekleşti.

Bu gerçekleşme hem duraksatıcı istihfafı hem felç edici istihzayı içinde barındıran "Gerçekleşti de ne oldu?" sorusuna soruluştaki edayı kırmaya gücü yetmese bile kendi çapında verecek bir cevabı olan gerçekleşmeydi. Çünkü düşünürün düşünmesine mesele edindiği

şeylerin bugün tüm insanlığı bekleyen büyük tehlikeleri savuşturmanın yolunun nerede aranması gerektiği sorusunun özgürce tartışılmasına katkıda bulunma ihtimali bu gerçekleşmeyi daha bir anlamlı hale getiriyor. Ve böyle bakınca insan umutlanmadan edemiyor. Umut denilen böyle bir şey. Hüküm süren zifiri karanlık da olsa küçük bir ışıltı kanatlanmasına yetiyor.

Ama nasıl ki ileri derecede hastalıklı bir bünyede sağlam bir uzvun yaşaması mümkün değilse, bir şey değil mi ki bunun gibi bir dünyada neşvü nema bulmuştur sırf bu bile ona ihtiyatla yaklaşmak için yeterlidir. Aksi halde değil neşvü nema bulmak varlık gösteremez, hatta ayakta dahi kalamazdı, dolayısıyla "fazlasına hacet yok, bu kadarı bile onun kötülüğüne bir karine olarak yeterlidir" peşinkabulü dahi bu ihtiyata bir zarar vermez, çünkü bu dünyanın şartlarının talep ettiği ihtiyatkârlığın koyuluğu, her ne kadar ancak oyalayan, ayartan ve öldüren şeylere geçit verse de o bir yolunu bulup zamanın zehirleyici ruhunda bir gedik açmıştır iyimserliğiyle savuşturulamaz.

Umalım ki bu ülkenin meselesi olan ve bütün eğlentilere ve ayartılara rağmen meselesini inatla ve azimle takip eden okurları bu kitapların gördüğü revacı haklı çıkaracak boyutlarda olsun. Ve dileyelim ki onlar her nerede olursa olsun bulundukları yerlerde bütün olumsuz şartlara rağmen ulu ve köklü bir ağaç gibi kökleriyle yurt toprağını tutmaya, dalları budaklarıyla etrafındakilere kol kanat germeye çalışsınlar. Bu zor ve meşakkatli iş ancak böyle bir umutla sürdürülebiliyor, bunca mağduriyete ve mahrumiyete bu dileğin gerçekleşmesinin yolunu açacak şartların oluşmasına katkıda bulunsun diye katlanılabiliyor.

I

Kitaplığın onuncu kitabı daha öncekilerden biraz farklı. Takip edenler bilecekler, dizide daha önce bir kitabın çatısı genellikle düşünürün *Parerga und Paralipomena*'sından oluşturulur, tematik bütünlüğün talep ettiği destekleyici metinler de *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un II. cildinden seçilirdi. Burada farklı bir yol izlendi. Daha önce izlenen yolun burada takip edilmesi imkânsız hale geldiğinden dolayı değil, aşağıda açıklanacak harici şartlar farklı bir yol izlenmesini talep ettiğinden ve bu talep artık daha fazla geri bırakılamadığından dolayı. Gerçi burada da sözü edilen iki kitaptan metinler seçildi, ama sadece destekleyici nitelikte. Dolayısıyla onuncu kitabın omurgasını bu iki kitaptan olmadığı gibi geri kalan üç kitabından seçilen metinler de oluşturmuyor.

Düşünürün düşünce serüvenini takip edenler yine bileceklerdir, düşünce tarihindeki birçok düşünürden farklı olarak Schopenhauer'e sadece düşünmek ve düşündüklerini konuşarak veya yazarak paylaşmak yetmedi, düşüncelerinin makes bulabilmesi için düşüncesine karşı oluşturulan sessizlik duvarını kıracak uygun araçlar tasarlayıp geliştirmek zorunda da kaldı. Muhtevasının talep ettiği form içinde sunduğunda düşüncesini değerlendirip fikir beyan edecek konumda olanların ısrarlı suskunluğuna önce sözünü sakınmaz bir dille keskin eleştiriler yöneltti. Bu yoldan bir netice elde edemeyeceğini gördüğünde fikir beyan edecek konumda olanların barikatını kaldırıp düşüncesini doğrudan daha geniş kitlelerle buluşturmak için onların anlayacağı bir dille farklı bir formda yeniden kaleme almak zorunda kaldı. Bunun da

gayesine ulaştıracak müessir bir yol olmayacağı düşüncesine kapıldığında bu defa sürdürülen bu suskunluğu cepheden hücum edip eleştirmek yerine daha etkili olacağını düşünerek keskin bir hiciv diliyle alaya aldı. İşte onuncu kitabın omurgasını bu son çaba içerisinde değerlendirilebilecek bir yazı, belki kitaplığın son kitaplarından biri olarak yayımlanması daha uygun görülebilecek *Nachlaß*'dan alınma *Die Kunst, Recht zu behalten* başlıklı *sarkastik* bir metin oluşturdu.

Peki, insanlığın meselelerini mesele edinen bir düşünüre düşünmek ve düşündüklerini yazmak neden yetmez de tefekkür mesaisinin içinde ayrıca bir de tasannuya yer ayırmak zorunda kalır? Düşünür bu sükût duvarını ve onun halk efkârında müessir olabilmesi için uygulanan usulleri doğrudan eleştirebilir, düşüncelerini kamuoyunun hedef tahtasına yerleştirmek için yöneltilen hileli itirazları cevaplandırabilir, serdedilen fikirlerdeki çürüklük ve çelişkileri doğrudan gösterebilir, dolayısıyla bu amaçla bir fikrî tartışma başlatabilir yahut polemiklere girişebilirdi. Ama o böyle yapmadı, tecrübeleri bunun fayda vermeyeceğini göstermişti çünkü. Bunun yerine Aristoteles'in *Topika*'sından ve özellikle *Peri sophistikon elekhon*'undan ilham alarak ve alay, hiciv ve ironi silahlarını ustaca kullanarak bir tartışmada ne kadar haklı olursa olsun hasmın sözlerini ağzını açmasına fırsat vermeden boğazına tıkmanın hilelerini, haklı ya da haksız olduğuna bakmaksızın bir tartışmadan galip çıkmak için başvurulabilecek yolları göstermeyi düşündü ve böylece kendisine karşı ısrarla sürdürülen suskunluğun arkasındakilerin takip ettiklerini düşündüğü stratejilerin bütün çıplaklığıyla ve çirkinliğiyle görülebileceği *satirik* bir yapı tasarladı. Daha doğrusu tasarlamak zorunda kaldı.[1]

1 Sürecin ayrıntılı açıklamaları, Say Yayınları, Fikir Mimarları Dizisi içerisinde yayımlanan *Schopenhauer* kitabından takip edilebilir.

II

Düşünür ne yaptı da bu gelenler başına geldi?

Doğrusu yaptığı affedilmez bir işti: O yaygın telakkilere karşı, ekseriyetin peşinen doğru kabul ettiği ve ortak uzlaşmayla sorgulamadan muaf tutulmasını kararlaştırdığı fikir yahut inanışlara karşı konuştu. İnsanlık tarihine kuşbakışı göz gezdirenler bile bu "karşı konuşma"nın ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu bilirler. Hele bir de ortaya ne kadar hilafı hakikat olursa olsunlar sırf işlerine öyle geldiği için bunları usulünce okşamayı bilen bir kişi yahut zümre çıkmışsa o zaman artık ölümlüler arasından günahkârın imdadına koşacak yoktur. Zira o zümre bunları büyük bir ustalıkla avamın kursağıyla ilişkilendirip çıkarlarıyla güvence altına almayı başardığında artık hakikat olanca çıplaklığıyla zuhur etse ve bu zuhur en mücessem ve müsellem haliyle onların karşılarına çıkarılsa dahi bu konuşma behemehal bir dil uzatma olarak anlaşılacaktır. O yüzden verilen cezanın ağırlığı işlenen suçun büyüklüğüyle orantılıdır: *mortum silentium*. Burada görmezden gelinen, yok sayılan, sessizliğe, dolayısıyla ademe mahkûm edilen şu veya yetenek yahut üstünlük değil doğrudan kişinin kendisidir. O bütün varlığıyla yok sayılır, sanki böyle birisi varolmamıştır, hiç yaşamıyordur, o kadar yaşamıyordur ki yaptıklarının hiçbir tesir kudreti, aksi seda doğurma gücü yoktur.

Yetenek denilen aslında duyarlık fazlalığından başka bir şey değildir ve o duyarlık uygun iklimi bulamadığı zaman kendine döner, bu kez bu fazlalık ters yönde işler ve bir üstünlük olarak görünen şey onun felaketi olur. Felaket sükûtun tetiklediği kuşkuyla başlar. Ve bu kuş-

kunun gölgesi kimi zaman kişinin bütün mevcudiyetini içine alacak kadar genişler ve işte o zaman sözü edilen ölüm gerçekleşmiş olur. Düşünür bunu bir başka vesileyle olanca çarpıcılığıyla resmeder:

> "Nitekim herhangi bir bilgi dalında seçkin bir yetenek kendisini hissettirir hissettirmez bütün vasatlar ağız birliği etmişçesine onun üzerini örtmeye, onu her türlü imkân ve fırsattan yoksun bırakmaya kalkar, sanki bu onların yeteneksizliğine, sığlığına ve heveskârlığına yüksek düzeyde bir ihanetmişçesine ellerinden geleni esirgemeyerek onun tanınmasını, görünmesini, aydınlığa çıkmasını önlemeye çalışırlar. Çoğu durumda sindirme veya örtbas etme sistemleri uzun bir zaman başarılı olur, çünkü onlara eserini eğlenip hoşlansınlar diye çocukça bir itimat ve emniyetle teslim etmiş olan deha en asgari düzeyde bile bu vasatların dolap ve düzenlerine karşı kendisini koruma yeteneğine sahip değildir, çünkü onlar ancak bayağı ve alçak olan şeylerin düşünülüp tasarlanmasında kendilerini tam olarak rahat hissederler. Aslında o bunlardan kuşkulanmaz, dahası yaptıklarını anlamaz bile; hatta gördüğü karşılıktan kafası karışmış ve dehşete düşmüş olarak kendi eserinden kuşku duymaya başlar ve ardından kendine olan güvenini kaybedip çalışmalarından vazgeçebilir, ta ki gözleri döneminin bu değersiz ve aşağılık adamlarına ve onların yapıp ettiklerine açılıncaya kadar..."[2]

2 *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. XX: Ueber Urteil, Kritik, Beifall und Ruhm. Türkçesi için *bkz. Güzelin Metafiziği, Sanatta ve Edebiyatta Güzelin Sırları*, Schopenhauer Kitaplığı, 8. Kitap, 1. Baskı, Say Yayınları, 2010.

İyinin kıymetinin takdir edilip hakkının teslim edilmesinin önündeki en büyük engel kalabalıkların fark etme kabiliyetinden, ayırt etme gücünden yoksunluğudur. Düşünür kalabalıkların yargı gücünden yoksunluğunu La Bruyère'den naklettiği vecizeyle serinkanlılıkla ortaya koyar: *Après l'esprit de discernement, ce qu'ily a au monde de plus rare, ce sont les diamans et les perles:* "Yargı gücünden sonra dünyadaki en nadir şey elmaslar ve incilerdir". Kalabalıklar "hakiki olanı sahtesinden, sapı samandan, altını bakırdan ayırt etmeyi bilmezler. Sıradan ile nadir rastlanır kafa arasındaki geniş uçurumu görmezler." Dolayısıyla çoğunluk iyiyi kötüden ayırıp görüş beyan edecek durumda olan azınlığın otoritesine boyun eğer, bu bakımdan "herkesin hemen kendi üzerlerindekinin üstünlüğünü tanıyacak ve onların önderliğini takip edecek kadar kendine ait yargı gücü vardır."

Ne var ki kalabalıkların yargı güçlerinin yargılamada yetersiz kalacağı meselelerde kendi görüşüne değil "ancak başkalarının otoritelerine istinaden" bir yargı oluşturmasını düşünür "talihli bir durum" olarak görür ve "kendimizi tersini düşünerek teselli etmemizi" söyler. Çünkü eğer herkes gerçekten "bunlardan anladığı ve hoşlandığı şeye göre bir yargıda bulunsaydı ve başka çıkar yol kalmadığından söylediğini gönüllü gönülsüz de söylese, uygun ve yerinde olanı söyleyen otoritenin zorlayıcı gücünü üzerinde hissetmemiş olsaydı" herhangi yüksek bir alanda hakiki bir yeteneğin tanınıp kabul görmesi imkânsız olurdu. Dolayısıyla hiç kimse hiçbir konuda "ne ise o olarak kabul edilmez, başkaları onu ne yaptıysa o öyle bilinir, öyle kabul edilir". Ancak bu öyle bir "tezgâhtır ki bu sayede kalburüstü kafalar zapturapt altında tutulup sindirilir; seçkin kafaların mümkün olduğu kadar uzunca bir zaman hak ettikleri yükseklere erişme-

lerine mani olmak için bu vasıtayı vasatlar kullanır." Bunu vasatların mı yoksa kendilerine verileni amacına aykırı olarak kullanmak suretiyle hem kendilerine hem de onlardan fikir beyan etmelerini bekleyenlere ihanet ederek şeytanın değirmenine su taşıyanların mı kullandığı burada bahsi diğerdir.

Mamafih düşünüre göre kalabalıkların ayırt etme yeteneğinden yoksunluğu iyinin yolunun tıkanması için yeterli değildir, iyinin kıymetinin takdir edilip hakkının teslim edilmemesi için buna "dünyanın ve ahvalinin ifsat ve sefaletinde katkısı büyük" olan kıskançlığın, vasatların kıskançlığının da elvermesi gerekir: "Kıskançlığın iyinin değerini düşürmek için sık sık kullandığı ve aslında bunun tersinden ibaret olan bir yöntem kötünün alçakça ve vicdansızca övülmesidir; çünkü kötü tedavüle girer girmez iyi kaybolur." Düşünür hakkının teslim edilmemesine bir dereceye kadar tahammül etmişse de, muhtemelen haksızlık duygusunu daha da alevlendirmiş olan "kötünün alçakça ve vicdansızca övülmesi"ne dayanamamış, bunu kendine karşı bir "suikast" görmüştür.

III

Oysa *sustine et abstine*yi bir hayat düsturu olarak kabul eden biri için işlerin bu noktaya gelmemesi gerekirdi. Hele "hem hayatı hem ölümü için teselliyi bulduğunu" söylediği ve öğretisinin asıl ilhamını borçlu olduğu kitabın dünyasında böyle bir şey düşünülemezdi bile. Orada söyleyecek sözü olanlar söyleyeceklerini söyler ve yankılanıp yankılanmadığını görmek için dönüp arkalarına bakmazlardı bile. Söylediklerini de çok fazla önemsemezlerdi. Bilirlerdi ki kendilerine verilenle verilenin talepleri doğrultusunda elde ettiklerinin denizinde içinde yaşadıkları dünyanın kopardığı fırtınalardı terennüm ettikleri. Bundan kendilerine pay çıkarmak akıllarına bile gelmezdi. Nitekim çoğunun adları bu sebepten ötürü çoktan bilinmezliğe karılmıştır. Ve bilinmez kalmaya ses çıkarmayışlarının, bunu sessizce kabullenişlerinin bir zamanlar sanıldığı gibi iptidailiklerinin değil asaletlerinin parçası olabileceğini şimdi şimdi anlıyoruz, zira nasıl ki asıl görünmez ise ve bu onun asliliğine delalet ediyorsa bilinmek istemeyiş de asilliğin asaletindendir. Söyleyeceklerini söylerken onların önemsediği tek şey sözü ayağa düşürmemekti. Söylediklerinin dile gelmeyi, söze dökülmeyi bekleyenin gerisinde kalması—onun taleplerini savsaklaması, dolayısıyla ona halel getirmesi şöyle dursun—o talepleri bihakkın yerine getirememesi onları üzerdi.

Bizim buralarda şimdilerde bir söz dolaşıyor: İyinin düşmanı zannedildiği gibi kötü değil "daha iyi"dir. Üstünlük derecesi (*superlativus*) bir şeyin türünü yahut cinsini değiştirmediğine, dolayısıyla ikisi de hala "iyi" olduğuna

göre biri nasıl olur da diğerinin düşmanı olabilir? sorusuna verilen cevap daha da manidardır: Çünkü "daha iyi" bir ülkü olarak yaşatıldığı sürece içimizde veya ufkumuzda bir ülkü olarak kalmıyor, rivayet o ki, iyinin ortaya çıkmasına, vücut bulmasına da mani oluyormuş. Dolayısıyla iyiye geçit vermeyen kötü değil de ne pahasına olursa olsun harekete geçmek yerine kıvamını buluncaya kadar beklenilmesini isteyen "daha iyi"ymiş.

İlk bakışta sanki bu masum bir sözmüş, sanki yeteneksizliği meşrulaştırmanın yanı sıra onun yetersizliklerini mazur göstermenin kılık değiştirmiş şeklinden ibaretmiş gibi görünüyor. Ama fazlası var: Bu sadece "ötesini boş ver, olduğu kadarıyla olsun" nobranlığının bir başka biçimi değil, içinde mazur gösterilerek meşru hale getirilenle yetinip daha ötesine iştiyak duymanın, onu kendisinden başka hiçbir şeyin dindiremeyeceği bir hasret olarak içimizde diri tutmanın yolunu tıkamanın haince emellerini de taşıyor. Eğer bu sözün gizli bir maksadı olmamış olsaydı söylenmek istenen doğrudan söylenir ve yekten "iyi vasatın düşmanıdır" denirdi. Doğru, iyi vasatın düşmanıdır. Çünkü o iyinin taleplerine kulak vermek dururken ya yetersizliğinden ya da sadakatsizliğinden iyinin yerine "kendince" bir şey ikame ediyor ve sonra da bunun mazur görülmesini talep ediyor. Bu "kendince"lerin her birinin o zamana kadar kimsenin yeltenemediği haddin tecavüzüne biteviye bir başkasını cesaretlendireceğine, dolayısıyla masum gibi görünen ikamelerin sonunda bir vasatlar saltanatına, bu saltanatın da en sonunda sultaya dönüşeceğine aldırmıyor bile.

Mamafih düşünür de kendine karşı bir "suikast" olarak gördüğü bu sükût kuşatmasını yarmak için giriştiği huruç hareketlerinin birbiri ardına sonuçsuz kaldığını gördükten sonra belki vazgeçmeyi düşünmüş olabilir.

Ama anlaşılan bir kere bir kesime yahut zümreye sükûtlarıyla istediklerine hayat hakkı bahşetme, istediklerinden onu geri alma yetkisi tanındığında ve bu yetkinin alenen kötüye kullanıldığına tanık olunup da ses çıkarılmadığında kurbanın kendisiyle sınırlı kalmayacağının emarelerini görmek düşünürü rahat bırakmamıştır. Belki de bu sebepten ötürü bu sükût suikastının failleriyle arasındaki meseleyi bir çekişmenin sallantılı kaderine terk etmeyi göze almadı, mizacı ve yetenekleri göz önünde bulundurulduğunda kendisi için hakikaten ağır bir ameliye olan sanatkârın işini de üstlenmek zorunda kaldı: Meseleyi şahsileştirmeden ve tarafların şahıslarından olabildiğince bağımsızlaştırarak kurduğu bir yapı içinde resmin herhangi bir kesitini değil bütününü bütün çirkinliği ve çıplaklığıyla göstermeyi düşündü. Böylece bir hakkın kabul ve teslimi söz konusu olduğunda hakikatin insandan beklediği tavır yerine kasılıp kısınarak kapanıcı ve örtücü bir hale bürünmenin, ardından da çarpıtıcılığa ve saptırıcılığa kalkmanın insan doğasındaki köklerini araştırıp, bu doğrultuda kullanılan hile ve aldatmacaları toplu halde göstermeyi amaçladı. Ama şahsiliğin veya öznelliğin tuzaklarından kaçayım derken bu kez de o yapı muhtemelen kendine ait başka sorunlar doğurdu. Belki de haksızlığa uğramışlığın doğurduğu haşin öfkenin hararetinin kaybolmasıyla en etkilisi olacağını düşündüğü teşebbüsü kendi hedefleri açısından daha bir serinkanlı değerlendirme imkânı buldu ve neticede onun bu haksızlığı hakkıyla anlatmada yetersiz kaldığı sonucuna vardı. Bilemiyoruz. Ama şurası kesin, bu defa onu başlangıçta göz önünde bulundurduklarının dışında başka sebepten ötürü beğenmedi. Bunu daha sonra kendisi *Parerga*'da açıkça itiraf eder:

> "Benim bu daha eski tarihli eserimi şimdilerde yeniden gözden geçirmeye girişmemle birlikte ortak insan doğasının yetersizliklerinin üzerini örtmek için kullandığı eğri yolların ve hilelerin böyle dikkatli ve ayrıntılı biçimde düşünülüp değerlendirilmesinin artık mizacıma uymadığını görüyor(um)."

"İnsan doğasının yetersizliklerinin üzerini örtmek için kullandığı eğri yolların ve hilelerin böyle dikkatli ve ayrıntılı biçimde düşünülüp değerlendirilmesi" ruhen katlanması gereken eziyet itibariyle artık düşünürün tahammül gücünü aşan bir iştir. Öyle ki buna katlanma artık bir "mizaç meselesi" haline gelmiştir. Ayrıca bu "dikkatli ve ayrıntılı biçimde düşünüp değerlendirme" neticesinde ortaya çıkan tablo nahoş bir tablodur ve onun bu haliyle halk efkârına ifşa edilmesi doğru ve isabetli görülmemektedir:

> "Fakat şimdi inatçılıkla, kendini beğenmişlikle ve namussuzlukla böylesine yakından akraba olan dar kafalılığın ve yetersizliğin sinip pusuya yattığı yerlerin tümünü açığa çıkarmanın hoş bir şey olmadığını görüyorum (ve) bu sebepten ötürü onu bir kenara bırakıyorum."

Gerçekten de bir kenara bırakılır ve eser düşünürün sağlığında ne müstakil olarak yayımlanır ne de daha sonra aynı konuyu tekrar ele alıp işlediği *Parerga und Paralipomena*'ya dahil edilir.[3]

3 Metin Schopenhauer'in ölümünden sonra öğrencisi ve daha sonra dostu Julius Frauenstädt'ın yayına hazırladığı *Werke*'nin "Aus Arthur Schopenhauer's handschriftlichem Nachlaß" başlıklı cildi içerisinde Eristik başlığıyla yer alır. Sonraki tarihlerde muhtevayı daha doğru aksettiren *Die Kunst, Recht zu behalten* başlığıyla müstakilen yayınlanır ve birçok baskısı yapılır. ./..

Hemen sorulacaktır: Müellifinin sağlığında müstakilen yayınlamadığı, aynı konuyu tekrar ele alıp işlediği kitaba da dahil etmediği bir eseri mütercim hangi hakla yayımlamaya kalkmaktadır? Mütercimin zihnini bu süre zarfında sürekli meşgul eden ve eserin çevirisinin yayımlanıp yayımlanmaması konusunda uzun süre bocalamasına neden olan bu değil de bir başka öbeğe ait olan soru demetiydi.

2002 yılında üzerine çalışılan *Siyaset ve Retorik* kitabının retorik bölümünde yer alan Longinos'un *Peri hupsous*'unun hem Grek mirasını devralan dünyada nasıl yankılandığına bir misal teşkil etmesi hem de o bölümle ilgili olarak söylenenlerin açılmasına katkıda bulunması için bir yandan Kant ve Schiller'in yücelik üzerine metinlerinin,[4] diğer yandan da siyaset bölü-

../. Kitapta büyük ölçüde bu metin takip edilmiş olmakla beraber düşünürün yukarıda sözü edilen mesafeli tavrının da verdiği cesaretle bazı tasarruflarda bulunulmuş, sözgelimi tekrarlar kimi zaman çıkarılmış kimi zaman da dipnotlara kaydırılmış, açıklayıcı dipnotlardan birinin yerine aynı konuyu daha etraflı ve anlaşılır şekilde açıklayan bir başka dipnot konulmuştur. İzlenen bu yolun bir başka faydası daha oldu, dipnotlar (köşeli parantez içindekiler) ve dipnot boyutunu aşıp "Ekler" bölümünde kendilerine müstakil yer talep eden açıklamalar kitabın bilhassa "diyalog ve diyalektik" bahsinde sadece yazıldığı dönemin fikri atmosferini yansıtmakla kalmayıp yakın zamanlarda bu konuda düşünülüp yazılanlara da sağır kalmamasına yardımcı oldu. Diğer yandan bilhassa köşeli parantez içindeki dipnotların iki ayrı metnin oluşmasına da hizmet ettiği söylenebilir. Çizginin üzerinde büyük ölçüde herkesin kolayca okuyup anlayabileceği bir metin akarken, altında ve "Ekler" bölümünde o konuda daha derinleşmek isteyenlere yerine göre ilave bilgi, yerine göre aradıkları bilgiye ulaşabilecekleri ipuçları (mesela Grekçe, Latince hatta eski dildeki mukabil ıstılahları) sunan şerh yahut haşiyeler kendine yer buldu.

4 Schiller'in yücelik üzerine iki ayrı tarihte kaleme aldığı iki metnin çevirisi uzunca bir süre bekledikten sonra destekleyici nitelikteki iki yazı ve bir girişle birlikte *Eğitim Düşüncesi Dizisi*nin 5. kitabı olarak yayımlandı. Kant'ın sözü edilen metninin çevirisi ise giriş, yorum ve eleştiri mahiyetinde destekleyici malzeme bulunamadığı için yayımlanmayı beklemektedir.

münde gösterilmeye çalışılan şeyin: *corrupta rhetorica* yani sözün ikna edici gücünün kötüye kullanılması halinde işin sonunun nereye varacağının olabilecek en somut haliyle görülmesi için bu kitabın omurgasını oluşturan *Die Kunst, Recht zu behalten*'in çevrilmesi düşünülmüştü. Çeviri devam ederken kendisini hissettirmeye başlayan endişeler tamamlandığında görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaştı. Nitekim bu endişelerin benzerleri çok daha ihmal edilebilir ölçekte olmakla birlikte o kitap için de mevcuttu ve bu kitabın sunuş yazısında ifade edilmişti:

> "Öyle bir yere geldik ki attığımız en küçük bir adımın en uzak yansımasını bile hesap etmek zorundayız. Onun nerede neye takılacağını, *neyi rahatsız edeceğini, neyin huzurunu kaçıracağını, neyin saffetini bozacağını* düşünmemiz gerekir. Bu zamana kadar yayına hazırlanan bütün kitaplarda bu endişe hep göz önünde tutuldu ve kitapların önündeki uzun önsözler hep bu düşüncenin, bu kaygının ürünü oldu."

Dünyanın çivisi bir kere çıkmaya görsün, bir şeyi düzeltmek veya onarmak maksadıyla yola çıkan en masum teşebbüs en olmadık şekilde anlaşılacak, dolayısıyla ihtiyat fayda vermeyecek, basiret kâr etmeyecektir. Gerçi bunun böyle olması patavatsızlığı mazur göstermez. Bize düşen her şart altında temkin ve teenniyi elden bırakmamaktır. Şimdi anlıyoruz ki eskiler neyin intişar edeceğini neyin inhisar altında tutulacağını doğru takdir etmemiş olsalardı veya şimdilerde olduğu gibi bunu titizlenecek bir mesele olarak görmemiş olsaydılar dünya bugünleri zor görürdü.

Eserin müellifi "insan doğasının yetersizliklerinin üzerini örtmek için kullandığı eğri yolların ve hilelerin dikkatli ve ayrıntılı biçimde düşünülüp değerlendirilmesi"ni ve "kendini beğenmişlikle ve namussuzlukla böylesine yakından akraba olan dar kafalılığın ve yetersizliğin sinip pusuya yattığı yerlerin tümünün açığa çıkarılması"nı bir "mizaç meselesi" olarak görmüştü. Ama çeviri tamamlanıp da yayın aşamasına gelindiğinde bu artık istenilse de o aralıktan görülemiyor, çok daha geniş bir sebep ve sonuçlar yelpazesinin ortaya serilip değerlendirilmesini talep ediyordu. Böyle bir değerlendirme neticesinde bu, insanların meselelerini tartışılması gereken zeminde değil de canları nerede istiyorsa veya nerede işlerine geliyorsa orada tartışmanın yollarını kolay yoldan öğrenmelerine vesile olacak bilginin ulu orta ifşa edilmesi olarak görüldü. İnsanlar meselelerini tartışılması gereken zeminde değil de canlarının istediği veya işlerine gelen yerde tartışmanın yollarını öğrendiklerinde bununla yetinmeyecek, bu defa haklı haksız olduğuna aldırmaksızın her türlü araca başvurarak o tartışmadan herhalde galip çıkmanın usullerini de öğrenmek isteyecek ve bu böyle devam edecekti. O zaman ister istemez aşağıdaki sorularla karşılaşılacaktı:

Hakikate sadakat yüreklendirilip teşvik edileceğine her yerde her vesileyle yüz geri edilip küstürülürken sadakate mizacen müsait olmasalar da zarar verecek şeytanlığa sahip olmayan henüz "uyanmamış"lara sadakatsizliğin yollarının gösterilmesi doğru olur muydu? Sözün ikna edici gücünün kötüye kullanımının örneklerinin toplu halde sunulması bilmedikleri yolları gösterip, akıllarına gelmeyen hileleri öğreterek istismarcıların kendi çaplarındaki istismar kabiliyetlerinin geliştirilmesine hizmet etmez miydi? İkbal avcısı siyasetçiler, servet ve şöh-

ret peşindeki dava vekilleri, hülasa mugalatayı meslek, safsatayı meşrep haline getirenler bu sayede ellerine yeni geçirdikleri silahlarla işlerini daha rahat görmezler miydi?

Maalesef bu soruların beklediği cevaplar gönül rahatlığıyla verilemediği dolayısıyla hasıl olan endişe ve tereddütler giderilemediği için çevirinin yayımlanmasından vazgeçildi ve o günden bugüne yayımlanması bir daha düşünülmedi. O halde bu yayın faaliyeti illa sorgulanacaksa sorulması gereken asıl soru şu olmalıdır: Bu on yıllık süre içerisinde ne o oldu da o gün yayımlanması mahzurlu görülen aynı eser bu gün yayınlanabilmektedir?

IV

Çok şey oldu.

Artık on yıllara yüz yılları sığdırıyoruz.

Şu son on yılda en başta bir hak hakikat tartışması baş gösterdiğinde sadakatlerine binaen "onlar haktan hakikatten başka bir şeyin hatırını gözetmez" diyerek korkmadan çekinmeden hakemliklerine veya tanıklıklarına başvurabileceğimiz insanların: onlar "hak hakikat bahis mevzuu olduğunda onu nefislerine hoş gelen bir şeye kurban etmezler, onun için sözü eğip bükmeye, meseleyi çarpıtıp saptırmaya tevessül etmezler" diyebileceğimiz insanların sayısı: süratle azaldı.

Şu son on yılda en büyük yarayı hakikat aldı: Sınırlarla o kadar oynandı ve neticede zemin o kadar kayganlaştı ki hakikatin tebarüzü ve tebellürü fiilen mümkün olmaktan çıktı. Ve bir zihniyet olarak yararcılık ve çıkarcılık önüne çıkan her bendi aştı ve bütün kaleleri düşürdü. Eskiden olduğu gibi "gücün hakkı, hakkın gücü" bir retorik olarak karşı karşıya getirilmeye devam etti etmesine ama gücün tahakkümü dur durak, sınır uğrak tanımadı.

Çünkü hesapçılık her şeye sirayet etti. İkrar verenler ikrarlarıyla hesaplarını telif edemediklerinde hesaplarını gözden geçireceklerine ikrarlarını tevil ederek vaktiyle ilk büyük cinayeti işlemişlerdi. Şimdikiler verilen ikrar uğruna hesaplardan geçecek sadakate sahip olmamaları bir yana, çıkıp mertçe yar uğruna serden geçecek yürek de yok bizde deyip açıktan inkârda bulunacaklarına fısk ve nifak yolunu tutup ikrarlarını eğip bükerek hesaplarıyla uyuşturmayı öğrendiler. Böylece atalarımızı bir kez daha yalancı çıkardılar. Onlar "Hayvan yularından insan ikrarından tutulur" diyorlardı.

Bunlar gemi azıya aldılar ve kendilerini hiçbir şeyin tutamayacağını gösterdiler. Bu eğip bükücülük, bu kılıf buluculuk ve kitabına uyduruculuk keyfiliğin ve insafsızlığın daha önce tanık olunmadık türünü besledi ve gürbüzleştirdi. Keyfilik gürbüzleştikçe ilkesizlik her sahaya egemen olan tek ilke oldu.

Artık insanların karşılaştıkları meselelerin hiçbiri tartışılması gereken zeminde tartışılmıyor. Onun yerine dünyanın her yerinde aynı anda dolaşıma sokulan, sonra kalabalıkların çıkarlarıyla sigortalanan kavramlar bahis konusu meseleyle ilgili olsun olmasın her tartışmaya bir postulat olarak hükmediyor. Zihinler daha evvel bunlara uzun bir propaganda süreci içinde ustaca hazırlandığı için yapılan itiraz fayda vermiyor, ânında geri püskürtülüyor. Dolayısıyla muteriz itiraz ettiğiyle kalıyor, üstelik bu gibi durumlar için başından öngörülerek hazırda bekletilen yaftalarla yaftalanarak mahkûm ediliyor. Dahası bir müddet sonra bu yaftalarla herkes yıldırılıp sindirildiği için kimse kendisinde itiraz edecek gücü bulamıyor.

Bu kavramların bütün güçlerini her vesileyle ve vasıtayla mütemadiyen tekrarlanarak insanların zihinlerine kazınılmasına borçlu olan içi boş sloganlardan başka bir şey olmadığını bunları yerli yersiz her şeye bulaştıranlar da dahil herkes biliyor. O sebepten ötürüdür ki bunların ne mantık ne muhakeme süzgecinden geçirilmelerine tahammül edilir, ne de böyle bir şeye fırsat ve meydan verilir, teklif edilenlere ("teklif" burada sözün gelişidir, en hafif tabiriyle aslında bu "dayatma", süreci gerçeğe en yakın resmedense "beyin yıkama"dır) bunları kabulden başka bir yol bırakılmamıştır.[5]

5 Bu kavramların Aydınlanma mirasıyla ilişkisi ile ilgili olarak *bkz*. G. E. Lessing, *İnsan Soyunun Eğitimi, Aydınlanma, Din ve Eğitim* (Say Yayınları, Eğitim Düşüncesi Dizisi: 2011). "Aydınlanma: Cevabı Karanlıkta Kalan Sorular" başlıklı hazırlık yazısı.

Zeminlerinden uzaklaştırılan ve slogan kavramların dayatması altında sürdürülen tartışmalarda artık saptırmanın her türüne başvuruluyor, çarpıtmanın her çeşidi rahatça kullanılıyor. Artık bu konuda kimsenin kimseye bir şey öğretmesine gerek yok. Kimsenin yitireceği masumiyet de. Öğrenim eksiğini mizaç kapatıyor!

Daha da hazini bütün bunları fırsat bilen bezirgânlar nerede savunulabilir bir dava görse oraya hemen tezgâh kurup onun bütünle olan bağını, bütünün içinde tuttuğu yeri hiçe sayarak sanki kendi başına, kendinden ibaret bir meseleymiş gibi savunmaya kalkıyor ve böylece kaş yapayım derken göz çıkarıyorlar.

Ve bunlar daha iyi günlerimiz. Kötü günler ileride.

V

Ama her şeye rağmen hâlâ hakikate sadık kalıp bir meseleyi her türlü saptırma ve çarpıtma çabalarına karşın zemininde tartışmaya çalışan ve o meselenin hakikati neyse onun ortaya çıkması için çırpınanlar var. Üstelik karşılarındakilerin hakikat diye bir dertlerinin olmadığını, başka emellerinin, gizli hesaplarının olduğunu bilmeksizin. Onların bu gizli emellerini önlerine ne gelirse gelsin kurulu bir makine gibi hep aynı slogan kavramların yakınına getirmeye çalışmaları, sonra da insanların zihinlerinin hazırlanmışlığını fırsat bilip itiraz edilmezliğin gücünü yanlarına alarak dilediklerince çarpıtmaları ele veriyor. Ama karşımızda ne bir din mensubu var, ne de umdeleri ve esasları herkesçe bilinen açık bir öğretinin bağlısı.

Oysa yakın zamanlara kadar bu ülke için ülküsü olan ve o ülküyü herkesle paylaşarak hayata geçirmeye çalışanlara hep bir ağızdan "demokrasinin sağladığı imkânlarla demokrasinin çanına ot tıkamaya çalışanlara göz yumulamaz!" denip dünya dar ediliyordu. Bugün zemininden uzaklaştırılıp tekrar ve telkinlerle sorgulanması unutturulan slogan kavramların gölgesinde yapılan tartışmalarla bizzat demokrasi denilen şeye kastediliyor kimsenin sesi çıkmıyor. Demokrasi hayat hakkını ortadan kaldıracak olanlara hayat hakkı tanıyacak kadar kör olamaz deniyordu, bugün herkesin ağzına bir parmak bal çalarak kolayca kalabalıkları avutacak bir oyun haline getiriliyor kimsenin sesi çıkmıyor. Serbestiyet deniyor, serbestliğin bütün cüzleriyle mevcut olması gereken yerde her biri birer "Dur!" işareti işlevi gören, hatta sebe-

bi vücutları anlaşılmadığı için daha zorba ve buyurgan olan sloganlarla yol kesiliyor, hür düşünceye pranga vuruluyor kimsenin sesi çıkmıyor.

Olur olmaz her şeye sesi çıkanların sesi neden çıkmaz oldu? Sesi çok çıkanların sesini kim kıstı? Demek bu ülkede yasakçılık da yasak savıcılık gibi başkaları adına yapılıyormuş.

Bütün bunlara rağmen hâlâ hakikate sadık kalıp bir meseleyi hakikatinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmak için tartışmakta diretenler şunu da bilmiyorlar: Hayat hakkını ortadan kaldıracak olanları seçip ayıramadığı için hayat hakkı tanıyacak kadar kör olan demokrasilerde sükûtlarıyla istediklerine hayat hakkı bahşetme istediklerinden onu geri alma kudretini ele geçirmiş olanlar eskisi kadar insaflı olmayacaklardır. Bir kez menziline girenler bilsinler ki bir daha çıkamayacaklar ve ölümüne takip edileceklerdir. Takipte oldukları bir müflisin iflasından, bir sakıtın sükûtundan daha kolay anlaşılacaktır.

Ama hakikat sevdalıları hakikatin kendilerine vereceğini bu dünyada başka hiçbir şeyin veremeyeceğini bilirler.

Zira kim ki ona kendisini verir kendisini bulur.

Bir tartışmada hakikati bulup ortaya çıkarmak yerine öne sürdüğümüz şeylerin lehine önyargıların bizi tutsak etmesine nasıl izin verdiğimiz; izin vermekle kalmayıp ardından davayı bile bile yokuşa sürmenin, dolayısıyla hakkı adaleti engellemenin, hatta bunun için hır çıkarmanın ne tür bir yaradılışla veya yaradılıştan gelen zayıflıkla ilişkili olduğu; bu kadarla da kalmayıp bu hal bir maraz yahut arıza olmaktan çıkarak bir mizaca dönüşme istidadı gösterdiğinde kişi olarak bizi, ekseriyeti bu kişilerin oluşturması halinde toplumu nasıl bir tehlikenin beklediği gibi meselelerin ele alındığı hazırlık yazısı kitapta kendisine ayrılan yerin sınırlarını aştığı için talihi yar olur da iklimini ve rüzgârını bulursa ileriki günlerde müstakilen yayımlanacaktır.

TARTIŞMA (ve İKNA) SANATININ İNCELİKLERİ

Giriş:
Belagat yahut Etkili Konuşma Sanatı*

Belagat yahut etkili konuşma sanatı başkalarında bir şeyle ilgili görüşümüzü veya kanaatimizi uyandırma, onların duygu dünyasında o konudaki hissiyatımızı canlandırma ve böylece onu bizimle aynı duyguyu paylaşacak ruh haline sokma yeteneğidir. Bütün bunlar sözcükler sayesinde fikirlerimizin onların kafasına ustalıkla hücumunu sağlayacak şekilde yapılır ve bu akış öyle bir güçle gerçekleştirilir ki onların düşünceleri tuttukları istikameti terk eder ve bizimkilerle aynı yolu takip etmeye başlar. Onların daha önce tuttukları düşünce yolu bizimkinden ne kadar farklıysa bu ustalık eseri başarı da o kadar büyüktür. Bir kimsenin kendi kanaatinin ve hissiyatının belagat bakımından onu ne kadar kudretli kıldığı ve genel olarak belagatin sanat eseri olmaktan çok doğal yetenek olduğu buradan kolayca anlaşılır. Ancak burada dahi sanat doğayı destekleyecektir.

Bir başkasını sıkı sıkıya tutunduğu bir yanlışla çatışan bir doğruya ikna etmek için riayet edilmesi gereken ilk kural kolay ve doğal bir kuraldır, yani: *önce mukaddem* (*öncüller*)[1] *gelsin, istidlal* (*vargı*)[2] *onu takip etsin.* Ancak bu kurala nadiren riayet edilir, hatta tersine çevrilir; çünkü heveskârlık, acelecilik ve dogmatik güven[3] bizi sonuç

* *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Bd. II, Kap. XI: Zur Rhetorik.

1 (: die Prämissen.)

2 (: die Konklusion.)

3 (: die Rechthaberei, fikir beyan etmede kesinlik, bir fikri akli temelleri yeterince güçlü olmadığı halde hiçbir tereddüt belirtisi göstermeksizin hatta kibirle kurumla ileri sürme.)

yahut istidlali onun tam karşısındaki yanlışa bağlı olan kimsenin yüzüne gürültüyle patırtıyla ilan etmeye sevk eder. Bu onu kolayca çekingen ve ihtiyatlı hale getirir, ardından da bunların hangi sonucu getireceğini bildiğinden bir temellendirmenin dayanağı olarak ileri sürülen bütün esas[4]/delil ve öncüllere kararlı biçimde karşı çıkar. Bu yüzden ulaşılmak istenen sonuç bütünüyle gizlenmeli ve sadece ona varmak için gerekli olan temellendirmenin öncül ve illetleri açık seçik, tam ve her açıdan verilmelidir. Hatta eğer mümkünse bu sonucu açık açık dile getirmekten dahi kaçınmalıyız. O dinleyicilerin aklında zorunlu ve mantıki olarak kendiliğinden belirecektir ve onların içinde oluşan kanaat böylece çok daha samimi olacaktır; ayrıca ona utanç hissi yerine öz saygı eşlik edecektir. Güç ve sıkıntılı durumlarda, aslında peşinde olduğumuz sonucun tam tersi bir sonuca ulaşmak istiyormuş gibi bir tavır ve kılığa bile bürünebiliriz. Shakespeare'in *Julius Caesar*'ındaki Antonius'un ünlü konuşması bunun bir örneğidir.

Bir şeyi savunurken çokları kendilerine tam bir güven içerisinde, onun lehine söylenebilecek tasavvur edilebilir her şeyi ileri sürme ve doğru, yarı doğru ve sadece akla yakın olanı birbirine karıştırma yanlışını yaparlar. Fakat yanlış çok geçmeden anlaşılır veya olmadı hissedilir, ardından onunla birlikte ileri sürülmüş olan doğru ve ikna edici delillerin üzerine de kuşkunun gölgesi düşer. O halde fazladan hiçbir şey ilave etmeksizin sadece doğru ve ikna edici olan verilmeli ve bir doğrunun yetersiz, dolayısıyla mugalatacılara özgü delil ve temellendirmelerle savunulmasına karşı uyanık olunmalıdır. Çünkü hasım bunları hükümsüz kılabilir ve böylece çıkıp ortada bunlarla desteklenen doğrunun kendisini de çürütmüş gibi caka satabilir; bir

4 (: Grund: temel, sebep, beyyine, illet.)

başka söyleyişle o *argumenta ad hominem*i *argumenta ad rem*[4a] gibi ileri sürebilir. Belki de Çinliler bunun tam tersi yönde çok ileri giderler, çünkü onlar şu düstura göre hareket ederler: "Belagat kudretine ve keskin bir dile sahip kimse her zaman bir cümlenin yarısını söyleyip yarısını bırakabilir; haklılığından kuşku duymayan kimse kendine güvenerek iddiasının üçte birini teslim edebilir."

4a *Bkz.* aşağıda 20 numaralı dipnot.

Tartışma ve Çekişme*

Toplu Bakış

* *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. II: Zur Logik und Dialektik.

Tartışma, teorik bir konu üzerine *karşılıklı konuşma*[5] hiç kuşkusuz her iki taraf için de çok yararlı olabilir, çünkü tartışma tarafların sahip oldukları düşünceleri doğrular veya teyit eder ve aynı zamanda yenilerini uyandırır. Çoğu zaman kıvılcımlar doğuran iki fikrin çatışması veya çarpışmasıdır;[6] ancak bunun aynı zamanda cisimlerin çarpışmasına benzer bir yanı da vardır, çünkü zayıf olan çoğu kez ona katlanmak zorunda kalır, oysa kuvvetli olan bundan galip çıkar ve muzaffer bir tavır ve eda takınır. Bu bakımdan tartışmanın taraflarının da herhalde bilgi bakımından olduğu kadar zekâ ve yetenek bakımından da birbirinin olabildiğince dengi olması gerekir. Eğer birinin bilgi eksiği varsa o *au niveau*[7] değildir ve dolayısıyla diğerinin delil ve temellendirmelerine karşılık veremeyecektir; deyiş yerinde ise o çekişmede ringin dışında duracaktır. Ama eğer zekâ ve kavrayış bakımından eksiği varsa, çok geçmeden içinde uyanacak olan öfke ve hiddet nöbetleri onu tartışmada her türlü çirkin hile ve bahaneye başvurmaya, bilerek güçlük çıkarmanın her çeşidinden yararlanmaya yöneltecek ve dikkati bunlara çekilerek meselenin esası kendisine gösterildiğinde bu kez de işi bayağılaşmaya kadar götürecektir. Dolayısıyla nasıl ki müsabakalara nesep ve mevki bakımından birbirinin dengi olanlar kabul ediliyorsa tartışmalarda da böyle olmalı ve her şeyden evvel bir bilgin cahil birisiyle tar-

5 (: das Disputieren: münazara.)
6 (: Bârikayı hakikat müsademeyi efkârdan doğar.)
7 (: Evsafa uygun, denk.)

tışmamalıdır; eğer tartışacak olursa en iyi delil ve temellendirmelerini onlara karşı kullanamayacaktır, çünkü cahiller bunları anlayacak ve üzerlerine düşünecek bilgiden yoksundurlar. Ama eğer getirdiği delilleri bu can sıkıcı durum içinde onlara (anlayacakları şekilde) açıklamaya çalışırsa bu çabasının başarısızlıkla sonuçlanması galip ihtimaldir. Hatta kötü ve kaba saba bir karşı delil ile kendileri kadar cahil olanların gözünde neticede haklı bile görüneceklerdir. Ve bu yüzden Goethe ***Westöstlicher Diwan***'da der:

"Lass dich nur zu seiner Zeit
Zum widerspruch verleiten:
Weise verfallen in Unwissenheit,
Wenn sie mit Unwissenden streiten."[8]

Ne var ki eğer hasmın zekâ ve anlayış bakımından eksiği varsa ve o bu eksikliğini bilgi edinme ve hakikate ulaşma yönünde samimi bir çabayla dengelemiyorsa durum daha da kötüdür. Çünkü eğer o böyle bir çaba içerisinde değilse karşılaşacağı en küçük müşkülde kendisini en nazik yerinden incinmiş ve yaralanmış hissedecektir; ve bundan böyle onunla her kim tartışırsa derhal farkına varacak ve dikkat kesilecektir: Benim onun aklıyla, fikriyle bir alıp vereceğim yoktur, benim asıl işim onun temel parçasıyla, yani iradesiyledir, ve onun için de önemli olan tek şey nihayetinde *per fas* veya *per nefas*[9] galip gelmektir. Dolayısıyla onun aklı artık sadece ve münhasıran hilelere, düzenbazlıklara ve her türden çirkinliğe

8 (: İzin vermeyin hiçbir zaman
Götürülmenize haklı olmayan biçimde delile;
Cahillerle tartışırken akıllı
Gömülür boğazına kadar cehaletin içine.).

9 (: Öyle ya da böyle, her ne pahasına olursa olsun.)

yönelir; ve sonunda bunlardan yararlanma yolları kesildiğinde bu kez de sırf hissettiği aşağılık duygusunun bir ölçüde bedelini ödemek ve tartışanların durumuna ve koşullarına göre fikirlerin çatışmasını daha büyük bir başarı şansına sahip olduğunu umduğu bedenlerin kavga-dövüşüne döndürmek için kabalık ve bayağılığa başvurur. Böylece ikinci kurala geliyoruz: Sınırlı akla/zekâya sahip kimselerle tartışmamalıyız. Buradan geriye bir tartışmaya girebileceğimiz çok sayıda kimse kalmadığını zaten görebiliriz. Gerçekten ancak istisna durumunda olan kimselerle tartışabiliriz.

Öte yandan insanlar kendileriyle aynı görüşü paylaşmadığımız zaman genellikle gücenip darılırlar; ama o zaman da görüşlerini sırf benimseyip kabul edebilmemiz için değiştirirler. Şimdi onlarla giriştiğimiz bir tartışmada, yukarıda zikredilen *ultima ratio stultorum*[10] başvurmadıklarında bile çoğu kez sadece kızgınlık ve küskünlüğe tanık oluruz. Çünkü burada sadece onların zihni/fikri yetersizlikleriyle değil, fakat tartışırlarken başvurdukları usullerin sık sık tanık olunan haysiyetsizliğinde çok geçmeden kendisini gösterecek olan ahlak bozukluklarıyla da uğraşmak zorunda kalırız. Sonunda haklı çıkmak için başvurdukları hileler ve düzenbazlıklar, kasıtlı olarak çıkardıkları güçlükler o kadar çok ve çeşitli, ama bir o kadar da düzenli olarak tekrarlanır ki bundan birkaç yıl önce bunlar üzerine derinlemesine düşünmek zorunda kaldım ve tartışma konuları ne kadar çeşitli ve tartışan kimseler ne kadar farklı olursa olsun dönüp dönüp hep aynı hilelere ve düzenbazlıklara başvurulduğunun ve bunların tanınmasının çok kolay olduğunun farkına vardıktan sonra dikkatimi bunların bütünüyle biçimsel unsuruna yöneltttim. Bu o zaman beni bu hile ve düzenbazlıkların salt biçimsel yanını maddi yanından ayırma ve deyiş yerinde ise onu su katılmamış anatomik bir numune olarak teşhir et-

10 (: Ahmakların son çaresi.)

me fikrine yöneltti. Bu yüzden tartışmalarda sık sık karşılaşılan dürüstlükten uzak tüm hileleri topladım ve bunların her birini kendine özgü zemin ve süreç içinde açıkça gösterip örnekler verdim, isimlendirdim. Sonunda bunlara karşı, bir savunma biçimi olarak kullanılacak yol ve yöntemleri ilave ettim; ve buradan biçimsel bir ***eristik diyalektik*** gelişti. Şimdi bu diyalektikte, eristik diyalektiğin şekilleri olarak yukarıda zikredilen saldırı hileleri, mantıkta kıyas şekillerinin ve retorikte retorik figürlerinin aldığı yeri aldı. Bunlar sözü edilenlerin her ikisiyle şu özelliğe müştereken sahiptir: tatbikatları nazariyatı önceledikleri için belli ölçüde bunların doğuştan oldukları söylenebilir. Bu sebepten ötürü kullanmak için önce bunları öğrenmeye ihtiyaç duymayız. Dolayısıyla salt biçimsel olarak ele alınıp anlatılmaları baş eserimin ikinci cildinin 9. bölümünde mantık, diyalektik ve retorikten müteşekkil olarak ortaya çıkan ***akıl tekniği*** için tamamlayıcı olacaktır.

Bildiğim kadarıyla daha önce bu tür bir girişimde bulunulmadığı için bu konuya hazırlanmama yardımcı olacak herhangi bir eserden faydalanma imkânım olmadı. Aristoteles'in *Topika*'sı yer yer faydalandığım tek eserdi ve gerçekleştirmek istediğim şey açısından iddiaları/beyanları ikame/serdetme (κατασκευάζειν) ve nakz/cerhetmede (ἀνασκευάζειν)[11] kurallarının bir kısmını uygulama imkânı buldum. Fakat Diogenes Laertios'un zikrettiği Theophrastos'un eseri, Ἀγωνιστικὸν τῆς περὶ τοὺς ἐριστικοὺς λόγους θεορίας,[12] bunun için gerçekten uygun bir kitap olmalı; ama belagatle ilgili bütün yazılarıyla birlikte kaybolmuştur. Platon da tıpkı διαλέγεσθαι[13] öğreten διαλεκτική[14] gibi ἐρίζειν[15] öğreten ἀντιλογικὴ τέχνη'ye[16] değinir (*Devlet*, k.

11 (: Ausstellen und Umstoßen der Behauptungen.)
12 (: Tartışanlar üzerine nazariyat kılavuz kitabı.)
13 (: Tartışma, müzakere.)
14 (: Karşılıklı konuşma sanatı. "Ekler" bölümünde "Diyalogdan Diyalektiğe" başlıklı I. Numaralı eke bakınız.)
15 (: Tartışmak, ispat etmek.)
16 (: Çürütme sanatı.)

V, s. 12, *ed. Bip.*). Yakın zamanlarda kaleme alınmış kitaplar arasında Halle'den müteveffa Profesör Friedemann Schneider'in *Tractatus logicus singularis in quo processus disputandi, seu officia, aeque ac VITIA DISPUTANTIUM exhibentur*[17] (Halle, 1718) başlıklı kitabı en çok işime yarayan kitaptı. Bu eser cedelde/çekişmede karşılaşılan çirkinliklerle ilgili birçok örneği *vitia* üzerine bölümlerde açıkladığı kadarıyla yararlıdır. Ancak yazarın zihninin geri planında tuttuğu her zaman sadece resmi akademik tartışmalardır; ayrıca konuyu ela alış tarzı, bu tür fakülte seri imalatlarında hep rastlandığı üzere, genel olarak zayıf ve yetersizdir; üstelik fevkalade kötü bir Latinceyle kaleme alınmıştır. Joachim Lange'nin bir yıl sonra yayımlanmış olan *methodus disputandi*si[18] kuşkusuz daha iyidir, ama tasavvur ettiğim şey bakımından uygun hiçbir şey içermez.

Benim bu daha eski tarihli eserimi şimdilerde yeniden gözden geçirmeye girişmemle birlikte ortak insan doğasının yetersizliklerinin üzerini örtmek için kullandığı eğri yolların ve hilelerin böyle dikkatli ve ayrıntılı biçimde düşünülüp değerlendirilmesinin artık mizacıma uymadığını görüyor ve bu sebepten ötürü onu bir kenara bırakıyorum. Bununla beraber konuyu ele alış tarzımı gelecekte bu tür bir şeye girişme isteği duyabilecek olanlara daha tafsilatlı olarak anlatmak için burada bir ya da iki saldırı hilesini örnek olarak göstereceğim, ama daha önce aynı eserden *her tartışmada temel teşkil eden şeyin ana hatlarını* vereceğim. Çünkü bu bize genel olarak tartışmanın soyut çerçevesini, deyiş yerinde ise iskeletini verir ve bu yüzden o tartışmanın osteolojisi[19] olarak görülebilir. Açıklığı ve bir bakışta görülebilirliği nedeniyle burada zikredilmeye değerdir.

İster akademik ders odalarında ister mahkeme salonlarında dinleyiciler huzurunda ister gündelik sohbet-

17 (: Tartışmada kullanılan yöntem, tartışmanın kuralları ve ayrıca TARTIŞANLARIN KUSURLARI'nın açıklandığı özel mantık risalesi.)

18 (: Tartışma usulü.)

19 (: Osteologie, kemikbilim.)

lerde cereyan etsin her tartışmada takip edilen ana usul/işleyen temel süreç şu şekildedir:

Bir *sav* yahut *iddia* ortaya atılır ve bunun çürütülmesi gerekir; şimdi bu hedef için iki tarz ve iki yol vardır.

(1) Bu tarz yahut biçimler *ad rem* ve *ad hominem* veya *ex concessis*dir:[20] Söz konusu meselenin tabiatıyla bağdaşmadığını göstererek iddianın mutlak ya da nesnel hakikatini ancak birinciyle çökertiriz. Bununla beraber öbürüyle, onun iddiayı savunan kişinin diğer iddiaları veya kabulleriyle çeliştiğini göstermek ya da temellendirmelerinin savunulamaz olduğu, bu durumda da bizatihi iddianın nesnel hakikatinin gerçekte kararlaştırılmamış olarak kalacağı ortaya konulmak suretiyle sadece izafi hakikatini çökertiriz. Sözgelimi felsefenin veya doğabiliminin meseleleriyle ilgili bir tartışmada hasmımız (bu durumda kaçınılmaz olarak bunun bir İngiliz olması gerekir) cesa-

20 (Sırasıyla: şeye göre, kişiye göre, kabullerden hareketle temellendirme (yaparak tartışma).

"İleri sürdüğüm delilden çıkardığım doğru ya (1) nesnel ve evrensel geçerliliğe sahip bir doğru olabilir ki bu durumda delilim *secundum veritatemdir*, hakikate sadıktır. Ancak böyle bir delil hakiki bir geçerliliğe sahiptir. Ya da (2) o sadece iddiamı ispatlamak istediğim, dolayısıyla tartışmakta olduğum kişi için geçerli olan bir doğru olabilir. Bir başka söyleyişle tartıştığım kişi ya bir iddiayı bir önyargı olarak toptan ve ebediyen benimsemiş ya da tartışma esnasında alelacele kabul etmiştir; ve ben o zaman getireceğim hüccet yahut delili ona göre seçer ve düzenlerim. Bu durumda o sadece bu insan teki için: *ad hominem* geçerli bir delil olmuş olur. Hasmımı iddiamı kabul etmesi için zorlarım, ama onun evrensel geçerliliğe sahip bir doğru olarak tanınmasını isteyemem. Delilim sadece hasmımla aramızdaki tartışmada işe yarar, onun dışında kimsenin işine yaramaz. Sözgelimi hasmım Kant'ın bir tilmizi olsa ve ben delilimi ve temellendirmemi bu düşünürün bir ifadesine dayandırsam bu kendi başına ancak *ad hominem* olan bir delildir." Ama düşünürün bu ifadesi aynı zamanda herkesin kabul ve teslim ettiği evrensel bir hakikatse o zaman *secundum veritatem* bir delildir. Aşağıda ayrıca ele alınacaktır.)

ret edip Kitabı Mukaddes'e dayalı delil ve temellendirmelere başvurmaya kalkıştı, o zaman biz onu bu türden delil ve temellendirmelerle çürütebiliriz, her ne kadar bunlar meseleyle ilgili hiçbir şeyi çözüme kavuşturmayan birer *argumentatio ad hominem*den başka bir şey olmayacaksa da. Deyiş yerinde ise bu durumda birine ondan aldığımız aynı parayla ödemede bulunuyormuş gibiyizdir. Birçok durumda bu *modus procedendi*[21] davacının mahkemede davalının da sahte bir makbuzla geri gönderdiği sahte bir emre muharrer senet imal etmesine benzetilebilir, ama her şeye rağmen borçlanma yapılmış olabilir. Fakat tıpkı bu son durumda olduğu gibi salt *argumentatio ad hominem* çoğu kez kestirme yol üstünlüğüne sahiptir, çünkü her iki durumda da meselenin tam ve gerçek izahı çoğunlukla fevkalade karmaşık ve güç olacaktır.

(2) Ayrıca bu iki yol *doğrudan* ve *dolaylı*dır. İlki iddiayı *temelleri*nden veya *illetleri*nden, ikincisi ise sonuçlarından vurur. İlki iddianın doğru olmadığını, ikincisi doğru olamayacağını gösterir. Bunu biraz daha ayrıntılı olarak ele alıp değerlendireceğiz.

(a) *Doğrudan* çürüterek ve böylece iddianın *temellerine* veya *illetlerine* saldırarak ya *nego majorem* veya *nego minorem*[22] diyerek—ki bunların her ikisiyle de iddiayı oluşturan sonucun *konusuna/temel fikrine* saldırırız—bunların bizatihi doğru olmadıklarını gösteririz; ya da olmadı bu temelleri veya illetleri kabul ederiz fakat bunların bu iddiayı desteklemediğini gösteririz;[23] dolayısıyla *nego consequentiam*[24] deriz ve bu durumda sonucun *biçim*ine saldırırız.

21 (: Tarzı hal, usul.)
22 (: Büyük/küçük önermeyi/iddiayı tartışıyorum.)
23 (Ya da: bu iddianın bunlardan çıkmadığını...)
24 (: (Öncüllerin) sonucu(nu) tartışıyorum.)

(b) *Dolaylı* yoldan çürüterek ve böylece bir *falsitate rationati ad falsitatem rationis valet consequentia*[25] kuralıyla bunların yanlışlığından iddianın yanlışlığını çıkarmak için iddianın *sonuçlan*na saldırarak. Bu durumda ya *örnek*ten ya da *apagoge*den[26] yararlanabiliriz.

(I) *Örnek*, ἔνστασις, bir *exemplum in contrarium*-dan[27] ibarettir ve iddiayı ifade ettiği şeyden hareketle anlaşılan, ama doğrudan onu bağlamayan şeylere veya durumlara işaret ederek çürütür. Dolayısıyla (bu örnekler veya durumlar onun aksini söylediğine göre) iddia doğru olamaz.

(II) *Apagoge* geçici olarak iddianın doğru olduğunun kabulüyle, fakat ardından onun sorgulanmayan ve doğru olarak kabul edilen başka bir önermeyle birleştirilmesiyle meydana getirilir ve böylece bu ikisi ya genel olarak eşyanın tabiatıyla ya da kesin biçimde kabul edilen söz konusu iddianın ifadesiyle yahut da iddianın müdafiinin bir başka beyanıyla çeliştiği için sonucu/vargısı açıkça yanlış olan bir kıyasın öncülleri haline gelir. Bu yüzden *apagoge* seçilen usule göre sadece *ad hominem* olabileceği gibi *ad rem* de olabilir. Şimdi eğer sonuç/vargı her türlü şüphe ve tereddüdün ötesinde, hatta *a priori* kesin olan doğrularla çelişiyorsa o zaman hasmımızın iddiasını *ad absurdum*a indirgemiş oluruz. Her halükârda ilave edilen öteki öncülün doğruluğu kuşku götürmez olduğu için sonucun/vargının yanlışlığı onun iddiasından kaynaklanmalıdır. Dolayısıyla iddia doğru *olamaz*.

25 (: Sonucun veya istidlalin yanlışlığı temelin veya illetin yanlışlığından ileri gelir.)

26 (: Bir şeyi karşıtının imkânsızlığını veya mantıksızlığını göstererek ispatlayan dolaylı temellendirme: hal bihi muhal. Aşağıda müstakilen ele alınacaktır.)

27 (: Zıt/karşıt örnek.)

Bir tartışmadaki her saldırı yöntemi burada biçimsel olarak anlatılan tartışma idare usullerine indirgenebilir. Dolayısıyla eskrimde *tiercé, quarté*[28] vb. gibi mutat, kurallı hamleler ne ise diyalektikte de bunlar odur. Buna karşılık benim çeşitli kaynaklardan toplayıp sıraya koyduğum saldırı hileleri belki harp taktikleriyle karşılaştırılabilir; ve son olarak bir tartışmada tehevvür yahut feveranlar üniversitelerdeki kaçamaklı cevap verme ustalarının[29] sözde kural dışı dokundurmalarıyla[30] karşılaştırılabilir. Tarafımdan toplanıp düzene sokulmuş bu saldırı hilelerine örnek ve numune olarak burada aşağıdakiler zikredilebilir.

Yedinci Hile: *Genişletme*. Hasmın iddiası doğal sınırlarının ötesine taşınır ve kastettiğinden, hatta ifade ettiğinden daha geniş bir anlamda alınır, böylece bu anlamda kolayca çürütülür.

Örnek: A İngilizlerin dram sanatında dünyadaki diğer bütün milletleri geride bıraktıklarını iddia eder. B *instantia in contrarirum*u makul hale getirir, İngilizlerin müzikte ve dolayısıyla operada kayda değer bir başarılarının bulunmadığını ileri sürer. Bu saldırı hilesine karşı alınması gereken bir savunma önlemi olarak: bir itirazda bulunulduğu zaman derhal açıkça ifade edilmiş beyan yahut iddiamızı kullanılan deyimlerle ya da onların akla yakın biçimde kabul edilmiş anlamıyla sıkı sıkıya sınırlamamız ve genel olarak onları mümkün en dar sınırlar içerisine çekmemiz gerektiği buradan anlaşılır. Çünkü bir beyan yahut iddia ne kadar genişse o kadar çok saldırıya açıktır.

28 (: Eskrimde vaziyet alış tarzları.)

29 (: *Universitätfechtmaistern*. Kılıçla dövüşmek anlamına gelen *fechten* fiiline cümlenin sonundaki *Sauhieben* sözcüğünün yardımıyla.)

30 (: Sauhieben.)

Sekizinci Hile: *Sonuçlar çıkarma eğilimi*: Hasmın iddiasına veya önermesine çoğu zaman örtülü olarak, onunla özne veya yüklem bakımından ilişkili olan bir ikinci önerme ekleriz. Bu iki öncülden şimdi hasmın kapısının önüne bırakılan yanlış ve çoğu kez kötü niyetli bir sonuç çıkarırız.

Örnek: A Onuncu Charles'ı sürgüne gönderdiklerinden dolayı Fransızları över. B derhal karşılık verir: "Şu halde siz de kralımızı sürgün etmek istiyorsunuz." Onun örtülü olarak eklediği büyük önerme şunu söyler: "Kralların sürgün eden herkes övgüye layıktır." Bu aynı zamanda *fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*'e[31] de indirgenebilir.

Dokuzuncu Hile: *saptırma*: Tartışma esnasında eğer gittikçe köşeye sıkıştığımızı, hasmımızın üstünlüğü ele geçirdiğini ve galip çıkacağını görüyorsak tam zamanında bir *mutatio controversiae*[32] ile ve dolayısıyla tartışmayı bir başka konuya, ikinci derecede önemli bir şeye, icap ediyorsa tek bir hamlede çekerek bu talihsizliğin önüne geçmeye çalışmalıyız. Şimdi biz bunu başlangıçtaki konu yerine tartışmanın asıl meselesi haline getirmek için bir sorun olarak adlandırıp hasma yutturmaya çalışmalı, böylece hasım dikkatini buna çevirmek için beklenti içerisinde olduğu zaferi yüzüstü bırakmak zorunda kalmalıdır. Fakat burada da kuvvetli bir karşı delilin bize karşı süratle ileri sürüldüğünü gördüğümüzde biz de bir kez daha süratle aynısını yapmalı ve böylece yeniden başka bir şeye atlamalıyız. Bunu on-on beş dakika içerisinde on kez tekrarlayabiliriz, elbette hasmımız sabrını yitirmediği sürece. Bu hileli

31 (: Sınırlı bir anlamda ileri sürülmüş bir şeyi sınırsız bir anlamda alma hilesi. *Bkz.* aşağıda 89 numaralı dipnot.)

32 (: Tartışmayı değiştirme.)

saptırmaları, tartışmayı yavaş yavaş ve fark edilmez biçimde, bahse konu edilen şeyle ilişkili bir konunun, mümkünse gerçekte, sadece bir başka cihetten, hasmın şahsını ilgilendiren bir şeyin etrafında döndürerek en büyük ustalıkla icra edebiliriz. Elbette iddianın sadece konusuna bağlı kalırsak, öte yandan tartışma konusu olan şeyle hiçbir ilgisi olmayan bağlantıları tartışmaya dahil edersek bu daha az incelikli olur; sözgelimi Çin Budacılığı üzerine bir konuşmadan Çinlilerin çay ticaretine geçmek gibi. Ama eğer gelinen noktada bu bile uygulanabilirlikten çıkmışsa, onu bütünüyle yeni bir tartışmaya bağlamak ve böylece eskisinden kurtulmak için hasmımızın kazara kullandığı bir deyim yahut ifadeye sarılırız. Sözgelimi hasmımız şöyle bir kalıp deyim kullanmıştır: "Meselenin sırrı işte burada saklıdır", biz hemen keser ve deriz: "O... demek siz sırlardan ve sırcılıktan söz ediyorsunuz, bu konuda ben sizin denginiz olamam dostum" vs. ve böylece o noktada her şeyi lehimize çevirmiş oluruz. Ama eğer bunu yapma şansı verilmezse daha da cüretkârca hareket etmeli ve ansızın bir bakıma bütünüyle farklı bir konuya atlamalıyız, mesela şunun gibi: "Doğru, ama daha az önce şunu da ileri sürmüştünüz" vs. Saptırma umumiyetle dürüst olmayan tartışmacılar tarafından (çoğu zaman içgüdüsel olarak) kullanılan hilelerin en gözde ve en bilindik olanıdır. Onlar neredeyse kaçınılmaz olarak başlarının sıkıştığı her yerde hemen saptırmaya başvururlar.

Bu yüzden bu tür tartışma hilelerinden kırk kadarını toplayıp bir araya getirdim. Fakat şimdi inatçılıkla, kendini beğenmişlikle ve namussuzlukla böylesine yakından akraba olan dar kafalılığın ve yetersizliğin sinip pusuya yattığı yerlerin tümünü açığa çıkarmanın hoş bir şey olmadığını görüyorum. Dolayısıyla bu örneklerle yetiniyor ve ayaktakımından kimselerle bir tartışmaya girmekten kaçınmanın

yukarıda zikredilen sebeplerine daha bir ciddiyetle dönüyorum. Her halükârda tartışmalar sayesinde bir başkasının kavrayış/anlayış gücünün yardımına koşmaya çalışabiliriz; fakat verdiği cevaplarda bir inatçılık emaresini sezer sezmez tartışmayı orada kesmeliyiz. Çünkü çok geçmeden dürüstlükten uzaklaşıp çirkinleşecektir ve teoride mugalata yahut laf cambazlığı olan şey pratikte hakkın önünü bile bile tıkamak, kasıtlı olarak güçlük çıkarmak demektir. Fakat burada başvurulan hileler laf cambazlıklarından bile daha ucuz ve kıymetsizdir. Çünkü irade onun rolünü oynamak için anlayış gücünü bunlarla perdeler. Sonuç her zaman iğrenç ve tiksindiricidir; çünkü pek az şey bile bile yanlış anlayan insanı gözlemlediğimiz zamanki kadar büyük bir öfke ve hiddet uyandırır. Her kim ki hasmının sağlam delil ve temellendirmelerini kabul etmez ya doğrudan zayıf ya da dolaylı olarak kendi iradesinin üstünlüğü ile bastırılarak zayıflamış bir akla sahip olduğunu ele verir. Bu yüzden ancak ödev ve yükümlülük bunu gerekli kıldığı zaman böyle bir kimseyi tercih etmeliyiz.

Ne var ki bütün bunlara karşın yukarıda zikredilen hile ve tertiplere haksızlık yapmamak için itiraf etmem gerekir ki hasmın göz alıcı bir delil veya temellendirmesine hemen teslim olup görüşümüzden vazgeçerek biz de telaş ve aceleyle hareket edebiliriz. Dolayısıyla onun gücünü hisseder, ama karşı delil yahut temellendirmeler, ya da iddiamızı koruyup destekleyebilecek her neyse, hemen ha deyince aklımıza gelmez. Şimdi böyle bir durumda kaybedilmiş nazarıyla iddiamızdan hemen vazgeçersek hakikate sadakatsizlik ediyor olabiliriz, çünkü her şeye karşın sonunda haklı olduğumuz ortaya çıkabilir. Zayıflık ve iddiamıza güven eksikliği nedeniyle o ânın etkisine boyun eğmiş oluruz. Hatta iddiamızı desteklemek için öne sürdüğümüz delil gerçekten yanlış bile olabilir, ama doğru olan bir başka delil bulunabilir. Bunun farkın-

da olarak hakikatin en samimi sevdalıları bile iyi bir delile veya temellendirmeye hemen boyun eğmez, bir müddet mukavemet etmeye çalışır. Hatta çoğu durumda karşı delil ve temellendirmeler doğruluğunu kuşkulu hale getirdiğinde bile iddialarına bağlı kalırlar. Bu bakımdan onlar muhafaza edemeyeceklerini bildikleri bir yeri takviye kuvvetlerin ulaşacağı umuduyla bir süre ellerinde tutmaya çalışan bir gücün komutanına benzerler. Dolayısıyla onlar kendilerini bir müddet zayıf delil ve temellendirmelerle müdafaa ederken bu süre zarfında sağlamlarının akıllarına geleceğini ya da hasımlarının delil ve temellendirmelerinin akla yakınlıklarının kendilerine apaçık görüneceğini umut ederler. Bu yüzden bir tartışmada doğruluk ve adaletten bir miktar uzaklaşmaya neredeyse zorlanırız, çünkü o an hakikatten çok kendi iddiamız için çekişmek zorunda kalırız, bu hakikatin bilinmezliğinin olduğu kadar insan aklının kusurlu oluşunun da bir sonucudur. Ama tam da burada bu doğrultuda çok fazla ileri gidip yanlış bir görüş için uzun uzadıya çekişme ve sonunda inatçı ve iflah olmaz biri olup çıkma tehlikesi baş gösterir. İnsan doğasının alçaklığına yol verme, iddiamızı *per fas* veya *per nefas*[33] savunma ve dolayısıyla dürüst olmayan saldırı hilelerinin yardımıyla ona *mordicus*[34] yapışma tehlikesi vardır. İyilik meleği burada herkesin koruyucusu olsun, ta ki aradan bir zaman geçtikten sonra kimse yaptıklarından dolayı utanmak zorunda kalmasın! Bununla birlikte burada açıklandığı şekliyle meselenin özüne dair açık bir bilgi bu bakımdan bile kesinlikle kendi kendini eğitmeye götürür.

33 (: Öyle ya da böyle, her ne pahasına olursa olsun.)

34 (: Olanca gücüyle.)

İncelikleri ve Ayrıntılarıyla Tartışma Sanatı*

* *Die Kunst, Recht zu behalten.*

Mantık ve Diyalektik

I.

Eskilerin nazarında mantık ve diyalektik eşanlamlı tabirlerdi ve öyle kullanılırdı; her ne kadar üzerine düşünmek, düşünüp taşınmak, ölçüp biçmek, hesaplamak anlamlarına gelen λογίζεσθαι ve karşılıklı konuşmak, sohbet etmek anlamına gelen διαλέγεσθαι birbirinden çok farklı şeyler olsa da. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre "*diyalektik*" tabiri (διαλεκτκή, διαλεκτική πραγματεῖα, διαλεκτικὸς ανήρ) ilk defa Platon tarafından kullanılmıştır; ve *Phaidros*, *Sofist*, *Devlet* (VII. Kitap) ve başka yerlerde diyalektikle Platon'un aklı düzgün kullanma ve böyle bir kullanımda hüner ve maharet sahibi olmayı kastettiğini görüyoruz. Aristoteles de sözcüğü bu anlamda kullanır; fakat Laurentius Valla'ya göre "*mantık*" tabirini benzer bir tarzda ilk kullanan Aristoteles'ti. Ο λόγικὰς δυσχερεῖας, yani, *argutias*,[35] güç meseleler, πρώτασιν λογικὴ[36] απορίαν λογικην'den[37] söz eder. Dolayısıyla diyalektik mantıktan daha eski bir sözcük gibi görünür. Ciceron ve Quintilianus da bu iki sözcüğü, *dialectica* ve *logica*yı ayrı genel anlamda kullanır.[38] Ciceron *Lucullo*'da: *Dialecticam inventam esse, veri et falsi quasi dis-*

35 (*argutia*: sözcükleri zekice/kurnazca kullanma; pl. söze dayalı hile, mugalata, safsatacılık.)

36 (: Mantıki öncül, temel varsayım.)

37 (: Mantıki güçlük, içinden çıkılması güç durum: *poros*: geçit; *aporos*: geçilemez, aşılamaz olan; *aporia*: çıkmaz.)

38 (: Diyalektik doğru ile yanlış arasında bir ayırt edici (veya yargıç) olsun diye icat edilmiştir.)

ceptatricem (der). Yine Ciceron *Topica*, bl. 2'de (ifade eder): *Stoici enim judicandi vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticen appellant.*[39] Quintilianus, lib. XII, II'de: *Itaque haec pars dialecticae, sive illam disputatricem dicere malimus*[40] (der); ve onunla birlikte bu sonraki sözcük διαλεκτική'nin Latince muadili olarak ortaya çıkar (Buraya kadar mehaz *Petri Rami dialectics, Audomari Talaei praelectionibus illustrata*, 1569). Sözcüklerin bu şe-

39 (: Maksadın hasıl olabilmesi için iktibasın yapıldığı paragrafın bütünüyle aktarılması daha doğru olacaktır: "Her dikkatli/itinalı tartışma yöntemi iki bölüme ayrılır—biri keşfetme diğeri karar verme—bana öyle görünüyor ki Aristoteles bunların her birinin başta gelen kâşifiydi. Bununla beraber *Stoacılar da sonuncusu için emek sarf ettiler, çünkü onlar diyalektik dedikleri bilimle bir tartışmayı idare etme usullerini özenle ve sebatla incelediler*; fakat topika denilen ve günlük kullanım için daha kullanışlı, doğal sıralama içinde kesinlikle öncelikli olan delilleri keşfetme sanatını bütünüyle göz ardı ettiler. Fakat şimdi biz, her iki sanat da çok yararlı olduğu ve zamanımız olursa her birini ayrı ayrı ele alıp incelemeyi düşündüğümüz için, doğal olarak ilk sırada gelenle başlayacağız." Bize intikal ettiği şekliyle de pek farklı değildir:

"Biz her matlup hakkında deliller çıkardığımız yerleri (: *mevazi*': *topoi: loci*) ve bu delilleri çıkarmayı sağlayan araçları elde ettiğimizde ve bunları nasıl kullanacağımızı bildiğimizde eğitimli ve yetişmiş oluruz. Eğitimli oluşun anlamı aynı cinsten fiilleri çoğaltmaya ve güzelleştirmeye güç yetirmektir. Çoğaltma delil çıkarma yerlerinin bizim için malum ve hazır olmasıyla gerçekleşir..." Aşağıda 60 numaralı dipnota bakınız.)

40 (Cümlenin tamamı şöyledir: Nasıl ki güreş okulunun eğiticileri talebelerine güreşte usta olanların gerçek güreş müsabakalarında kullanabilecekleri düşürme hilelerinin tümünü vermez (çünkü ağırlık, kuvvet, şevk ve heyecan daha fazlasını meydana getirebilir) fakat (aldıkları eğitim sayesinde) fırsatın icaplarına göre bu hilelerin içinden bir ya da iki tanesini çekip alacakları bir hazineye sahip olabilirlerse, *diyalektik bilimi de, veya isterseniz buna tartışma sanatı da diyebilirsiniz*, tanımda, çıkarımda, farklılıkların belirtilmesinde, belirsizliğin giderilmesinde, tefrik ve tasnif etmede, keza hasımlarımızın ayağını kaydırmada veya insicamlarını bozmada da, çoğu zaman yararlı olmakla beraber, forumdaki mücadelelerin hepsini bütün yönleriyle ihtiva ettiği (bünyesinde barındırdığı) iddiasında bulunursa kendisinden daha yüksek sanatların yolunu tıkamaktan ve ayrıntılarına (sınırlamalarına) uyumlu hale gelmesi için bölünmüş olan gücü bizzat kurnazlığıyla büsbütün tüketmekten başka bir şey yapmayacaktır.)

kilde eşanlamlı tabirler olarak kullanılışı orta çağları aşıp yakın zamanlara, hatta günümüze kadar gelir. Ama daha yakınlarda, özellikle Kant tarafından diyalektik sözcüğü "sofistlere özgü tartışma sanatı"nı[41] ifade edecek şekilde çoğu kez kötü bir anlamda kullanıldı; bu yüzden mantık sözcüğü ikisinden daha masum bir tabir olarak tercih edildi. Ne var ki ikisi de başlangıçta aynı şeyi ifade ediyordu; ve şu son birkaç yıl içinde tekrar eşanlamlı tabirler olarak kabul edilmeye başladı.

II.

Ne yazık ki "diyalektik" ve "mantık" sözcükleri öteden beri bu şekilde kullanılmakta ve benim onların anlamlarını birbirinden ayırma konusunda bir serbestim yok. Eğer olsaydı *mantık*ı (λογίζεσθαι, üzerine düşünmek, hesap etmek ve λόγος, kelam ve akıl, ki bu ikisi birbirinden ayrılamaz) "düşüncenin yasalarının yani akıl yürütmenin yönteminin bilimi"; *diyalektik*i ise (διαλέγεσθαι müzakere/mükaleme etmek: her müzakere ya olguları ya görüşleri zikreder, yani o ya tarihi ya da fikridir[42]) sözcüğün modern anlamında "tartışma sanatı" diye tanımlamayı tercih ederdim. Şu halde mantığın tanımı gereği tecrübeden ayrılabilen bütünüyle *à priori* karakterde bir konuyla, yani düşüncenin yasalarıyla, aklın veya λόγος'un işleyişi ile uğraştığı açıktır. Bunlar yoldan çıkarılması söz konusu olmayan akıllı bir varlığın tek başına düşüncesi[43] gibi, aklın kendi haline bırakıl-

41 (: "sophistische Disputierkunst".)

42 (: *historisch*, oder *deliberativ*: L. *delibrare*, de- + *libra* terazi kefesi, ağırlık birimi: eski dilde: *muvazenei esbab*. Burada "esbab"ı "efkâr" olarak anlamak gerekir.)

43 (: einsamen Denken eines vernünftigen Wesens: yani çeşitli ayartıcılara ve yoldan çıkarıcılara karşı zayıf insan düşüncesinden farklı olarak "einsamen Denken".)

dığında ve insicamı bozulmadığında takip ettiği yasalardır. Buna karşılık *diyalektik* iki akıllı varlık arasındaki münasebeti ele alır. Onlar akıllı varlıklar oldukları için birlikte düşünmeleri gerekir, ancak tam olarak aynı zamanı gösteren iki saat gibi birbirini tutmaları son bulduğunda bir tartışma, veya bir fikri çekişme baş gösterir. Her bakımdan *akli varlıklar* olarak kabul edildiklerinde insan teklerinin zorunlu olarak uzlaşma içerisinde olmaları beklenir, aralarındaki ayrılık bireysellik için zorunlu olan farklılıktan kaynaklanır; binaenaleyh bu bir *tecrübi unsur*dur. Dolayısıyla düşünme bilimi veya saf aklın işleyişinin bilimi olarak *mantık*ın *a priori* olarak inşa edilebilir olması gerekir.

Buna karşılık *diyalektik* büyük bölümü itibariyle ancak *à posteriori* olarak inşa edilebilir; bir başka söyleyişle onun kurallarını saf düşüncenin iki akıllı varlık arasındaki münasebette açığa çıkan bireyselliğin farklılığı nedeniyle maruz kaldığı arıza yahut inkıtaın[44] tecrübi bilgisiyle ve ayrıca tartışanların bireysel düşüncelerini birbirine karşı başarılı kılmak ve onun saf ve nesnel olduğunu göstermek için kullandıkları araçlar hakkında bilgi edinerek de öğrenebiliriz. Eğer A ile B birlikte düşünmeye girişmişse, διαλέγεσθαι, [45] ve herhangi bir konuyla ilgili görüşlerini birbirlerine aktarıyorlarsa, bu safi tarihsel bir olgu olmadığı sürece ve A, B'nin aynı konuyla ilgili görüşlerinin kendisininkiyle aynı olmadığını fark etmesi durumunda yapmış olabileceği herhangi bir hatayı ortaya çıkarmak için kendi düşünme yöntemini gözden geçirmekle işe başlamayacak, fakat yanlışın B'nin düşüncesinde meydana geldiğini varsayacaktır. İnsan doğası böyledir, hep kendisinin haklı olduğunu iddia eder. Bir başka söyleyişle, insan doğal olarak dik başlıdır;

44 (: Störung, rahatsızlık, bozulma: *stören*, izaç/ihlal etmek, rahat vermemek, halel getirmek, nizamını/tertibini/ahengini bozmak, karıştırmak, tasallutta bulunmak.)

45 (Bkz. "Ekler" bölümünde II numaralı haşiye.)

ve ondaki bu nitelik beraberinde, *diyalektik* demeyi tercih ettiğim ancak yanlış anlamaya mani olmak için *"Eristik Diyalektik"*[46] diyeceğim bilgi dalı içinde ele alınmış olan birtakım sonuçlar getirir. Dolayısıyla o insanın doğal niteliği olan dik başlılığı[47] ele alıp inceleyen bilgi dalıdır.

Eristik Diyalektik

Eristik diyalektik[48] tartışma sanatıdır ve bu öyle bir tartışmadır ki tarafların her biri kendi görüşünü *per fas et nefas*[49] savunmayı ve tartışmadan her halde haklı çıkmayı amaçlar.[50] Bir kimse *nesnel olarak* doğru/haklı olabilir, ne

46 (Bkz. "Ekler" bölümünde "Eristik ve Diyalektik" başlıklı III numaralı haşiye.)

47 (: *Rechthaberei*, diğer Batı dillerinde muadili bulunmayan ve "dogmatiklik"in özünü en iyi kavrayan bu sözcük, eskilerin dilinde "beyanı fikirde itimadı nefs" diye ifade edilirdi. Her zaman haklı olduğunda veya en iyisini bildiğinde ısrar.)

48 Mantık ve diyalektik eski dünyada esas itibariyle eşanlamlı tabirler olarak kullanılırdı ve yakın zamanlara kadar da böyleydi.

49 (: haklı haksız araçlarla.)

50 Eristik aynı şey için daha kaba bir isimden başka bir şey değildir.—Aristoteles (*Diogenes Laertius*, V, 28'e göre) ikna etmeyi, ὁ ὀυ hedeflediklerinden ötürü retorik ve diyalektiki, hakikati gaye edindiklerinden dolayı *analitik* ve *felsefeyi* bir araya getirir.— Διαλεκτικὴ δ'ἐστὶ τέχνη λόγων δ'ἧς ἀνασκευάζομέν τι ἢ κατασκευάζομεν ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως τῶν προσδιαλεγομέγομένων. (Diyalektik ise tartışmaya katılanların soru ve cevaplarıyla bir görüşü cerhetmeye/çürütmeye ya da ispatlamaya yarayan tartışma sanatıdır.) *Diog. Laert.* III, 48 *vita Platonis*.

Aristoteles aslında doğru veya *apodeiktik* (mantıken zorunlu) sonuçlara/vargılara ulaşma teorisi veya yöntemi olarak *mantık* ile kabul edilmiş veya her yerde doğru olarak kabul gören sonuçlara/vargılara (ἔνδοξα, *probabilia* (eski dilde *meşhurat* veya *müsellimat*); *Topika*, I, 1 ve 12) erişme yöntemi olarak diyalektik arasında ayrım yapar (*bkz.* 14 numaralı dipnot). (Bizdeki ifadesiyle, "Cedel burhanı idrakten aciz olanları iknaya hizmet eden sanattır". Burhan ise bilindiği üzere öncülleri yakiniyattan yapılan kıyastır.) Diyalektiğin (ulaşmayı amaçladığı) sonuçlar/vargılar yanlış oldukları varsayılmayan ama kendi başlarına doğru oldukları da kabul edilmeyen—çünkü bahis konusu olan bu değildir—önermelerdir. Bu haklı bir sebep olsun olmasın haklı çıkma, veya bir başka söyleyişle, hakikatin özünden esasından bağımsız olarak görünüşüne erişme sanatından başka bir şey değildir. Şu halde mesele benim yukarıda vazettiğim gibidir. ./..

var ki etrafındakilerin hatta kimi zaman kendi gözünde bile (haklılığıyla bağdaşmayacak) bir konumda kalabilir. Sözgelimi bir iddianın delilini ileri sürebilir ve hasmı bu delili çürütebilir ve böylece iddiası, her ne kadar başka deliller olsa da, çürütülmüş görünebilir. Elbette bu durumda o ve hasmı yer değiştirmiş olur: o aslında nesnel olarak haksız olduğu halde haklı çıkar.[51]

"Bu nasıl oldu?" diye sorulacak olursa: İnsan doğasının doğal kötülüğü/alçaklığı[52] sayesinde derim. Eğer in-

../. Aristoteles bütün vargıları yukarıda anlatıldığı biçimde (1) mantık ve (2) diyalektikle, ardından da didişme veya çekişmeyle (*eristik*) ilgili oluşu bakımından ayırır. (3) *Eristik* yöntemi sayesinde erişilen vargının biçimi doğrudur, ama öncüller, yani onun çıkarıldığı malzeme doğru değil, fakat sadece doğru gibi görünür. Son olarak (4) *Sofistik* yönteminde vargının biçimi her ne kadar doğru gibi görünse de yanlıştır. Bu son üçü, nesnel hakikati göz önünde bulundurmadıkları için, aslında *eristik diyalektik* sanatına aittir; bir başka söyleyişle bunlar galibiyetten başka bir şeyi hedeflemezler. Aristoteles'in *Sofistik Vargılar* (*Sophistischen Schlüsse*) kitabı diğerlerinden ayrı olarak ve daha sonraki bir tarihte düzenlenmiştir. Bu onun *diyalektik*inin son kitabıydı.

51 Bir beyanın/önermenin nesnel hakikati ile onun hasmın ve dinleyicilerin tasvibini kazanmada muteberliği farklı farklı şeylerdir (Diyalektik bu sonuncusunu hedefler).

(Mamafih Aristoteles *Topika* A 1'de diyalektik üzerine incelemeyle, hatırlanacağı üzere, tartışma ve temellendirme kabiliyetimizi geliştirecek bir yöntem bulmayı hedeflediğini (: "önümüze konulan herhangi bir meseleyle ilgili genel olarak kabul edilen görüşlerden hareketle istidlalde/çıkarımda bulunabileceğimiz ve bir delil serdederken kendi kendiyle çelişik herhangi bir şey söylemekten sayesinde uzak duracağımız bir yöntem geliştirmektir"), A 2'de ise bu incelemenin başka şeylerin yanı sıra felsefî bilimler için de faydalı olduğunu söylüyordu. Dolayısıyla diyalektiği *Topika* A 1'e bağlı olarak tartışmayla sınırlamak için bu iki bölümü birbirinden ayırmak incelemenin amacına aykırı düşecektir. Çünkü böyle bir yaklaşım *Topika* A 2'de diyalektik incelemesini felsefi anlayış veya bilimin hedefleriyle açıkça irtibatlandıran pasajları yok saymak veya delalet ettikleri şeyi hafifletmek zorunda kalacaktır. Hatta bu durumda öncülleri *endoksa*dan yapılan diyalektik kıyas ile öncülleri yakiniyattan olan bir *apodeiksis* (ki bu *İkinci Analitikler*'in konusudur) arasında yapmak için titizlendiği ayrım da anlamını kaybetmiş olacaktır.)

52 (: *Schlechtigkeit*, bozukluk, fasitlik.)

san doğası alçak değil, bütünüyle yüce ve şerefli[53] olsaydı o zaman her tartışmada hakikati bulup ortaya çıkarmaktan başka bir gayemiz olmazdı; sonunda hakikatin söze açıklayarak başladığımız görüşün mü yoksa hasmımızın görüşünün mü lehine tezahür edeceğine zerre kadar aldırmazdık. Bunu önemsiz veya olsa olsa tali bir mesele olarak görürdük; ama her yerde karşılaştığımız üzere esas mesele hep budur. Akli melekelerimiz söz konusu olduğunda bilhassa duyarlı/alıngan olan doğuştan sahip olduğumuz kendini beğenmişliğimiz[54] bırakmaz ki kabul edelim: başlangıçta savunduğumuz görüş yanlış, haklı olan hasmımızdır. Bu güçlükten kurtulmanın yolu sorun teşkil eden şeyi alıp her zaman doğru bir yargı biçimine sokmaktan geçer: Bunun için insanın konuşmazdan evvel düşünmesi gerekir. Fakat insanların çoğunda doğuştan sahip olduğumuz bu kendini beğenmişliğe gevezelik ve doğuştan *namussuzluk* eşlik eder. Bunlar düşünmeden önce konuşurlar; ve hatta daha sonra haksız/hatalı olduklarını ve iddia ettikleri şeyin asılsız olduğunu fark etseler bile onun tam tersi şekilde görünmesini isterler. Öne sürdükleri önermenin doğru olduğunu ifade ederken kendilerini yönlendiren tek saik olduğu varsayılan hakikat merakı şimdi yerini kendini beğenmişliğin boş kuruntularına bırakmıştır: ve dolayısıyla şimdi kendini beğenmişlik uğruna doğru yanlış, yanlış da doğru görünmelidir.

Ne var ki bizzat bu namussuzluk, kendimize bile yanlış görünen bir önermede bu körü körüne ısrar için bir mazeret vardır. Çoğu zaman öyle olur ki söylediğimiz şeyin doğruluğundan kuşkulanmayan sağlam bir kanaatle söze baş-

53 (: *ehren,* hürmet etmek, hatırını saymak, şeref vermek; *ehrlich,* namus ve haysiyet sahibi.)

54 (: *Eitelkeit,* tıpkı Grekçe *hubris,* Latince *vanitas,* Arapça *ğ-r-r* gibi ikiyüzlüdür: bir yüzüyle kibri, tekebbürü diğer yüzüyle beyhudeliği, nafileliği ifade eder.)

larız; fakat hasmımızın getirdiği delil ve hüccet onu çürütmüş görünür. İddiamızı hemen terk edersek daha sonra her şeye rağmen haklı olduğumuzun farkına varabiliriz: Sunduğumuz delil yanlıştı ama yine de doğru olan beyanımız/iddiamız için bir delil vardı. Vaktinde öne sürülmüş olsaydı kurtuluşumuz olacak olan delil o an aklımıza gelmemişti. Bu sebepten ötürü, zahiren doğru ve ikna edici olduğunu gösteren her türlü emareye karşın, doğruluğunun sadece görünürde olduğu ve tartışma esnasında aklımıza onu bozup alt edecek veya beyanımızın doğruluğunun teyidine muvaffak olabilecek bir başka delilin geleceği inanciyla, karşı-delile saldırmayı bir kural haline getiririz. Bu suretle sahtekâr olmaya neredeyse zorlanırız; veya her halde böyle yapmanın ayartısı çok büyüktür. Dolayısıyla aklımızın zayıflığı ve irademizin tersliği birbirini karşılıklı olarak destekler ve umumiyetle bir tartışmacı sanki bu *pro aris et focis*[55] bir savaşmış gibi hakikat için değil, önermesi için savaşır. O *per fas et nefas*[56] yola koyulur; hatta gördüğümüz gibi başka türlüsü kolay kolay elinden gelmez.

Demek ki her insan kural olarak söylediği şeyin arkasında durmakta ısrar edecek, hatta onun yanlış veya yanlış olma ihtimali yüksek olduğunu düşündüğünde dahi bu ısranndan vazgeçmeyecektir.[57] Her insan kurnazlık ve alçak-

55 (: Sunaklarımız ve ocaklarımız (dini ve siyasi serbesti) için.)

56 (: Haklı haksız araçlarla.)

57 Machiavelli 'Prens'ine saldında bulunmak için komşusunun zayıf olduğu her andan yararlanması tavsiyesinde bulunur; aksi halde aynı şeyi komşusu yapacaktır ona. Eğer dünyada sözü dinlenen namus ve sadakat olmuş olsaydı durum farklı olurdu; fakat bunlar beklenilmeyecek nitelikler olduğu için kimsenin de (gereğini yerine getirme babında) bunlara itibar etmemesi gerekir, çünkü kötüsüyle karşılaşacaktır. Tartışmada da durum tam olarak böyledir: eğer bu yönde bir izlenim uyanır uyanmaz hasmının haklı olduğunu kabul edersen, durum tersine döndüğünde onun da aynı şeyi yapacağına bel bağlama sakın. Pek zayıf bir olasılıktır bu. O beklediğimin tam tersini yapacağı, yani haksız davranacağı için ben de *per nefas* (haksız) davranmaya zorlanırım. Öne sürdüğümüz şeylerin lehine önyargıların bizi tutsak etmesine izin vermeksizin hakikate boyun eğmemiz gerektiğini söylemek kolaydır; fakat hasmımızın böyle yapacağını varsayamayız, dolayısıyla biz de ./..

lıkla böyle bir duruma karşı bir ölçüde önlem alır: günlük hayatın deneyimleri ona bunu öğretir ve o böylece kendi *doğal diyalektiğ*ine sahip olur, tıpkı kendi *doğal mantığ*ına sahip olduğu gibi. Fakat onun edindiği bu diyalektik hiçbir surette mantığı gibi sağlam ve güvenilir bir kılavuz değildir. Mantığın yasalarının aksine düşünmek ya da bir çıkarımda bulunmak hiç kimse için öyle kolay bir şey değildir: Yanlış yargılara her yerde rastlanır, ama yanlış sonuçlar çok nadirdir. Bir kimsenin doğal mantıkta yetersiz olması pek olur şey değildir, ama doğal diyalektikte pekâlâ yetersiz olabilir, çünkü bu herkese eşit olarak dağıtılmamış bir yetenektir. Şimdiye kadar anlattığımız yanıyla doğal diyalektik (her insanda değişik derecelerde bulunan) yargı yetisine benzerlik gösterir (oysa akıl[58] aslında herkeste aynıdır). Çünkü çoğu zaman öyle olur ki bir kimse gerçekten haklı olduğu bir meselede salt yüzeysel temellendirmelerle şaşalatılabilir[59] veya çürütülebilir; eğer o bir çekişmeden galip çıkarsa çoğu zaman bunu fikrini beyan/önermesini ifade ederken yargısının doğruluğundan çok onu savunmada gösterdiği kurnazlık ve maharete borçludur.

Diğer hallerde olduğu gibi burada da insan en iyi yeteneklerle doğar.[60] Ne var ki onu bu sanatın ustası haline getirmek için çalışmayla çok şey yapılabilir. Bir hasmı yenmek için kullanılabilecek veya kişinin benzer maksatla bizzat kullandığı taktiklerin değerlendirilmesi de bu ustalığa katkıda bulunur. Dolayısıyla mantığın çok fazla gerçek, pratik bir kıymeti olmasa bile diyalektik kesinlikle böyle olabilir; ve Aristoteles de mantığını (analitiğini)

../. böyle yapamayız. Hatta haklı olduğu görünür görünmez, daha önce birçok düşünceyle desteklemiş olduğum bir iddiayı terk edecek olsaydım gelip geçici bir izlenimin kurbanı olmam ve bir yanlışı kabul etmek için hakikati terk etmem pek de ihtimal dışı bir şey olmazdı.

58 (: die Vernunft.)

59 (: *konfundieren*, zihnini karıştırmak/insicamını bozmak, bocalatmak, aciz bırakmak.)

60 *Doctrina sed vim promovet insitam* (eğitim doğuştan sahip olunan yetenekleri geliştirir).

diyalektiği için bir temel ve hazırlık işlevi görecek şekilde düzenlemiş ve bunu başta gelen işi haline getirmiş gibidir. Mantık önermelerin sadece biçimiyle, buna karşılık diyalektik muhtevasıyla veya maddesiyle/konusuyla ilgilenir: dolayısıyla muhteviyatının münferit unsurlarına geçmezden evvel bütün önermelerin genel formunu ele alıp değerlendirmek yerindedir.[61]

Aristoteles diyalektiğin amacını tam olarak benim burada tanımladığım gibi tanımlamaz: zira her ne kadar o onun ana gayesinin tartışma olduğunu kabul ederse de hakikatin keşfinin de diyalektiğin gayesi olduğunu bildirir (*Topika,* I, 2). Ayrıca daha sonra o, felsefi açıdan önermeler doğruluklarına göre ele alınırken diyalektiğin onları akla yakınlıklarına, ya da başkalarının tasvip ve tasdikini kazanma ölçüsüne (δόξα) göre değerlendirdiğini söyler (*Topika,* I, 12). Aristoteles bir önermenin nesnel doğruluğunun ileri sürülme tarzından ve elde ettiği tasvipten ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğinin farkındadır; ama bu ikincisini münhasıran diyalektiğe tahsis edecek şekilde meselenin bu iki veçhesi arasında yeteri kadar keskin bir ayrım yapmakta başarılı değildir.[62] Çoğu zaman diyalektik için verdiği kurallar aslında mantığa ait olanlardan bazılarını içerir; ve bu yüzden sorunun tam açık bir çözümünü verdiği söylenemez.

Her zaman bir bilgi dalına ait konuyu bir başkasına ait olanla karıştırmamaya büyük özen göstermeliyiz. Diyalektiğin sahasına ait açık bir fikir oluşturmak için (mantığın işi olan) nesnel hakikate aldırış etmemeliyiz; onu *bir tartışmada en iyi sonucu elde etme sanatı*[63] ola-

61 (Bkz. "Ekler" bölümünde "*Topos* yahut Mevazı-ı Cedel" başlıklı IV numaralı haşiye.)

62 (Bkz. "Ekler" bölümünde "Eristik, Sofistik ve Peirastik" başlıklı V numaralı haşiye.)

63 (: *Die Kunst, Recht zu behalten*: (Fr. *l'art d'avoir raison*): alt etme/haklı çıkma sanatı.)

rak görmeliyiz sadece. Daha önce de gördüğümüz gibi eğer zaten doğru ve haklı bir iddia ile başlamışsak bu çok daha kolaydır. Kendi başına diyalektik bir kimsenin her türden saldırıya ve özellikle hak hakikat gözetmez olanlara karşı kendisini nasıl savunabileceğini ve benzer şekilde kendisiyle çelişmeksizin veya daha genel bir deyimle alt edilmeksizin bir başkasının öne sürdüğü şeye nasıl saldırabileceğini göstermekten başka bir şeyle ilgilenmez. Nesnel hakikatin keşfi önermelerin kabulünü sağlama sanatından ayrılmalıdır; çünkü nesnel hakikat bütünüyle farklı bir πραγματεῖα, meseledir; bu bir sağlam yargı, düşünüp taşınma ve tecrübe işidir, ki bunun için özel bir sanat yoktur. Şu halde diyalektiğin hedefi budur.

Diyalektik görünüşün mantığı[64] olarak tanımlanmıştır; fakat bu yanlış bir tanımdır, çünkü bu durumda o sadece yanlış önermeleri/temelsiz iddiaları püskürtmek için kullanılabilecektir. Fakat bir kimse doğru tarafta olduğunda bile onu savunmak ve korumak için diyalektiğe ihtiyaç duyar. O hileli, aldatıcı oyunların ne olduğunu bilmek zorundadır, icabında onları karşılayabilmek hatta hasmı kendi silahlarıyla vurabilmek için çoğu zaman bunlardan yararlanabilecek durumda olmalıdır.

Dolayısıyla diyalektik bir münakaşada nesnel hakikati bir kenara koymamız, daha doğrusu onu arızi bir durum olarak görmemiz ve sadece kendi önermemizin savunmasına, hasmımızınkilerin de çürütülmesine bakmamız gerekir. Bu amaçla kuralları takip ederken nesnel hakikate itibar etmemeliyiz, çünkü genellikle hakikatin nerede yattığını bilmeyiz. Daha önce söylediğim gibi görüşünün yanlış mı doğru mu olduğunu umumiyetle kişinin kendisi de bilmez; o çoğu zaman haklı olduğuna inanır ve yanılır: ekseriyetle her iki taraf da buna inanır. Hakikat derinlerdedir, *veritas est in puteo*. Bir tartışmanın başlangıcında kural

64 (: die Logik des Scheins.)

olarak herkes doğrunun/hakikatin kendi yanında olduğuna inanır; tartışma esnasında her ikisi de kuşku duyar ve tartışma sona erinceye kadar doğrunun hangi tarafta olduğu belirlenmez veya teyit edilmez.

Şu halde diyalektiğin hakikatle pek bir ilişiği yoktur veya bir tartışma silahlı bir müsabakaya (mübareze) yol açtığında kılıç ustası onunla ne kadar ilgilenirse diyalektik de ancak o kadar ilgilenir. Bütün iş hamle etmek ve yapılan hamleyi savuşturmaktan ibarettir. Diyalektik zihni/fikri mübareze sanatıdır: ve biz onu ancak bu şekilde gördüğümüz takdirde bir bilgi dalı haline getirebiliriz. Çünkü eğer salt nesnel hakikati hedefimiz olarak görürsek ufkumuz mantıkla sınırlı kalır, daha ötesini göremeyiz. Eğer bir hedef olarak yanlış önermelerin desteklenmesini alırsak durağımız sofistik olur; ve her iki halde de hakikate dair önceden açık bir fikre nadiren sahip oluruz. Böylece doğru diyalektik anlayışına ulaşmış oluyoruz. Buna göre o bir tartışmada en iyi sonucu elde etme amacıyla kullanılan zihni/fikri mübareze sanatıdır.[65] Ve her ne kadar eristik ismi daha uygun olacaksa da, ona eristik diyalektik: "*dialectica eristica*" demek daha doğru olacaktır.[66]

Bu anlamda diyalektiğin bir tartışmada hakikat kendi yanlarında olmadığı halde yine de galebe gelmeye çalıştıklarını gördüklerinde çoğu kimsenin kullandığı sanatları bir bütün halinde derli toplu hale getirip sergilemekten başka bir hedefi yoktur. Bu sebepten ötürü bir diyalektik biliminden söz açıldığında nesnel hakikate kulak kesilmek ya da onun yüceltilip yayılmasını ön planda tut-

65 (: geistige Fechtkunst zum Rechtbehalten im Disputieren: (Fr.) l'art de l'escrime mental, et ce n'est qu'en la considérant ainsi que l'on peut en faire une discipline à part entière.)

66 Ve onun faydası çoktur: asri zamanlarda kişinin haklı mı haksız mı olduğu onun sayesinde aranmaz.

mak ziyadesiyle yersiz ve uygunsuz olacaktır. Çünkü (nesnel hakikati gözetmek veya onun insanlar arasında yayılmasını gaye edinmek) gözleri galibiyetten başka bir şey görmeyen insanlarda doğuştan bulunan asli ve doğal diyalektikle yapılmaz. Bir anlamıyla diyalektik bilimi esas itibariyle ve öncelikle dürüst olmayan, hak hakikat tanımayan saldırı hilelerinin, gerçek bir tartışmada derhal tanınıp savuşturulabilmesi için, çizelgesini yapıp çözümlemekle uğraşır. Sırf bu sebepten ötürüdür ki diyalektik hiç kuşkusuz bir tartışmada nesnel hakikati değil, galibiyeti hedef ve gaye edinmelidir kendine.

Her ne kadar çok uzun boylu ve geniş çaplı araştırmalarda bulunduğumu söyleyemesem de daha önce bu doğrultuda herhangi bir şey yapıldığını bilmiyorum.[67] Dolayısıyla burası bu anlamda bakir bir topraktır. Amacımızı gerçekleştirmek için tecrübemizden sonuçlar çıkarmalıyız: dostlarımızla sohbetlerimizde çoğu zaman baş gösteren tartışmalarda şu ya da bu saldırı hilesinin bir taraf veya diğer tarafça nasıl kullanıldığına dikkat etmeliyiz. Oyun ve aldatmacalarda farklı biçimlerde tekrarlanan ortak unsurları bulup çıkarmak suretiyle, hem kendi kullanımımız için hem de eğer bunları kullanacak olurlarsa başkalarını püskürtmek için faydalı olabilecek bazı genel *saldırı hilelerini*[68] sıralayıp sergileyecek duruma gelebiliriz.

Takip eden satırlar bu doğrultuda atılmış ilk adım olarak görülmelidir.

67 Diogenes Laertius Theophrastos'un retorik üzerine kaleme aldığı, hepsi de kaybolmuş olan, çok sayıda eser arasında 'Αγωνίστικον τῆς περὶ τοὺς ἐριστικοὺς θεωρίας (*Agonistikon tes peri tous eristikous theorias*, (Tartışanlar Üzerine Nazariyat Kılavuz Kitabı)) başlıklı bir risalenin bulunduğunu söyler. İhtiyaç duyduğumuz şey galiba tam da buydu.

68 (: Stratagemata: Kunstgriff.)

Her Türlü Diyalektiğin Temeli

Her şeyden önce *her tartışmanın asli doğasını*: onda gerçekten cereyan eden şeyi göz önünde bulundurmalıyız.

Hasmımız bir iddia ortaya atmıştır (ya da bu biz de olabiliriz, sonuç değişmez). Bunu çürütmenin iki tarzı ve takip edebileceğimiz iki yol vardır.

> Bu tarz yahut biçimler (1) *ad rem*, (2) *ad hominem* veya *ex concessis*dir:[69] Biz ya önermenin eşyanın tabiatıyla, yani mutlak, nesnel hakikatle uyumlu olmadığını ya da hasmımızın öne sürdüğü diğer şeylerle veya kabullerle, yani ona göründüğü biçimiyle hakikatle tutarlı olmadığını gösterebiliriz. Bir meseleyi bu sonraki tartışma ve temellendirme tarzı ancak izafi bir kanaat doğurur ve meselenin nesnel hakikatiyle neyin bağdaşıp bağdaşmadığı buna göre önemsizdir.
>
> Takip edebileceğimiz iki yoldan ilki (1) doğrudan, diğeri (2) dolaylı çürütmedir.

(1) *Doğrudan* çürütme iddianın nedenine/illetine, *dolaylı* çürütme sonuçlarına saldırır.[70] Doğrudan çürütme iddianın doğru olmadığını, dolaylı çürütme doğru olamayacağını gösterir.

Doğrudan çürütme yolu iki yönlü bir usule imkân verir. Ya iddianın sebeplerinin/illetlerinin yanlış olduğunu (*nego majorem, minorem*)[71] gösterebiliriz ya da illetleri veya öncülleri kabul eder fakat iddianın bunlardan ileri

69 (Sırasıyla: şeye göre, kişiye göre, kabulden hareketle temellendirme (yaparak tartışma).)

70 (: direkte/indirekte Widerlegung: (Fr.) *réfutation directe/indirecte*.)

71 (: Büyük/küçük önermeyi/iddiayı tartışma.)

gelmediğini gösterir (*nego consequentiam*)[72] yani vargıya veya kıyasın biçimine saldırabiliriz.

(2) *Dolaylı* çürütme ya *sahte saldırı*[73] ya da (*aksine*) örnek yöntemini kullanır.

(a) *Apagoge*: Hasmımızın önermesini doğru olarak kabul ederiz ve ardından onu doğru olduğu bilinen bir başka önermeyle ilişkilendirdiğimizde ondan ortaya çıkan şeyi gösteririz. Bu iki önermeyi açıkça yanlış olan bir vargıyı veya sonucu veren bir kıyasın öncülleri olarak kullanırız. (Vargı açıkça yanlıştır) çünkü ya eşyanın doğasıyla[74] ya da bizzat hasmımızın diğer önesürümleriyle çelişir; bir başka ifadeyle, vargı ya *ad rem* ya da *ad hominem* yanlıştır (*Sokrates in Hippia maj. et alias*). Bu sebepten ötürü hasmımızın önermesinin yanlış olması icap eder, çünkü doğru öncüller ancak doğru bir vargıyı verebilir, oysa yanlış öncüllerin her zaman yanlış bir vargıyı vermesi gerekmez.

(b) Örnek, ἔνστάσις, ya da *exemplum in contrarium*.[75] Bu genel önermenin kendisi için geçerli olmamakla birlikte öne sürüldüğü biçimiyle onda içerilen, dolayısıyla onunla zorunlu olarak yanlış olduğu gösterilen özel ya da münferit hallerle doğrudan ilişkilendirilerek çürütülmesine dayanır.

Tartışmanın bütün biçimlerinin temel yapısı yahut iskeleti böyledir. Zira tartışmanın her türü nihayetinde buna

72 (: Sonucu tartışma.)

73 (: *Apagoge*, oyalama/saptırma: bir şeyi karşıtının imkânsızlığı veya mantıksızlığını göstererek dolaylı yoldan ispatlama: hal bihi muhal. Aristoteles mantığında büyük öncülü yakiniyattan küçük öncülü meşhurat veya müsellimattan ibaret olan bir kıyas türü.)

74 Eğer hiçbir surette kuşku duyulmayan bir hakikatle doğrudan çelişiyorsa, hasmımızın iddiasını *ad absurduma* irca etmişiz demektir.

75 (: Zıt/karşıt örmek.)

indirgenebilir. Ne var ki bir tartışmanın bütünü gerçekten yukarıda tasvir edildiği şekilde yürüyebilir ya da sadece öyle yürüyor gibi görünebilir ve hakiki ya da sahte delillerle desteklenebilir. Tartışmaların bu kadar uzun ve ayak direyici olmasının tek sebebi o meseleyle ilgili hakikatin keşfedilip anlaşılmasının kolay olmamasıdır. Zaten tartışmada başvuracağımız hüccet ve delillerin sırasını düzenlerken doğru ile görünürde doğruyu birbirinden ayıramayız, zira tartışanlar da önceden bu konu hakkında bir yakine/kesinliğe sahip değillerdir. Bu yüzden *saldırı hilelerini/oyunlarını nesnel bakımdan* doğru ya da yanlış sorularını bir kenara bırakarak anlatacağım; çünkü bu herhangi bir emniyete sahip olmadığımız ve önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir meseledir. Ayrıca herhangi bir konuyla ilgili her tartışmada veya temellendirmede bir şeyde uzlaşmamız ve kural olarak söz konusu meseleyi bununla değerlendirmeye hazır olmamız gerekir: *Contra negantem principia non est disputandum.*[76]

76 (: İlkeleri inkâr edenlerle tartışamayız.)

Tartışma Hileleri

Hile I

Genişletme. Bu hasmınızın önermesini doğal sınırlarının ötesine genişletmeye; abartmak için ona mümkün olduğunca genel bir delalet[77] ve geniş bir anlam vermeye, diğer yandan da kendi önermemize olabildiğince sınırlı bir anlam ve dar sınırlar kazandırmaya dayanır; çünkü bir iddia yahut önesürüm ne kadar geniş olursa onun açık olduğu itirazlar da o kadar çok olur. Savunma *puncti* veya *status controversiae*nin[78] tam ve doğru ifadesine dayanır.

Örnek I.

Diyelim ki ben tüm dünya ulusları içinde İngilizlerin dram sanatında ilk sırada geldiklerini iddia ettim. Hasmım da bu iddianın tam tersi için bir *instantia*[79] getirmeye çalıştı ve müzikte, dolayısıyla operada da onların hiçbir şey ortaya koyamadıklarının pek iyi bilinen bir gerçek olduğu cevabını verdi. Ben bu saldırıyı müziğin dram sanatı içine girmediğini hatırlatarak savuşturdum. Çünkü dram sanatı sadece tragedya ve komedyayı kapsar. O bunu pekâlâ biliyordu. Yaptığı bütün sahne temsillerini ve dolayısıyla opera ve ardından da müzik için geçerli olacak şekilde benim önermemi genişletmeye çalışmaktı. O böylece beni alt etmeyi şansa rastlantıya bırakmak istemiyordu.

77 (: allgemein deuten.)
78 (: tartışma konusu nokta veya mesele.)
79 (: örnek.)

Buna karşılık biz de, eğer onu ifade etme tarzımız böyle bir yol için elverişli ise, sınırlarını ilk başta kastettiğimizden daha fazla daraltarak önermemizi koruyabiliriz.

Örnek II.

A 1814 Barışının Hansa Birliğine ait bütün Alman kasabalarına bağımsızlıklarını geri verdiğini ifade eder. B iddianın tersini kanıtlamak için bağımsızlığını Bonaparte'tan almış olan Danzig'in (Gıdansk) onu bu barışla kaybettiğini zikrederek *instantia in contrarium*[80] verir. A kendisini şu şekilde savunur: Ben bütün Alman kasabaları dedim, halbuki Danzig Polanya'da.

Bu hileyi Aristoteles *Topika*'da (VIII, 11, 12) zikreder.

Örnek III.

Lamarck *Philosophie Zoologique*'te, sinir sistemi teşekkül etmediği için polipin duyma melekesinin gelişmediğini ifade eder. Bununla birlikte polipte bir tür algının olduğuna kuşku yoktur; çünkü o büyük bir hünerle daldan dala ışığa doğru ilerler ve avını yakalar. Bu sebepten ötürü onun sinir sisteminin, sanki onunla iç içe geçmiş gibi bedeninin tamamına aynı ölçüde yayıldığı varsayılmıştır: çünkü müstakil duyu uzuvları olmaksızın bir algı melekesine sahip olduğu aşikârdır. Bu varsayım Lamarck'ın iddiasını çürüttüğü için görüşünü şu şekilde temellendirmeye çalışır: "Bu durumda bedeninin bütün parçaları her türden duymaya ve aynı zamanda hareket etmeye, istemeye ve düşünmeye muktedir olmalıdır. O zaman polip bedeninin her noktası bakımından en kusursuz canlının tüm uzuvlarına sahip olurdu; her noktası görebilir, koku, tat alabilir, duyabilir ve benzeri; hatta o düşünebilir, yargıda bulu-

80 (: tersine örnek.).

nabilir ve sonuçlar çıkarabilirdi; bedeninin her bir zerresi kusursuz bir canlı olur ve o böylece insandan daha yüksek bir konumda bulunurdu, çünkü onun her parçası insanın ancak bütününde sahip olduğu melekelerin tümüne sahip olurdu. Ayrıca polip için doğru ve geçerli olanın bütün yaratıkların en kusurlusu tek hücreli organizmalara ve nihayetinde canlı oldukları için bitkilere de teşmil edilmemesi için bir sebep olmazdı vb."

Bir yazar bu tür tartışma/diyalektik hilelerine başvurarak haksız olduğunun gizliden gizliye bilincinde olduğunu ele verir. "Polipin bütün bedeninin ışığa duyarlı ve bu yüzden sinir sistemine sahip olduğu" söylendiği için o bundan polipin tamamının düşünceye muktedir olduğu anlamını çıkarır.

Hile II

Eşsesli sözcük.[81] Bu hile bir önermeyi söz konusu meseleyle aralarında sözcük benzerliğinden başka ya çok az ya da hiç müşterek yanı bulunmayan bir şeye teşmil etmeye; ardından da onu başarıyla çürütmeye ve

81 (: *Homonyma*. Elfazı müteşabihan. Gr. *homônumon*: homônumos: homos 'aynı' + *onoma* veya *onyma* 'isim'.

Aristoteles *De Sophisticis Elenchis*'te sofistlerin safsatalarını *in dictione* (dilden) ve *extra dictionem* (dil haricinden) olmak üzere iki ana küme içerisinde toplar.

Dilden kaynaklananlar şunlardır (parantez içerisindekiler İbn Sînâ'nın *Safsata*'sındaki karşılıklardır): (1) Çift anlamlılık; tek bir sözcükte müphemlik veya muğlaklık (bil iştirak-il-isim). (2) *Amphibolia*: bir cümlenin yapısında müphemlik veya muğlâklık (mümârât). (3) Sözcüklerin yanlış şekilde bir araya getirilmesinden oluşan tertip (iştirak-it-telif). (4) Sözcükleri yanlış bir şekilde ayırmaktan kaynaklanan taksim (iştirak-il-kısmet). (5) Yazılı konuşmayı bir sözcüğü yanlış vurgulayarak yanlış yorumlama (bisebebi ihtilaf-il-i'cam vel-i'rab) (6) İfade tarzı, yani dilbilgisiyle ilgili bir formdan yanlış çıkarım (bisebebi ihtilaf-il-lafz).

Dil haricinden, *extra dictionem* kaynaklananlar da şunlardır: (1) Araz, bir şey hakkında doğru olan her şeyin onun arazlarıyla ilgili olarak da doğru olduğunu (veya tersi) varsayma (min vechi ma bilaraz). ./..

böylece ilk iddianın çürütülmüş sayılması talebine dayanır.

Burada şuna işaret etmek gerekir: Eşanlamlılar[82] aynı fikir ya da kavram için iki sözcüktür; eşsesliler veya sesdeşler aynı sözcüğün seslendirdiği iki fikir ya da kavramdır (*bkz.* Aristoteles, *Topika*, I, 13). Kimi zaman cisimler için kimi zaman ses perdeleri için kullanılan "derin", "keskin", "yüksek"[83] sözcükleri eşsesli, "namuslu" ve "dürüst" sözcükleri eşanlamlıdır.

Bu *ex homonymia* mugalata (*Sophisma*) ile özdeş olarak görülebilecek bir hiledir; her ne kadar mugalata aşikâr olduğunda kimseyi aldatmayacaksa da.

Omne lumen potest extingui
Intellectus est lumen
Intellectus potest extingui.[84]

Buradaki kıyasta dört *terim*in olduğu hemen anlaşılır, çünkü *ışık* hem gerçek hem mecazî anlamda kullanılmıştır. Eğer mugalata ince ve karmaşık bir biçime bürünürse, özellikle aynı sözcüğün içerdiği fikirler birbiriyle ilişkiliyse ve birbirinin yerine kullanılmaya elverişliyse, elbette yanlış fikir verir, dolayısıyla aldatabilir. Ama eğer kasıtlı olarak kullanılıyorsa asla aldatacak kadar ince ve

./.. (2) *dicto secundum quid ad dictum simpliciter*, yükleme cihetinin veya itibarının kötülüğünden kaynaklanır (min sui i'tibar-il-hamli). (3) *Ignoratio elenchi*, çürütmeyi bilmeme (min kıllet-il-ılmi bit-tebkit). (4) *Petitio principii*, (müsadere alel matlubı evvel). (5) Evrilmemesi gereken bir önermeyi evirme, istintaç (min vechi iyhami aks-il-levazım, levazımın aksini vehmettirme). (6) *Non causa pro causa* (min ca'li ma leyse biilleti illet, illet olmayanın illet yapılması). (7) Birçok soru (min cem-ıl-mesail-il-kesireti fi meseleti vahıde).)

82 (: *Synonyma*. Anlamdaş, mü(te)radif.)

83 (: Tief, Schneidend, Hoch.)

84 (: Her ışık sönebilir.
Akıl bir ışıktır.
O halde o da sönebilir.)

karmaşık değildir; dolayısıyla bu durumlar fiili ve ferdi tecrübeden çıkarılıp toplanmalıdır.

Eğer her hile kısa ve kolayca anlaşılır uygun bir isim alabilseydi çok iyi olurdu, böylece birisi bu hilelerden birini veya diğerini kullandığında bundan dolayı hemen kınanıp ayıplanabilirdi.

Eşsesli için iki örnek.

Örnek I.

A. "Siz Kant felsefesinin sırlarına henüz intisap etmemişsiniz."

B. "O..., sizin sözünü ettiğiniz eğer sırlarsa, benim onlarla bir işim olmaz."

Örnek II.

Şeref sözcüğünün barındırdığı ilkeyi budalaca bir şey olarak mahkûm ettim. Çünkü bu ilkeye göre bir kimse daha da büyük bir hakaretle karşılık vermedikçe ya da hasmının kanını veya kendininkini dökmedikçe silip temizleyemeyeceği bir hakareti sineye çekerek şerefini kaybeder. Buna karşılık ben bir kimsenin hakiki şerefinin maruz kaldığı veya katlandığı şeyle değil fakat ancak ve sadece yaptığı şeyle zedelenebileceğini ileri sürdüm. Çünkü başımıza gelebilecek şeyler için söylenecek bir şey yoktur. Hasmım derhal benim öne sürdüğüm illete/hüccete saldırdı ve bana başarılı bir şekilde, bir tüccarın işinde sahtekârlık, iğfal veya ihmalden yanlış yere suçlandığında bunun onun şerefine karşı bir saldırı olduğunu, bu durumda da haysiyetinin münhasıran maruz kaldığı şeyle zedelendiğini ve onu ancak saldırganı cezalandırarak ve sözünü geri aldırarak kurtarabileceğini bana ispatlamış oldu.

Burada o bir eşsesli ile, başka türlü *namı muteber*[85] denilen ve iftira ve karalamayla hakarete uğra-

85 (Fr.: *bon nom*: saygın isim.)

yabilecek *medeni haysiyeti point d'honneur*[86] de denilen ve hakaretle zedelenebilecek *şövalye onuru*[87] kavramı altında yutturmaya çalışıyordu. Ve ilkine yapılacak bir saldırı görmezden gelinemeyeceği, fakat aleni olarak aksinin ispatlanmasıyla püskürtülmesi gerektiği için, aynı gerekçeye bağlı olarak, diğerine yapılan bir saldırının da görmezden gelinemeyeceği, fakat daha da büyük bir hakaret ve düello ile alt edilmesi gerektiği söylenmiştir. Burada *şeref* yahut *haysiyet* sözcüğünde eşsesli ile özü itibariyle birbirinden farklı iki şeyin karıştırıldığını ve neticede bir tartışma konusu meselenin değiştirildiğini[88] görüyoruz.

Hile III[89]

Bir başka hile, κατα, *nispi* olarak ve özel bir konuyla bağlantısı içinde ortaya atılmış bir önermeyi sanki genel veya ἁπλῶς, mutlak bir geçerlik/uygulama iddiasıyla söylenmiş gibi almaktır; ya da onu tamamen farklı bir anlamda alıp sonra da çürütmektir.[90] Aristoteles'in örneği şöyledir: zenci siyahtır; fakat dişleri bakımından beyazdır; dolayısıyla aynı anda hem siyah hem de siyah değildir. Bu aşikâar bir mugalatadır ve örnek için uydurulmuştur; dolayısıyla hiç kimseyi kandıramaz. Şimdi bunu günlük hayat deneyiminden alınmış bir örnekle karşılaştıralım.

86 (: onur meselesi.)
87 (Fr. : l'honneur chevaleresque.)
88 (: mutatio controversiae.)
89 (: İddianın ıtlakını mutlaklaştırma.)
90 ***Sophisma a dicto secundum quid ad dictum simpliciter.*** ἓξω της λέξεως: – το ἁπλῶς, ἤ μὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ πη ἤ πρὸς τι λέγεσθαι. ***Peri sophistikon elekhon,*** 5. (Kısa adıyla ***secundum quid et simpliciter*** veya παρα το πῆ και ἁπλῶς: Sınırlı bir anlamda ileri sürülmüş bir şeyi sınırsız bir anlamda alma hilesi.
"Tahdit edilmeksizin (ἁπλῶς) veya bir cihetten (πῆ) ve miyar olmaksızın (κυρίως) söylenen şeyden kaynaklanan mugalatalar kısmen söylenen şey (ἐν μέρει) tahdit edilmeksizin söylenmiş gibi alındığında ortaya çıkar.")

Örnek I.

> Felsefeden söz ederken diyelim ki benim sistemimin Sekincileri[91] desteklediğini ve onları övdüğünü kabul ettim. Sonra çok geçmedi, sohbet döndü dolaştı Hegel'e geldi ve ben onun yazılarının büyük bölümü itibariyle boş ve manasız şeyler olduğunu veya hiç olmazsa onların arasında yazarın sözcükleri yazmakla yetinip bunlara anlam bulma işini okura bıraktığı pek çok bölümün bulunduğunu savundum. Hasmım bu iddiayı *ad rem* çürütmeye kalkışmadı ama *argumentum ad hominem* ileri sürmekle ve bana daha az önce Sekincileri övdüğümü, onların da bir yığın boş ve manasız şey yazdığını söylemekle yetindi. Bunu kabul ettim; fakat onu düzelterek dedim ki ben filozof ve yazar olarak, yani *theoria* alanındaki başarılarından dolayı değil, fakat sadece insan olarak ve safi *pratik* meselelerdeki tutumlarından dolayı Sekincileri övdüm; oysa biz Hegel'den konuştuğumuzda belli ki onun teorilerinden söz ediyoruz. Bu şekilde hasmımın saldırısını savuşturmuş oldum.

Yukarıda verilmiş ilk üç hile benzer bir karaktere sahiptir. Bu benzerlik şuna dayanır: Saldırı öne sürülmüş olan şeyden farklı bir şeye yapılır. Bu yüzden kişinin kendisini karşısındakine saldırıyı hedefine yapmış gibi göstermesi bir *ignoratio elenchi*[92] olacaktır. Çünkü

91 (: Quietisten. Fr. *Quiétisme* : Kemal yahut mükemmeliyetin ruh sükünetine/dinginliğine dayandığını dolayısıyla bunun için her türlü insani girişim ve çabanın bastırılmasını ve böylece tanrısal iradenin tam olarak müessir olmasını öngören felsefi görüş.)

92 (: Mantıkta konu ile ilgisi olmayan bir şeyi ispatlayan ya da çürüten bir delille asıl konuyu ispatladığını veya çürüttüğünü varsayma yanılgısı/aldatmacası; belli bir sonuç veya vargıyı destekler görünen bir delil yahut hüccet farklı bir sonucu ispata yöneldiğinde *ignoratio elenchi* (: çürütülene/çürütmenin tazammun ettiği şeye dair bilgisizlik: παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν) veya ilgisiz vargıya başvurulmuş olur.)

verdiğim bütün bu örneklerde hasmın söylediği şey doğrudur, fakat iddia ile gerçekte değil ama görünürde çelişki içindedir. Saldırının hedefindeki kişinin bütün yapması gereken yapılan kıyasın geçerliliğini yani çıkarılan sonucu reddetmektir, çünkü onun önermesi doğru, bizimki yanlıştır. Bu şekilde onun çürütmesi doğrudan *per negationem consequentiae*, yani varılan sonucun yadsınmasıyla çürütülür. Bir başka hile öngörülen bir sonuç nedeniyle doğru öncülleri kabulü reddetmektir. Bunun iki şekli vardır ve bunlar IV. ve V. başlıklar altında ele alınacaktır.

Hile IV[93]

Eğer bir sonuca varmak istiyorsanız onun önceden görülmesine/sezilmesine izin vermemeli, bilakis onun öncüllerini fark ettirmeksizin ve konuşmanızın şurasına burasına serpiştirerek teker teker kabul ettirmelisiniz. Aksi halde hasmınız bile bile güçlük çıkarmanın[94] her yolunu deneyecektir. Ya da eğer hasmınızın bunları kabul edip etmeyeceği bilinmiyorsa bu öncüllerin de öncüllerini öne sürmekle başlamalısınız, bir başka söyleyişle, ön kıyaslar[95] yapmalı ve bunların kimisinin öncüllerini belirli olmayan bir düzen içinde kabul ettirmelisiniz. Bu şekilde zorunlu olan kabullerin tümünü elde edinceye kadar oyununuzu gizler ve böylece bir dolambaçlı yol üzerinden hedefinize ulaşırsınız. Aristoteles bu kuralları *Topika*, VIII, 1'de verir.

Konunun örneklerle açıklanmasına lüzum yoktur.

93 (: Kartları gizleme: (Fr.) *Cacher son jeu.*)

94 (: *die Schikane*, Fr. *chicaner*: davayı yokuşa sürmek, hakkı, adaleti engellemek, bunun için hır çıkarmak; tezvirat, müzevirlik.)

95 (: Prosyllogismen.)

Hile V

Bir önermenin doğruluğunu ispatlamak için, eğer hasmınız ya doğruluklarını kavrayamadığından ya da doğrudan bunlardan ileri gelecek iddiayı önceden gördüğünden doğru önermeleri kabulden imtina ediyorsa doğru olmayan daha önceki önermeleri de kullanabilirsiniz. Bu durumda izlenecek yol kendi başına yanlış fakat hasmınız için doğru olan önermeleri alıp onun düşünme tarzından hareketle yani *ex concessis* ispatlamaya gitmektir. Çünkü yanlış öncüllerden doğru bir sonuç çıkabilir, ama tersi mümkün değildir. Benzer şekilde hasmınızın yanlış önermeleri kendisinin doğru bellediği başka yanlış önermelerle çürütülebilir, çünkü sizin alacağınız vereceğiniz onunladır ve bunun için siz onun kullandığı fikirleri kullanmalısınız. Sözgelimi o eğer sizin mensup olmadığınız bir hizbin veya mezhebin üyesi ise siz pekâlâ bu mezhebin ilan edilmiş görüşlerini bir ilke olarak ona karşı kullanabilirsiniz.[96]

Hile VI

Bir başka yol ispatlanması gereken şeyi kaziye (postulate) olarak koymak suretiyle farklı bir kılık altında kanıtlanmış varsaymaktır: *petitio principii*.[97] Bu ya:

(1) bir başka isim altında; sözgelimi "şeref" yerine "saygın isim", "iffetlilik" yerine "erdem" vb. veya "sıcakkanlı canlılar" ve "omurgalılar" gibi birbirinin yerine kullanılabilen tabirler kullanmak; veya

96 Aristoteles, *Topika*, VIII, 9.

97 (İbn Sînâ *Safsata*'da tabiri "müsadere alel matlubı evvel" (ilk matlubun mukaddem olarak alınması) diye karşılar ve eski dilde "müsadere alel matlup" kısaltmasıyla yerleşir.)

(2) tartışma konusu özel meseleyi de içine alan genel bir varsayımda bulunmak suretiyle yapılır; sözgelimi her türlü beşeri bilginin belirsizliğini kaziye olarak koymak suretiyle tababetin kesinlikten uzaklığını savunmak gibi.
(3) Ya da karşılıklı olarak iki şey birbirinden ileri gelir ve birinin ispatlanması gerekir, bu durumda siz diğerini kaziye olarak koyabilirsiniz.
(4) Veya genel bir önermenin ispatlanması gerekir, bu durumda siz hasmınızın onun cüzlerinden her birini kabul etmesini sağlayabilirsiniz. Bu ikinci durumun tersidir. (Aristoteles, *Topika*, VIII, 11.)

Bu eserin son bölümü diyalektiğin uygulamasının bazı önemli kurallarını ihtiva etmektedir.

Hile VII

Eğer tartışmanın bir ölçüde katı ve biçimsel kurallar çerçevesinde idare edilmesi gerekiyor ve açık bir anlayışa ulaşmak arzu ediliyorsa önermeyi öne süren ve onu ispatlamak isteyen kimse, onun kabullerinden hareketle iddianın doğruluğunu göstermek için hasmına soru sormaya dayalı bir usul takip edebilir. Bu *erotematik*[98] (veya "Sokratik" de denilen) yöntem bilhassa eskiler arasında yaygındı. Bu ve takip eden hilelerin bazısı onunla akrabadır.[99]

Burada takip edilen usulün esası hasmınıza kabul ettirmek istediğiniz şeyi gizlemek için aynı anda çok sayıda geniş kapsamlı soru sormaya ve diğer yandan kabullerden kaynaklanan delili hiç vakit kaybetmeksizin ileri sürmeye dayanır; çünkü anlayış gücü bakımından zayıf veya yavaş olanlar tam olarak takip edemezler ve tanıt-

98 (: Gr. ἐρώτεμα: L. interrogatio: Plurium Interrogationum.)

99 Bunlann hepsi Aristoteles'in *De Sophisticis Elenchis*'inin XV. Bölümünün serbestçe uyarlanmasıdır.

lama esnasında ortaya çıkabilecek yanlışları veya boşlukları gözden kaçırırlar.

Hile VIII

Bu hile hasmınızı öfkelendirmeye (*irritare*) dayanır;[100] çünkü öfkelendiğinde doğru değerlendirme ve yargılama yeteneğini kaybeder ve kendisi için fayda ve üstünlüğün nerede yattığını fark edemez. Onu sık sık ve kasti haksızlıklarda bulunarak ya da önüne bile bile güçlük çıkararak çileden çıkarabileceğimiz gibi genel olarak küstahça bir tutum takınarak da onu öfkelendirebiliriz.

Hile IX

Ya da peşinde olduğunuz şeyi bilmesine imkân tanımamak için onlardan çıkarılacak sonucun gerekli kıldığından farklı bir düzen içinde sorular sorabilir ve onların yerini sırasını değiştirebilirsiniz. O zaman önlem alamaz. Ayrıca onun verdiği cevapları da, karakterlerine göre, farklı hatta tam tersi sonuçlar için kullanabilirsiniz. Bu takip ettiğiniz yolu gizleme hilesine, yani IV. Hileye benzer.

Hile X

Eğer peşinde olduğunuz şey için hasmınızın olumlu cevaplar vermesini istediğiniz sorulara kasıtlı olarak olumsuz cevaba geri döndüğünü müşahede ettiyseniz, o zaman sanki olumlandığını görmekten endişe ediyormuşsunuz gibi önermenizin tersini sormanız gerekir; ya da onu her iki bakımdan da serbest bırakabilirsiniz, böylece o sizin bunlardan hangisini teyit etmesini istediğinizi fark edemez.

100 (: Fr. *Fâcher l'adversaire.*)

Hile XI

Eğer siz bir tümevarımda bulunmak ister de hasmınız size onu destekleyecek münferit durumları[101] kendi eliyle sunarsa, eğer münferit durumlardan çıkan genel doğruyu kendisi de kabul ediyorsa, ona soru sormaktan geri durmanız, bilakis sorularla tebarüz ettirmek istediğiniz şeyi daha sonra yerleşmiş ve kabul edilmiş bir olgu olarak takdim etmeniz gerekir; çünkü bu arada kendisi onu kabul ettiğine inanmaya başlayacak, aynı izlenim dinleyicilerde de uyanacaktır, çünkü münferit durumlarla ilgili birçok soru hatırlayacak ve elbette amaçlarına ulaşmış olmaları gerektiğini varsayacaklardır.

Hile XII[102]

Eğer sohbet özel bir ismi olmayan, fakat mecazi veya tasviri bir tarifi gerekli kılan genel bir fikir etrafında dönüyorsa işe önermeniz için elverişli bir mecaz seçerek başlamanız gerekir. Sözgelimi İspanya'daki siyasi partileri tanımlamak için kullanılan isimler: *Serviles* ve *Liberales*: belli ki sonuncular tarafından seçilmiştir.

Protestanlar ve aynı zamanda Evangelistler belli ki bu isimleri kendileri seçmişlerdir; fakat Katolikler nazarında onların ismi *sapkınlar/dinsizler*dir.[103]

Daha tam ve belirli bir anlama imkân tanıyan şeylerin isimleri bakımından da bu böyledir: sözgelimi eğer hasmınız bir *değişiklik* teklif ederse siz ona bir *yenilik* diyebilirsiniz, çünkü bu sözcük öfke ve hiddet uyandıracaktır. Eğer teklifi yapan sizseniz, bunun tersi olacaktır. İlk durumda "karşıt ilke"ye "mevcut düzen", ikinci durumda "devri geçmiş eski bir önyargı"[104] diyebilirsi-

101 (Ya da: desteklemesi muhtemel.)
102 (: Münasip mecaz seçmek: (Fr.) *Choisir des métaphores favorables.*)
103 (: der Ketzer: mülhit, dinden çıkmış.)
104 (: Bocksbeutel.)

niz. Hizmet edeceği ayrı bir amacı olmayan tarafsız birisinin "kült" ya da "dini ilkeler bütünü" dediği şeyi o dinin müntesibi "dindarlık" veya "sofuluk", onun muhalifi ise "bağnazlık" veya "hurafe" diye tarif eder. Bu aslında karmaşık bir *petitio principii*dir. Her şeyden evvel ispatlanmasının yolu araştırılan şey fark ettirilmeden tanımın içine sokulmakta ve oradan daha sonra sadece çözümlemeyle alınmaktadır. Birinin "güvenli bir yerde gözetim altında tutulduğu"nu söylediği kimseye diğeri "hapse atıldı" der. Bir konuşmacı çoğu zaman şeylere verdiği isimlerle aslında peşinde olduğu şeyi önceden ele verir. Birinin "ruhban" dediğine diğeri "papazlar"[105] diyebilir.

Cedel yahut tartışma sanatının bütün hileleri içinde en sık rastlanan budur ve çoğu zaman insanlar buna farkında olmaksızın başvururlar. Nitekim durulan yere göre aynı şey için "sofuluk" ya da "bağnazlık"tan; "ahlaksızlık" veya "çapkınlık" ya da "zina"dan, "kaçamaklı" ya da "müstehcen" bir sözden, "sıkıntı" ya da "iflas"tan, "nüfuz ve yakınlık" ya da "rüşvet ve iltimas" "sayesinde"den, "samimi minnettarlık" ya da "iyi ödeme"den söz edildiğini duyarsınız.

Hile XIII[106]

Hasmınıza bir önermeyi kabul ettirmek için ona aynı zamanda karşı bir önerme vermeli ve bu ikisinden hangisini seçeceğini ona bırakmalısınız; bu arada siz de karşı önermeyi olabildiğince yaldızlamalısınız ki kendimle çelişmeyeyim derken önermenizi kabul etsin, çünkü bu suretle o gayet muhtemel görünür hale getirilmiştir. Sözgelimi siz onun bir çocuğun babasının yapmasını söylediği her şeyi yapması gerektiğini kabul etmesini istiyorsanız,

105 (Sırasıyla: *die Geistlichkeit: die Pfaffen*: aslında her iki sözcük de aynı şeye (ruhbanlık) biri yücelterek, diğeri aşağılayarak işaret eder.)

106 (: Aksini seçtirme: *Faire rejeter l'antithèse*.)

ona "her konuda ebeveynimize itaat mi yoksa itaatsizlik etmemiz gerektiğini" sorun. Ya da eğer bir şeyin "sık" vuku bulduğu söyleniyorsa, "sık" derken bundan "birkaç" defayı mı yoksa "birçok" defayı mı anladığını sorun, tabii ki o "birçok" defayı anladığını söyleyecektir. Sanki kurşuniyi siyahın yanına koyup beyaz, ya da beyazın yanına yerleştirip siyah diyormuş gibi.

Hile XIV[107]

Küstahça bir hile olan bu oyun şu şekilde oynanır: Hasmınız hedeflediğiniz sonuç için elverişli olan şeyi ters yüz eden cevaplar vermeksizin sorularınızın birkaçını cevaplandırdığında, her ne kadar bunlardan böyle bir sonuç çıkmasa da, sanki ispatlanmış gibi hedeflediğiniz sonuca geçin ve hemen muzafferane bir edayla onu ilan edin. Eğer hasmınız mahcup veya ahmak birisiyse ve siz de biraz küstah ve iyi bir sese sahipseniz, bu hile kolayca başarılı olabilir. Bu *fallacia non causae ut causae*ya yakın bir aldatmacadır.

Hile XV[108]

Eğer ortaya çelişkili bir iddia attınız ve onu ispatlamakta bir güçlükle karşılaştıysanız her ne kadar akla yakın görünmese de doğru olan bir önermenin kabulünü veya reddini, sanki delilinizi ondan çıkarmak istiyormuşsunuz gibi, hasmınıza bırakabilirsiniz. Eğer bir hileden kuşkulandığı için onu reddedecek olursa zaferinizi onun ne kadar *ad absurdum* bir durumda olduğunu göstermek suretiyle elde edebilirsiniz. Eğer onu kabul edecek olursa şimdilik akla yakın olan sizin yanınızdadır ve şimdi etrafınıza ba-

107 [: Mağlubiyete rağmen galibiyet ilan etme: (Fr.) *Clamer victoire malgré la défaite.*]

108 [: Saçma temellendirmelerden yararlanma: (Fr.) *Utiliser des arguments absurdes.*]

kınmalısınız. Olmadı daha önceki hileyi kullanabilir ve çelişkisinin kendisinin kabul ettiği önermeyle ispatlandığını da savunabilirsiniz. Tabii bunun için aşırı derecede küstah olmak gerekir; fakat tecrübe bunun örneklerini göstermektedir ve buna içgüdüleriyle başvuran insanlar vardır.

Hile XVI

Bir başka hile *argumenta ad hominem* veya *ex concessis*e[109] başvurmaktır. Hasmınız bir iddiada bulunduğunda onun daha önce ileri sürdüğü veya kabul ettiği başka bir önermeyle, ya da onun tasvip ve tavsiye ettiği bir mektebin veya mezhebin ilkeleriyle ya da bu mezhebi destekleyenlerin veya ona sadece görünüşte ve sahte bir destek verenlerin eylemleriyle veya kendi eylemleriyle veya eylemsizliğiyle şöyle ya da böyle, velev ki sadece görünüşte olsun, tutarsız olduğunu göstermeye çalışmalısınız. Sözgelimi o eğer intiharı destekliyorsa, derhal yaygarayı basmalısınız, "Öyleyse neden kendini asmıyorsun?" diye. Eğer Berlin'in yaşamak için güzel bir yer olmadığını savunuyorsa hiç vakit kaybetmeden, "O halde neden ilk trenle terk etmiyorsun?" diye sormalısınız.

Bu türden palavralar ve bile bile çıkarılan güçlüklerden yararlanmak her zaman mümkündür.

Hile XVII[110]

Eğer hasmınız sizi bir karşı delille bunaltıyorsa kendinizi çoğu zaman ince bir ayrım yaparak koruyabilirsiniz. Doğru, böyle bir ayrım daha önce dikkatinizi çekmemiştir.

109 (Aristoteles, *De Sophisticis Elenchis*'de (177b33) verdiği bir örnekle ilgili olarak "bu çözüm getirilen her hüccet veya delil için uygun düşmeyecektir... bu delilin kendisini değil fakat soruyu soranı hedef alır" der.)

110 (: Kılı kırk yararak kendini savunma: (Fr.) *Se défendre en coupant les cheveux en quatre.*)

Bir başka söyleyişle, konunun çift yönlü uygulaması vardır veya muğlak bir anlamda alınmaya elverişlidir.

Hile XVIII

Eğer hasmınızın yenilginizle sonuçlanması mukadder bir delil veya temellendirmeler zincirine başvurduğunu müşahede ettiyseniz onun bu sonuca varmasına izin vermemeli, tam zamanında tartışmanın akışına müdahale etmeli veya bütünüyle kesmeli ya da onu konudan uzaklaştırıp başka konulara yönlendirmelisiniz. Kısacası daha sonra dikkati çekip anlaşılır hale gelecek hileyi, *mutatio controversiae*[111] sonuna kadar götürmelisiniz. (*Bkz.* Hile XXIX)

Hile XIX[112]

Hasmınız temellendirmesinde belli bir noktaya itiraz etmenizi sağlamak için açıktan açığa size meydan okuyorsa ve sizin de söyleyecek bir şeyiniz yoksa, ortadaki meseleye genel bir hava vermeye çalışmalı ve ardından da buna karşı konuşmaya başlamalısınız. Eğer doğabilimiyle ilgili belli bir varsayımın neden kabul edilemeyeceğini söylemeye zorlanıyorsanız, siz insan bilgisinin yanılabilirlik özelliğini ön plana çıkarabilir ve bunun çeşitli örneklerini verebilirsiniz.

Hile XX

Bütün öncüllerinizi ortaya koyup hasmınızın kabul etmesini sağladıktan sonra istediğiniz sonuca ulaşmak için artık ona soru sormaktan uzak durmalı, hiç vakit

111 (: Tartışmanın akışını sekteye uğratıp saptırma: (Fr.) *Interrompre et détourner le débat.*)

112 (: Ayrıntıyı tartışma teklifini genelleştirmeyle savuşturma: (Fr.) *Généraliser plutôt que de débattre de détails.*)

kaybetmeden onu kendiniz çıkarmalısınız; hatta öncüllerin biri veya diğeri eksik bile olsa sanki onu kabul edilmiş gibi görmeli ve sonuca varmalısınız. Bu hile *fallacia non causae ut causae*nın bir uygulamasından ibarettir.

Hile XXI[113]

Hasmınız bütünüyle sathi veya mugalatacı bir temellendirmeye başvuruyor ve siz de onun gizli amacını sezinliyorsanız pekâlâ onun asılsız ve sathi yanını ortaya sererek çürütebilirsiniz. Ama onun bu hamlesini sathilik ve safsatacılıkta ondan geri kalır yanı olmayan bir karşı delil veya temellendirmeyle karşılamak ve onu zararsız hale getirmek daha iyidir. Çünkü sizin peşinde olduğunuz şey hakikat, değil zaferdir. Sözgelimi eğer o bir *argumentum ad hominem*i benimsemişse bir karşı *argumentum ad hominem* ve *argumentum ex concessis* ile onun gücünü kırmanız yeterlidir. Ve genel olarak bizim için mesafe maliyeti fark etmese bile o durumu hakikatiyle ortaya koymak yerine eğer açıksa bu yolu kullanmak, bir *argumentum ad hominem* öne sürmek daha kısadır.

Hile XXII

Eğer hasmınız sizden tartışma konusu meselenin doğrudan kendisinden kaynaklandığı bir şeyi kabul etmenizi talep ediyorsa bunun bir *petitio principii*[114] olduğunu söyleyerek onun bu talebini reddetmelisiniz. Çünkü o ve dinleyiciler tartışma konusuna yakın olan bir önermeyi onunla özdeş olarak görecekler ve böylece siz onu en iyi temellendirmesinden mahrum bırakmış olacaksınız.

113 (: Safsatayı safsatayla savuşturma: (Fr.) *Répondre à de mauvais arguments par de mauvais arguments.*)

114 (: Kendisi ispata muhtaç olanı ispat vasıtası olarak kullanma aldatmacası.)

Hile XXIII[115]

Yalanlama (tekzip) ve çekişme (münakaşa) bir kimseyi öfkelendirir ve onu iddiasını abartmaya sevk eder. Hasmınızı tekzip ederek onu, her şeye karşın bu sınırların içinde ve kendi başına doğru olan bir iddiayı asli sınırlarının ötesine genişletmeye götürebilirsiniz. Ve siz onun bu abartılı biçimini çürüttüğünüzde onun başlangıçtaki iddiasını da çürütmüş gibi görünürsünüz. Buna karşılık yalanlamaya öfkelenerek şaşırıp da kendi iddianızı abartmaya veya genişletmeye kalkmamalı, aynı hilenin sizin üzerinizde böyle bir sonuç doğurmasına izin vermemelisiniz. Çoğu zaman öyle olur ki bizzat hasmınız doğrudan sizin iddianızı kastettiğinizden daha fazla genişletmeye kalkacaktır. İşte burada onu hemen durdurmalı ve koyduğunuz sınırlarının içine çekmelisiniz: "Söylediğim bu, gerisi fazlalık."

Hile XXIV

Bu hile hatalı bir kıyasa ve dolayısıyla yanlış bir sonuca varmaya dayanır. Hasmınız bir iddiada bulunur, onu bir önermeyle ifade eder. Siz ondan yanlış çıkarımla ve fikirlerini eğip bükerek başka önermeler çıkarırsınız. Onun ilk önermesinin içinde bunlar yoktur ve o böyle bir şeyi hiçbir şekilde kastetmemiştir; öyle ki bunlar saçma, hatta tehlikelidir. O zaman onun önermeleri sanki ya kendi başlarına tutarsız ya da kabul edilmiş bir doğruyla çelişen başka önermelerin yolunu açmış gibi görünür. Ve böylece ortaya sanki o dolaylı olarak çürütülmüş gibi bir izlenim çıkar: bu *apagoge*, saptırmadır ve *fallacia non causae ut causae*nın bir başka uygulamasıdır.

115 (: Hasmı mübalağaya zorlama: (Fr.) *Forcer l'adversaire à l'exagération.*)

Hile XXV

Bu *exemplum in contrarium* yoluyla *apagoge*dir.[116] Bir ἐπαγωγή, *inductio* ile bir önermenin genel geçer bir doğru olarak kabul edilmesini öne sürmek için çok sayıda münferit örnek tarafından desteklenmesi gerekir. Fakat saptırma, ἀπαγωγή ile önermenin geçerli olmadığı tek bir örnek onun yerle bir edilmesi için yeterlidir. Buna ἔνστασις, *exemplum in contrarium, instantia* denir. Sözgelimi "bütün geviş getirenler boynuzludur" önermesi tek bir zıt misalle, deve örneğiyle yerle bir olabilecek bir önermedir. *Örnek* genel geçer bir doğrunun geçerliliğinin araştırıldığı bir durumdur ve onun temel tanımı içine evrensel olarak doğru olmayan ve zikredildiğinde onu yerle bir edebilecek bir şey sokulur. Fakat yanılgıya meydan verebilecek her şeyin ortadan kaldırıldığı söylenemez; ve bu hile hasmınız tarafından kullanıldığında şunlara dikkat etmeniz gerekir:

(1) Verdiği örnek acaba gerçekten doğru mudur? Çünkü öyle sorunlar vardır ki onların yegâne doğru çözümüne göre söz konusu durum doğru değildir, sözgelimi birçok mucize rivayeti, hortlak hikâyeleri ve benzeri böyledir.
(2) Acaba o gerçekten bu şekilde ifade edilen doğru/hakikat tasavvurunun veya tarifinin kapsamı içerisinde midir? Çünkü sadece kapsamı içerisine giriyor gibi görünebilir, dolayısıyla ortadaki mesele kesin ayrımlarla çözüme kavuşturulması gereken bir meseledir.
(3) Acaba o gerçekten bu tasavvurla veya tarifle bağdaştırılamaz mı? Çünkü bu da sadece görünürde bir tutarsızlıktan ibaret olabilir.

116 (: Zıt örnek göstermek suretiyle saptırma.)

Hile XXVI

Retorsio argumenti[117] parlak bir darbedir. Bununla hasmınızın öne sürdüğü delili kendisine karşı kullanırsınız. Sözgelimi o "O bir çocuktur, dolayısıyla bunu göz önünde bulundurmalısınız," der. Siz aynen karşılık verirsiniz, "Tam da bir çocuk olduğu için onu düzeltmem gerekiyor ya; aksi halde kötü alışkanlıklarında ısrar edecektir."

Hile XXVII[118]

Getirdiğiniz bir delile karşı hasmınız hiç beklemediğiniz bir şekilde öfkelenmişse daha da büyük bir azimle onu sıkıştırmaya devam etmelisiniz. Sadece onu öfkelendirmek iyi bir şey olduğu için değil, fakat olabilir ki böylelikle hasmınızın iddiasının zayıf yanına parmak basmış ve o tam da buradan farkına vardığınız anda olsa bile saldırıya daha fazla açık olduğu için yapmalısınız bunu.

Hile XXVIII

Bu özellikle avamın huzurunda bilginler arasındaki bir tartışmada tatbiki kabil bir hiledir. Eğer bir *argumentum ad rem*iniz yoksa, dahası bir *argumentum ad hominem*den de yoksunsanız bir *argumentum ad auditores*e başvurabilirsiniz. Bir başka söyleyişle, geçerliliğini ancak bir uzmanın anlayabileceği geçersiz bir itirazda bulunabilirsiniz. Şimdi hasmınız bir uzmandır, fakat dinleyici kitlenizi oluşturanların uzmanlıkları yoktur, dolayısıyla onların gözünde o alt edilmiş görünecektir. Hele yaptığınız itiraz bir de onu dinleyicilerin gözünde gülünç bir konuma düşürüyorsa: Dinleyiciler gülmeye hazırdır ve siz de onların kahkahalarını kendi yanınıza çekersiniz. İtirazını-

117 (: Öne sürülen delilin/istidlalin sahibine yöneltilmesi.)

118 (: Öfke zayıflığını hasmın aleyhine kullanma: (Fr.) *La colère est une faiblesse.*)

zın budalaca bir itiraz olduğunu göstermek hasmınızın uzun uzun açıklama yapmasını ve söz konusu bilgi dalının ilkelerine veya tartışmakta olduğunuz konunun unsurlarına atıfta bulunmayı gerekli kılacaktır. İnsanlarda bunları dinleme isteği yoktur.

Sözgelimi hasmınız bir dağ sırasının ilk oluşumunda terkibi itibariyle granit ve diğer unsurların yüksek sıcaklıkları nedeniyle akışkan veya eriyik halde bulunduklarını; sıcaklık derecesinin 250° (200° R)'yi bulmuş olması gerektiğini, kütle biçim kazandığında denizle kaplandığını ileri sürdü. Siz bir *argumentum ad auditores* ile karşılık vererek bu derecede, hatta ona ulaşmazdan çok önce, yani 100° (80° R)'de bile deniz suyunun çoktan kaynamış ve buhar biçiminde havaya yayılmış olacağını söyleyebilirsiniz. Dinleyiciler buna güleceklerdir. Sizin bu itirazınızı çürütmek için hasmınızın kaynama noktasının sadece sıcaklık derecesine değil, aynı zamanda atmosfer basıncına da bağlı olduğunu; ve deniz suyunun yaklaşık yarısı buhar biçimine geçer geçmez bu basıncın deniz suyunun kalanının 250° (200° R)'de bile kaynamasını imkânsız hale getirecek kadar artacağını göstermesi gerekecektir. Ona böyle bir açıklama yapma imkânı verilmeyecektir, çünkü bu meseleyi doğabilimine aşinalıkları olmayan dinleyicilere tanıtlamak bilimsel bir incelemeyi gerekli kılacaktır.

Hile XXIX

Eğer alt edilmek üzere olduğunuz sonucuna vardıysanız bir *saptırmaya*[119] başvurabilirsiniz: yani sanki tartışma konusu olan meseleyle bir bağı varmış gibi birdenbire başka bir şeyden konuşmaya başlayabilir ve hasmınıza karşı bir delil getirebilirsiniz. Eğer başvurulan saptırmanın konuyla genel anlamda bir bağı varsa[120] bu küstah-

119 (: ἀπαγωγή: *diversion.*)

120 (: thema quæstionis.)

lığa gerek kalmaksızın yapılabilir, ama eğer konuyla hiçbir ilişkisi yoksa bunun için bir parça küstahlık gereklidir ve bu ancak hasmınıza saldırırken kullanılır.

Sözgelimi ben Çin'de yürürlükte olan sistemi övdüm ve orada babadan oğula intikal eden soyluluk diye bir şeyin olmadığını, kamu görevlerinin başına ancak ehil, yani herkese açık imtihanlarda başarılı olmuş olanların getirildiğini söyledim. Hasmım da buna karşılık kamu görevi için insana öğrenimin, (kendisinin müspet bir kanaate sahip olduğu) doğuştan gelen ayrıcalık kadar az uygun düştüğünü savundu. Her ikimiz de konunun leh ve aleyhinde deliller getirdik, tartıştık ve sonunda o alt edilmek üzere olduğunu gördü. Hemen tartışmayı saptırdı ve Çin'de bütün zümrelerin falakayla cezalandırıldığını ileri sürdü. Bunu çaya aşırı düşkünlüğe bağladı ve bununla da kalmadı, bunların her ikisini de Çinliler için bir ayıplama konusu haline getirdi. Onun bütün bu yaptıklarını ses çıkarmaksızın takip etmek bizi çoktan kazanılmış olan zaferden gönüllü olarak vazgeçmeye götürürdü.

Eğer tartışma mevzuu olan konuyu bütünüyle terk ederse saptırma küstahlıktan ibaret kalır ve "Evet ama siz de az önce demiştiniz ki" ve benzeri türden itirazları davet eder. Çünkü o zaman tartışma bir ölçüde şahsileşmeye başlar; bunu bir sonraki bölümde ele alacağız. Aslında bu tam olarak, burada incelenecek olan *argumentum ad personam* ile daha önce ele alınmış olan *argumentum ad hominem* arasında bir yerde kalır.

Neredeyse sıradan insanlar arasındaki her ağız dalaşında bu hileye başvurulmasından onun insan doğasının derinliklerine kök saldığı anlaşılabilir. Eğer taraflardan biri diğerine karşı şahsi bir *tariz*de[121] bulunursa o bunu çürüterek cevaplamak yerine ses çıkarmaz, sanki onu kabul etmiş görünür ve hasmına başka bir sebebe bina-

121 (: *Vorwürfe*: kınama veya ayıplama.)

en tarizde bulunarak karşılık verir. Bu Scipio'nun Kartacalılara İtalya'da değil fakat Afrika'da saldırırken takip ettiğine benzer bir hiledir. Savaşta bu türden oyalamalar yararlı olabilir; ama bir kavgada bunlar zayıf önlemlerdir, çünkü yapılmış olan kınamalar herhangi biçimde savuşturulmuş olmaz, kavganın seyircileri her iki taraf için de söylenebilecek en kötü şeyi işitirler. Dolayısıyla bu ancak *faute de mieux*[122] kullanılması gereken bir hiledir.

Hile XXX

Argumentum ad verecundiam. Bu hile akıldan çok otoriteye başvurmaya dayanır. (Hilenin müessir olabilmesi için) başvurulan otoritenin hasmın bilgi düzeyine uygun olması gerekir.

Seneca *unusquisque mavult credere quam judicare* der (*De vita beata*, I, 4).[123] Dolayısıyla hasmınızın saygı duyduğu bir otoriteyi kendi yanınıza almışsanız işiniz kolay demektir. Hasmınızın yeteneği ve bilgisi ne kadar sınırlıysa itibar ettiği otoritelerin sayısı da o kadar fazladır. Eğer yeteneği ve bilgisi üst düzeydeyse bunlar çok az olacak veya hemen hemen hiç olmayacaktır. O belki kendisinin çok az bildiği veya hiç bilmediği bir bilim ya da sanat veya el zanaatında hüner ve maharet sahibi uzman kimselerin otoritesini kabul eder, ama öyle olsa bile yine de buna kuşkuyla yaklaşacaktır. Buna karşılık *vulgus*[124] her türden meslek mensubuna derin bir saygı duyar. Onlar bir işi meslek haline getiren kimsenin onu sırf onun kendisi için değil fakat onun sayesinde elde ettikleri kazançtan dolayı sevdiklerinin farkında değillerdir. Yahut konusu hakkında tam bilgi sahibi olmak için öğreten kimseye nadiren rastlandığını bilmezler; çünkü

122 (: daha iyisi bulunmadığı için.)

123 (: Herkes yargı gücüne/onu kullanma düzeyine uyan kanaati/inancı tercih eder: Kişinin inancı onun yargı gücünün düzeyini gösterir.)

124 (: sıradan halk.)

eğer öğrenmesi gerektiği için öğrenirse çoğu durumda onu öğretmek için zamanı kalmayacaktır.

Fakat avam arasında saygı gören pek çok otorite vardır ve eğer elinizin altında peşinde olduğunuz şeye hizmet eden uygun bir otorite yoksa böyle görünen birini alabilirsiniz. Sırasında birinin bir başka anlamda veya başka koşullarda söylediği bir şeyi nakledebilirsiniz. Hasmınızın anlayamayacağı otoriteler genelde onun en fazla saydığı ve önem verdiği otoritelerdir. Eğitimsiz olanlar genellikle söz arasına Grekçe veya Latince deyimlerin sıkıştırılmasından bilhassa etkilenirler.

İcap ederse başvurduğunuz otoriteleri çarpıtmakla kalmaz, tahrif edebilir hatta hemen oracıkta uydurduğunuz bir şeyi onların ağzından da nakledebilirsiniz. Genelde hasmınızın koltuğunun altında kitaplar olmaz, olsa bile onları kullanabilecek fırsat bulamaz. Bunun en güzel örneğini, diğer yurttaşlar gibi evinin önündeki caddeye kaldırım taşı döşemeye zorlanmaktan yakasını kurtarmak için Kitabı Mukaddes'e ait olduğunu söyleyerek şu sözü iktibas etmiş olan Fransız *curé* verir: *paveant illi, ego non pavebo.*[125] Belediye zabıtalarına bu yetmişti.

Her yerde karşılaşılan bir önyargı da bir otorite olarak kullanılabilir. Çünkü insanların çoğu Aristoteles ile birlikte düşünür: ἃ μεν πολλοῖς δοκεῖ, ταῦτα γε εἶναι φάμεν.[126] Ne kadar saçma olursa olsun hiçbir görüş yoktur ki insanlar içlerinde bunun genel olarak kabul edildiği yönünde bir kanaat oluşur oluşmaz kolayca benimsemeye yanaşmasınlar. Örnek davranışlarını etkilediği gibi düşüncelerini de etkiler. Onlar sürünün önünde giden kösemeni takip eden koyunlara benzer. Daha düşünmeye başlar başlamaz cansız yere yığılıverirler. Bir düşünce

125 (: Korkulan buysa ben bundan korkmuyorum. *Paveo, pavero, pavi*: fiilinin "kaldırım döşemek: pavé" fiiliyle akrabalığı maharetin inceliğini göstermektedir.)

126 (: Çoklarının inandığı şeyin varolduğu söylenebilir.)

ya da kanaatin yaygınlığının halk üzerinde bu kadar ağırlığının olması çok tuhaftır, öyle ki kendi tecrübeleri onun herkesçe kabulünün bütünüyle saçma ve sadece taklitten ibaret olduğunu söylese bile üzerlerinde bunun bir etkisi yoktur, çünkü onlar kendilerini bilmezler, kendilerine dair bilgileri yoktur. Ancak seçkinler Platon ile birlikte derler: τοῖς πολλοῖς πολλὰ δοκεῖ (*tois pollois polla dokei*), ki bu şu anlama gelir: avamın kafası bir yığın hurafeyle doludur ve onlara laf anlatmak zor ve zahmetli bir iştir.

Fakat ciddi konuşmak gerekirse bir *düşünce yahut kanaatin yaygınlığı* hiçbir surette onun doğruluğunun bir delili olamaz, hatta o yönde bir ihtimal olarak bile kabul edilemez. Bunun böyle olduğunu savunanlar:

(1) *zaman*ın uzunluğunun herkesçe kabul edilen bir kanaati (hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak derecede kesin) ispatlama gücünden yoksun bıraktığını varsaymak zorundadır; aksi halde bir zamanlar herkes tarafından doğru olduğu kabul edilen eski yanlışların tümünün yeniden hatırlanması gerekirdi. Sözgelimi eski Ptolemaios sisteminin onarılıp tekrar kullanıma sokulması veya Katolikliğin bütün Protestan ülkelerde yeniden tesis edilmesi gerekirdi;

(2) ayrıca bunlar mekân bakımından uzaklığın da aynı sonucu doğurduğunu (yani herkesçe kabul edilen bir kanaati kesin olarak ispatlayıcı gücünden yoksun bıraktığını) varsaymak zorundadırlar. Aksi halde Budacılık, Hıristiyanlık ve İslam dininin yaygın olduğu coğrafyalarda bu yaygınlığın sebebini açıklamak onları güç durumda bırakacaktır (Bentham, *Tactique des assemblées législatives*, Bd. II, S. 76).

Şimdi meseleye daha yakından ve dikkatle bakacak olursak herkesçe kabul edilen düşünce yahut kanaat olarak sunulan şeyin aslında iki ya da üç kişinin kanaati olduğunu görürüz; ve eğer onun gerçekte nasıl oluştuğunu anlayabilirsek buna ikna olmamamız için bir sebep yoktur. İlk elde onu kabul etmiş veya ileri sürüp savunmuş olan hepsi hepsi iki ya da üç kişiden ibaret bir topluluktur ve insanlar bunların o meseleyi bütün yönleriyle ve tam olarak araştırıp sınadıklarına inanacak kadar saftır. Ardından bunlara birkaç kişi daha katılır, bunlar öncekilerin gerekli kabiliyet ve uzmanlığa sahip olduklarına önceden ikna olmuşlardır. Bunlara da tembellikten işin künhüne inmenin meşakkatli göründüğü, bu yüzden konuyu kendileri araştırıp karar vermektense hemen inanmanın daha iyi olduğu telkinine kapılan başkaları itimat eder. Böylece bu tembel ve safdil bağlıların sayısı günden güne artar; çünkü bu görüş herkesin desteğini kazanacak bir seviyeye diğer destekleyicilerin ancak delil ve temellendirmelerdeki tutarlılık sayesinde bu yaygınlığa ulaşabileceği keyfiyetini ona atfetmeleriyle birlikte ulaşmıştır. Geri kalanlar o zaman herkesin kabul ettiği şeyi teslime mecbur kalırlar, çünkü onlar herkesin kabul ettiği görüşlere ayak direyen kanun kural tanımaz ya da kendilerinin herkesten daha zeki olduğunu düşünen küstah ve arsız kimseler olarak tanınmak istemezler. Bir fikir yahut görüş bu aşamaya ulaştığında bağlılık bir vazife haline gelir; ve bundan böyle bir yargıda bulunabilecek kabiliyette olan az sayıdaki insan dillerini tutup seslerini çıkarmaz. Konuşmayı göze alabilenlerse, söyleyecekleri başkalarının görüşlerinin aksi sedasından ibaret olup kendilerine ait bir fikir ya da kanaat oluşturma kabiliyetinden bütünüyle yoksun olanlardır. Buna rağmen onlar daha da büyük bir gayret ve hoşgörüsüzlükle bunları savunurlar. Çünkü onların farklı düşünen insanlarda nefret ettikleri şey açıkladıkları farklı görüşlerden çok kendilerine ait bir

yargı ve kanaat oluşturmayı isteme cüretkârlığıdır. Bu öyle bir cüretkârlıktır ki kendilerinin de çok iyi farkında oldukları üzere kimse onları asla bununla suçlayamamıştır. Hasılı düşünebilenler çok azdır, ama herkes bir fikre ya da kanaate sahip olmak ister, bu durumda onlara kalansa onu kendi kendilerine oluşturmak yerine hazır olarak başkalarından almaktır.

Eğer işin özü bu ise o zaman isterse bunlar yüz milyonları bulsun herkesçe kabul edilen bir fikir ya da kanaatin kıymeti nedir? Onu birbirlerinden intihalle naklettikleri kolayca ispatlanabilecek yüzlerce vakanüvistin kaydettiği tarihsel bir olgudan daha fazla kıymeti yoktur. Sonuna kadar götürüldüğünde bu görüşün tek bir kişinin eserinden başka bir şey olmadığı görülür. (Bayle, *Pensées sur les Comètes*, Bd. I, S. 10.) Benim, sizin ve onun söylediğinin tamamı budur; ve tümü itibariyle bir dizi iddiadan başka bir şey değildir:

> Dico ego, tu dicis, sed denique dixit et ille;
> Dictaque post toties, nil nisi dicta vides.

Buna rağmen avamdan kimselerle tartışırken herkesin kabul ettiği bir fikir yahut görüşü bir otorite olarak kullanabiliriz. Çünkü hepimizin karşılaştığı bir şeydir, bunlardan ikisi çekişirken her ikisinin de bir saldırı aracı olarak seçtiği silahtır bu. Daha iyi yaradılışa sahip birinin bunlarla bir alışverişi olacaksa bu silahı kullanmaya tenezzül etmemesi bilsin ki ona çok pahalıya mal olacaktır. Hatta hasmının zayıf tarafı üzerinde güçlü etki yapacak türden otoriteleri seçmekten bir an bile olsun geri durmaması gerekir. Çünkü *ex hypothesi*[127] o her türlü akli delil ve temellendirmeye, kendi başına düşünüp yargıya varamayan tam bir yetenek fukarası, boynuzlu Siegfried kadar duyarsız birisidir.

127 (: Varsayım gereği.)

Bir mahkeme heyeti önündeki tartışma aslında yalnızca otoriteler, yani hukuk uzmanlarının tespit ettiği türden amir/buyurucu hükümler arasındaki tartışmadır. Ve burada yargı gücünün kullanımı söz konusu iddia yahut davaya hangi kanun veya otoritenin uygulanacağının tespitine dayanır. Ne var ki diyalektiğin, tartışma sanatındaki hünerin kullanılabileceği bir yığın fırsat çıkar; eğer söz konusu dava ve kanun gerçekten birbirine uymazsa, icap ediyorsa uyar görününceye kadar çarpıtılabilirler ve biri olmazsa diğeri.

Hile XXXI

Eğer hasmınızın ileri sürdüğü delillere karşı bir diyeceğinizin olmadığını görüyorsanız, ince düşünülmüş bir ironi darbesiyle bu konunun sizi aştığını ilan edebilirsiniz: "Şimdi söylediklerinizi benim yetersiz kavrayış gücümü aşıyor; bunlann hepsi doğru olabilir, ama ben anlayamıyorum, dolayısıyla hakkında bir görüş beyan etmekten de çekiniyorum." Böylece nazarlannda iyi bir yere sahip olduğunuz seyircilere kurnazca yaklaşarak, hasmınızın söylediklerinin alayının saçma ve manasız şeyler olduğunu fark ettirmeden kabul ettirirsiniz. Nitekim Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft*'u çıktığında ya da daha doğrusu dünyada bir gürültü koparmaya başladığında eski eklektik okulun birçok profesörü onu anlayamadıklannı belirtmişler ve anlamadaki bu başarısızlıklannı da meselenin sonucunu tayin edecek bir tarzda ilan etmişlerdir. Fakat yeni okulun bağlıları onlara bu konuda gayet haklı olduklannı ve onu gerçekten anlayamamış olduklarını gösterdiklerinde keyifleri kaçmış, damdan düşmüşe dönmüşlerdi.

Bu tehlikeli bir hiledir ve ancak seyircilerin size hasmınızdan daha yakın olduğundan tam emin olduğunuzda kullanılabilir. Sözgelimi bir profesör bunu bir öğrenci karşısında kullanabilir.

Aslında bu daha önceki hilenin değişik bir türüdür; sebeplerini göstermek, illetlerini açıklamak yerine kişi-

nin kendi otoritesini (delil göstererek) bilhassa kasıtlı olarak iddiada bulunmasına dayanır. Karşı hamle ise şunu söylemektir: "Beni bağışlamanızı rica ediyorum, keskin zekânızla her şeyi anlamak sizin için çok kolay olmalı, kusur olsa olsa benim konuyu yetersiz biçimde ortaya koyuşumda olabilir." Ardından *nolens volens* anlayıncaya ve bunun gerçekten kendi kusurundan ibaret olduğunu görünceye kadar onu sıkıştırmaya devam edersiniz. Bu şekilde hasmınızın saldırısını savuşturursunuz. Görülmedik bir nezaketle o size yaklaşıp boş ve manasız şeyler konuştuğunuzu ima etmek istiyordu; siz de aynı nezaketle onun bir ahmak olduğunu ispatlarsınız.

Hile XXXII[128]

Bir iddia ile karşılaşırsanız onu, aradaki ilişki sadece görünür veya müphem bir benzerlikten ibaret olsa bile, iğrenç ve tiksindirici bir kılık veya kategori içerisine sokarak bertaraf etmenin ya da hiç olmazsa üzerinde kuşku uyandırmanın kısa bir yolu vardır. Sözgelimi diyebilirsiniz: "Bu Manicilik" veya "Ariusculuk", "Pelagiusculuk", "İdealizm", "Spinozacılık", "Tümtanrıcılık", "Brownculuk", "Doğalcılık", "Tanrıtanımazlık", "Akılcılık", Ruhçuluk", "Gizemcilik" vb. Bu türden bir itirazda bulunurken,

1) söz konusu iddianın daha önce zikredilmiş kategoriyle özdeş veya en azından onda mündemiç olduğunu doğru olarak kabul edersiniz; yani "A, bunu daha önce duymuştum!" yaygarasını basarsınız.
2) konuyu ilişkilendirdiğiniz sistemin bütünüyle çürütülmüş olduğunu ve doğru tek bir sözcük içermediğini kendiliğinden anlaşılan bir gerçek olarak kabul edersiniz.

128 [: Küçültücü/aşağılayıcı bir şeyle ilişkilendirme: (Fr.) *Principe de l'association dégradante.*]

Hile XXXIII

"Teorik olarak çok güzel ama pratikte işe yaramaz." Mugalatanın bu biçimiyle öncülleri kabul eder, fakat pek iyi bilinen bir mantık kuralıyla çelişerek çıkarımı ya da sonucu reddedersiniz. İddia bir imkânsız üzerine oturur: teorik olarak doğru olan şeyin pratikte de işe yaraması gerekir; eğer yaramıyorsa teoride bir yanlışlık vardır; bir şey gözden kaçırılmış ve hesaba katılmamıştır; dolayısıyla pratikte yanlış olan teoride de yanlıştır.

Hile XXXIV

Bir soru sorduğunuzda veya bir delil ortaya attığınızda ve hasmınız doğrudan bir cevap ya da karşılık vermeyip bir karşı soru veya dolaylı bir cevapla ya da konuyla ilgisi olmayan bir iddiayla kaçamaklı bir yola başvurduğunda ve genellikle konuya dönmeye çalışan bir tavır içinde olduğunda bu zayıf bir noktaya, hatta kimi zaman farkında olmaksızın, dokunduğunuzun güvenilir işaretidir. Deyiş yerinde ise onu sessizliğe zorladınız. Bu yüzden konunun üzerine daha fazla gidip bastırmalı ve hasmınızın bu çıkmazdan kurtulmasına müsaade etmemelisiniz, hatta kazara dokunduğunuz bu zayıf noktanın gerçekte nerede olduğunu bilmeseniz bile.

Hile XXXV

Tatbik edilebilirlik sınırları içerisine girer girmez bütün diğerlerini gereksiz hale getiren bir başka hile daha vardır: Delil ve temellendirmelerle hasmınızın aklıyla uğraşmak yerine güdülerle iradesi üzerinde çalışın; onun ve benzer ilgi ve çıkarlara sahipseler dinleyicilerin çok geçmeden, velev ki onu bir akıl hastanesinden almış olun, sizin görüşünüze geldiklerini göreceksiniz. Çünkü şu bir genel kuraldır: bir gram irade yüz katı ağırlığındaki akıl

ve kavrayıştan çok daha müessirdir. Doğru, bu ancak çok özel koşullar altında uygulanabilir. Eğer bu görüşün, isterse doğru olduğu ispat edilsin, kendi çıkarı için belirgin biçimde zararlı olacağını hasmınıza hissettirmeyi başarırsanız çetin bir ceviz gibi elinden düşmesine göz yumacak ve onu tekrar almanın basiretsizlik olduğunu düşünecektir. Diyelim ki papaz takımından biri felsefi bir dogmayı savunmaktadır; ona bunun kilisesinin temel öğretilerinden biriyle doğrudan çeliştiğini hissettirirsiniz, o hemen bunu terk edecektir.

Toprak sahibi birisi İngiltere'de olduğu gibi tarımda makine kullanımının harikulade bir uygulama olduğunu, çünkü bir motorun birçok işçinin yaptığı işi yaptığını savunmaktadır. Çok değil kısa bir zaman sonra vagonların da buharla çalışacağını, böylece devasa tavlasının değerinin büyük ölçüde düşeceğini ihsas edersiniz, bakın bakalım ne söyleyecek!

Böyle durumlarda herkes *quam temere in nosmet legem sancimus iniquam*[129] hisseder. Eğer seyirciler, ama hasmınız değil, sizinle aynı mezhebe, loncaya, sanayi iş koluna, derneğe mensupsa durum yine değişmez. Varsın onun savı sonuna kadar doğru olsun, siz daha bunun bahsi geçen toplumun müşterek menfaatlerine aykırı olduğunu ima eder etmez seyircilerin tümü hasmınızın delil ve temellendirmelerinin, ne kadar kusursuz olursa olsunlar, zayıf ve aşağılık, buna karşılık sizinkilerin, her ne kadar hedefi ancak rasgele tutturuyorlarsa da doğru ve isabetli olduklarını göreceklerdir. Yüksek perdeden tasvip ve takdirlerini bildiren bir koroyu yanınıza alacak, hasmınızsa onuru kırılmış, süngüsü düşmüş olarak meydandan sürülüp çıkarılacaktır. Hatta seyirciler çoğu kez sizinle tam bir fikir birliği içinde olduklarına inanacaklardır. *Intellectus luminis sicci non est recipit infusionem a voluntate et af-*

129 (: zararına olan bir yasayı onaylamanın ne kadar büyük bir düşüncesizlik olduğunu.)

fectibus.[130] Bu hileye "suyu başından tutmak" denebilir; bilinen adıysa *argumentum ab utili*dir.

Hile XXXVI[131]

Ayrıca hasmınızı tumturaklı sözlerle şaşırtıp sersemletebilirsiniz. Bu mümkündür, çünkü

> Gewohnlich glaubt der Mensch, wenn er nur Worte hort,
> Es musse sich dabei doch auch was denken lassen.[132]

Eğer o içten içe zayıflığının farkındaysa ve anlamadığı bir sürü şeyi dinlemeye ve sanki anlıyormuş gibi yapmaya alışkınsa ciddi bir eda içerisinde çok derin veya ilmi gibi görünen bir şeyi yutturarak onu kolayca etkiniz altına alabilir ve onu duyma, görme ve düşünmeden mahrum edersiniz. Onun anlamadığı halde anlar görünerek dinlediği şeyi açıklayarak iddia ettiğiniz şeye dair en su götürmez delili elde edersiniz. Yakın zamanlarda bazı filozofların bu hileyi bütün halkın önünde ve görülmedik bir başarıyla kullandıkları pek iyi bilinen bir gerçektir. Fakat mevcut örnekler iğrenç olduğu için eski bir örnek için Goldsmith'in, *Vicar of Wakefield*'ının, 7. bölümüne bakılmasını önerebiliriz.[133]

130 (Önü arkasıyla bir arada düşünerek: "(Menfaatimize olmayan şey genellikle bize saçma ve manasız görünür) zihnimiz siccum lumen değildir, o yüzden araya *voluntate et affectibus* girer." *Siccum lumen* bahsinde kısa bir değerlendirme için *bkz.* G. E. Lessing, *İnsan Soyunun Eğitimi.* "Aydınlanma: Cevabı Karanlıkta Kalan Sorular" başlıklı hazırlık yazısı.)

131 (: Anlamsız basmakalıp sözlerle hasmın aklını karıştırma: (Fr.) *Déconcerter l'adversaire par des paroles Insensées.*)

132 (Mealen:
Ekseriya yeter kulağına çalınması sözün
İnanması ve zihninde yer etmesi için insanın.)

133 "Ekler" bölümündeki VI numaralı eke bakınız. Kuşkusuz düşünürün atıfta bulunduğu bölümün kitabın sonuna derç edilmiş olması onun bu konudaki dileğini tam olarak gerçekleştirmiş olmayacaktır, zira sözü edilen bölümde verilmek istenenin tam olarak anlaşılabilmesi tartışmanın taraflarının karakterinin bilinmesini, bu da kitabın tamamının okunmasını gerekli kılacaktır (Kitap vaktiyle Maarif Vekaleti Klasikleri ./..

Hile XXXVII

Hasmınız haklı olduğu halde sırf çekişmeci, ayak direyici tavrınız yüzünden kusurlu bir delil seçmişse onu kolayca çürütmenin bir yolunu bulur, ardından da böylece onun bütün iddiasını çürütmüş olduğunuzu iddia edebilirsiniz. Bu bir tartışmada kullanılabilecek hileler arasında en başta zikredilmesi gerekenlerden biridir; aslında bu bir kestirme yoldur, bu sayede bir *argumentum ad hominem* bir *argumentum ad rem* olarak ileri sürülür. Eğer onun veya seyircilerin dikkatine daha doğru veya isabetli bir delil çarpmazsa zafer sizin demektir.

Sözgelimi bir kimse Tanrı'nın mevcudiyetini ispat etmenin bir yolu olarak ontolojik bir delil ileri sürerse onu alt etmek zor değildir, çünkü ontolojik delil kolayca çürütülebilir. Kötü dava vekillerinin kolay bir davayı kaybetmeleri böyle olur: münasip ve elverişli olan akıllarına gelmeyince, o mesele için uygun olmayan bir otoriteyle o davayı savunmaya çalışırlar.

../. içinden ***Wakefield Papazı*** adıyla Türkçeye kazandırılmıştır). Dolayısıyla düşünürün bir zamanlar kendisini burgacı içinde hissettiği anlaşılmazlık ve anlatılmazlık buna benzer bir şey olmalı: Nasıl ki o tartışma sahnesi tarafların ileri sürdüğü iddialar ve onları desteklemek için serdettiği deliller özetlenerek tam olarak anlatılamıyor, hatta buna taraflarının kişilik yapılarının tahlili ve tasviri, onları böyle bir tartışmaya ve tartışmada ileri sürdüklerini sürmeye sevk eden saiklerin aktarılması dahi yetmiyor, bunun için o tartışmanın içinde yer aldığı organik bütünün bütünüyle bilinmesi gerekiyorsa, düşünür de her ne kadar sonradan nahoş bulmuş ve tasvip etmemişse de anlaşılan o zamanlar böyle bir metin kaleme almadıkça uğradığını düşündüğü haksızlığı hakkıyla anlatamayacağını hissetmiş olmalıdır. Örnek olarak atıfta bulunulan *parodi* de saptırıcılığın ve çarpıtıcılığın nasıl bir karakter yapısını gerekli kıldığını en az düşünür kadar iyi tanıyan bir yazarın kaleminden çıkmadır; tıpkı romandaki George karakteri gibi Goldsmith de Avrupa'daki gezginlik yılları boyunca bir ara ekmeğini bu tür tartışmalardan kazanmıştı.)

Son Hile

Kullanılabilecek son hile kişisel, kaba, tahkir edici olacaktır: hasmınızın tartışmada üstünlüğü ele geçirdiğini ve böylece alt edilmek üzere olduğunuzu hisseder hissetmez bu yola başvurabilirsiniz. Bu sanki kaybedilmiş bir oyun gibi tartışma konusunu bir yana bırakıp hasmınızın kendisine geçmeye ve bir bakıma onun şahsına saldırmaya dayanır. Buna saf ve yalın olarak konunun nesnel biçimde tartışılmasından hasmınızın o konuda ileri sürdüğü iddialara veya yaptığı kabullere geçen *argumentum ad hominem*den ayırmak için *argumentum ad personam* denebilir. Fakat kişiselleştirirken kırıcı, saldırgan ve garazkâr nitelikte söz ve davranışlarla konuyu bütünüyle bir kenara bırakıp saldırınızı onun şahsına yönlendirirsiniz. Bu aklın/ruhun meziyetlerinden yüz çevirip işi bedenin üstünlüklerine, hatta salt hayvaniliğe kadar götürür.

Argumentum ad personam çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir hiledir, çünkü bunu herkes kullanabilir ve sonuç alabilir. Burada önemli olan şudur: aynı hilenin size karşı kullanılması karşı tarafın ne kadar işine yarar? Çünkü eğer o da aynı kuralı uygulayacak olursa iş sarpa saracak, dövüş kavga başlayacak ya da taraflar karşılıklı olarak birbirine hakaret edip kara çalacaklardır.

Aynı hilenin size karşı kullanılarak şahsınızın tartışmanın bir parçası haline getirilmemesinin yeterli olduğunu varsaymak büyük bir hata olacaktır. Çünkü bir kimseye gayet sessiz biçimde yanlış yolda olduğunu, söylediklerinin ve düşündüklerinin doğru olmadığını göstermekle—ki bu her tartışma sürecinde ortaya çıkar—onun içinde kaba ya da tahkir edici bir deyim kullanmış olsaydınız uyandıracağınızdan daha acı hisler uyandırırdınız. Bu neden böyledir peki? Çünkü Hobbes'un *Elementa philosophica de Cive*'de işaret ettiği üzere: *Omnis animi voluptas, omnisque alacritas in eo sita est, quod quis*

habeat, quibuscum conferens se, possit magnifice sentire de seipso.[134] İnsan için gururunu tatmin etmekten daha önemli bir şey yoktur ve hiçbir yara onu incitmiş olan şeyden daha acı verici değildir. Bu sebepten ötürüdür ki "İnsan haysiyeti için yaşar" ve benzeri deyimlerle karşılaşırız. Gururun tatmini esas itibariyle kişinin kendisini başkalarıyla her yönden ama öncelikle zihni melekeleri bakımından kıyaslamasıyla gerçekleşir ve bu o kadar müessir ve o kadar güçlü bir tatmin biçimidir ki her tartışmada karşılaşılır. Haksızlık bir yana bırakılacak olursa yenilginin bu kadar acı verici olmasının sebebi budur. Salt nezaket endişesiyle göz ardı edemeyeceğiniz bu son silaha, bu son hileye de bu yüzden başvurulur. Mamafih, soğukkanlı bir tavır bu noktada size yardım edebilir: eğer hasmınız şahsınızı tartışmanın bir parçası haline getirirse, sakin biçimde "Bunun tartışma konusuyla bir ilgisi yok," karşılığını verirseniz ve derhal muhavereyi kaldığı yere döndürüp hakaretlerine kulak asmaksızın onun haksız olduğunu göstermeye devam ederseniz hasmınızın bu hamlesini boşa çıkarabilirsiniz. Themistokles'in Eurybiades'e söylediği gibi sizde söyleyin: πάταξον μεν, ἄκοθσον δέ[135] Fakat böyle bir tavır herkese karşı işe yaramayabilir.

134 (: Her türlü manevi hazzın temelinde kişinin kendisini başkalarıyla kıyaslayıp kendi lehine sonuçlar çıkarması vardır.)

135 (: Vur fakat dinle beni.)

İnsanın anlayış gücünü keskinleştirmesinin bir yolu olarak tartışma çoğu zaman gerçekten her iki tarafın da yararınadır, çünkü bu vesileyle insan düşüncelerini düzeltir ve zihninde yeni düşünceler uyanır.[136] Fakat tartışmanın her iki tarafının da gerek bilgi ve görgü, gerekse düşünme ve anlama gücü bakımından hemen hemen birbirine denk olması gerekir. Eğer birinin bilgisi ve görgüsü eksikse hasmıyla aynı düzeyde olmadığından ötekini anlayamayacaktır. Eğer biri düşünme ve anlama gücü bakımından diğerinin gerisinde ise bundan gücenip kırılacak ve bu onu dürüst olmayan hilelere başvurmaya götürecek ve tartışma kabalaşıp sertleşerek sona erecektir.

Bu yüzden tek doğru ve güvenilir yol Aristoteles'in *Topika*'nın son bölümünde zikrettiği yoldur: Karşılaştığınız ilk kimseyle değil, fakat sadece ortaya saçma sapan şeyler atıp bunda ayak diremeyecek, otoriteye değil akla müracaat edecek, makul olana kulak verip ona boyun eğecek kadar anlayış gücüne ve öz saygıya sahip, son olarak hakikati her şeyin üzerinde tutacak, makul olan velev ki hasmından gelsin, onu benimsemekte tereddüt etmeyecek, yanlış ya da haksız olduğunun ispatına ta-

136 (: Bizde bu temellendirme genellikle şöyle yapılırdı:
"İnsan için en önemli şey öncelikle kendi zatını kemale erdirecek şeylerle meşgul olması, sonra da türüne fayda veren veya türünü muhafaza eden şeylerle uğraşmasıdır. Gerçekte insanın zatı ya nefsi nâtık olmaktan ibarettir ya da nefsi nâtık onun en şerefli cüzüdür. Nefsi nâtıkın kemali bilgi ile elde edilir. Bunun bir kısmı saf bilgi, bir kısmı da ameli bilgidir. Kazanılmış bilgi kesin kıyas ile elde edilir. Kesin kıyas ise burhandır. Şu halde insanın her şeyden önce burhanı bilmeye itina göstermesi gerekir." İbn Sinâ, *Şifa*, Cedel Kitabı. Türkçesi için *bkz. Kitab'üş-Şifa*, Topikler. Çev. Ö. Türker, İstanbul, 2008.)

hammül edecek kadar hakşinas olduğunu bildiğiniz tanıdıklarınızla tartışmaktır. Bu demektir ki yüz kişiden belki de ancak biri tartışmaya değerdir. Geri kalanlar bırakın canlarının istediğini söylesinler, çünkü *desipere est jus gentium.*[137] Voltaire'in söylediğini hatırlayın: *La paix vaut encore mieux que la verite.*[138] Sonra "sükût ağacının meyvesi dalındadır: o huzur ve barıştır" diyen bir Arap darbımeselini de aklınızdan hiç çıkarmayın.

137 (: Herkesin ahmak olma özgürlüğü vardır.)

138 (: Üstelik barış gerçekten daha değerlidir.

Yukarıda köşeli parantez içerisinde yer alan dipnotların hazırlanmasında mevcut kitapların yanı sıra aşağıya çıkarılan yakın tarihli kitaplardan yararlanılmıştır. Kitapların temininde yardımlarını esirgemeyen dünyanın çeşitli yerlerindeki dostlara ve Fransızca tabirlerin vuzuha kavuşmasına yaptığı katkılar için Sn. Murat Erşen'e çok teşekkür ederiz.

D. Walton, *Fundamentals of Critical Argumentation*. Cambridge University Press, 2005.

D. Walton, *Relevance İn Argumentation*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 2004.

F. H. Van Eemeren & R. Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation The pragma-dialectical approach*. Cambridge University Press, 2004.

P. Besnard & A. Hunter, *Elements of Argumentation*. The MIT Press 2008.

S. Rubinelli, *Ars Topica The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Springer, 2009.

M. A. Van Rees, *Dissociation In Argumentative Discussions, A Pragma-Dialectical Perspective*. Springer, 2009.

M. Deslauriers, *Aristotle on Definition*. Koninklijke Brill NV, 2007.

J. K. Ward, *Aristotle on Homonymy Dialectic and Science*. Cambridge University Press, 2008.

Christopher W. Tindale, *Fallacies and Argument Appraisal*. Cambridge University Press, 2007.

F. van Eemeren & B. Garssen & B. Meuffels, *Fallacies And Judgments Of Reasonableness Empirical Research Concerning the Pragma-Dialectical Discussion Rules*. Springer, 2009.

R. M. Sainsbury, *Paradoxes*. Cambridge University Press, 2009.

D. Nikulin, *Dialectic And Dialogue*. Stanford University Press, 2010.

K. Corrigan & E. Glazov-Corrigan, *Plato's dialectic at play: argument, structure, and myth in the Symposium*. The Pennsylvania State University, 2004.

T. H. Chance, *Plato's Euthydemus Analysis of What Is and Is Not Philosophy*. University Of California Press, 1992.

M. Mccoy, *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists*, Cambridge University Press, 2008.

Rhetoric, sophistry, pragmatism. Ed.: S. Mailloux, Cambridge University Press, 1995.

EKLER

I

Diyalogdan Diyalektiğe

Aristoteles'in tanıklığına göre (D. Laertius, IX, 25) diyalektik muhtemelen Parmenides'in hipotetik antinomilerine bir destek olarak hizmet etmesi için Elealı Zenon'un düşünüp bulduğu bir şeydi. Fakat Elealılar için sözlü atışma türü olan şeyi Platon yüksek bir felsefe yöntemine dönüştürdü. Bu ikisini birbirine bağlayan bağ hiç kuşku yok Sokrates'in ahlaki tanımlar için kullandığı (*Phaidon*, 75d, 78d) soru cevap tekniğiydi; Platon bu tekniği *Kratylos*, 390c'de (: "Nasıl soru soracağını ve cevap vereceğini bilene sen "diyalektikçi" diyorsun?") açıkça "diyalektik yöntem" olarak tarif eder. Sokrates'in tanımlarının Platon'un *eide*sine dönüşmesinde diyalektik merkezi bir yer tutar ve *Devlet*'te tasvir edilen ideal müfredatın zirve noktasını teşkil eder.

Bilindiği gibi Platon Devlet'te *diyalektik*i bir varlık sıralaması içinde en alt düzeyden başlayıp gittikçe yükselerek sonunda idealara varmak için izlenen bir düşünce yolu olarak tarif eder. "Önce canlı varlıklara, sonra yıldızlara ve sonunda güneşin ta kendisine bakan görme gücü gibi kavrayış gücü de" diyalektik rehberliğinde "duyuların hiçbirine başvurmadan her şeyin özüne varmayı" hedefleyen bir yolculuğa çıkarılır: bu iyinin özüne varmadıkça tatmin olmayacak bir yolculuktur. Yolcu iyinin özüne vardığında görülen dünyanın da kavranan dünyanın da sırlarına vakıf olmuş olur. Bu yol bilgisi o kadar kıymetli bir ilimdir ki bütün öteki bilimler için "saçak taşı" mesabesindedir, dolayısıyla onların üzerine konulmalıdır. Bu sebepten ötürü o yalnızca filozoflara (on yıllık matematik eğitiminden sonra otuz yaşından otuz beş ya-

şına kadar) tahsis edilmeli, asla heveskârların diline düşmesine izin verilmemelidir (Devlet, 531d—534e, 537b—539e). Dolayısıyla hocayla talebe arasındaki fark burada da kendini gösterir.

Mamafih bütün külliyat göz önünde bulundurulduğunda Platon'un diyalektiği nasıl tarif ettiği sorusu cevaplandırılması kolay bir soru değildir. *Phaidon* ve *Devlet*'te olduğu gibi bir dizi fikir yahut varsayım (*hypothesis*; *Phaidon*, 100b) yoluyla nihai olana erişinceye kadar sürekli toplayıcı (*synoptikos*, icmali) bir yükseliş olarak tasavvur edilen bir diyalektiğe karşı, bilhassa *Phaidros*'tan sonra ortaya çıktığı söylenen ve belirleyici özelliğini ayırıcı, bölümleyici (*diakritikos*) bir zihin ameliyesi oluşturan ve bu hüviyetiyle mantığın habercisi olarak görülen bir diyalektikten söz edilebilir. Devlet'te tartışmanın açıkça ahlakla ilgili olduğu bölümlerde bu nihai ilke iyinin kendisiyle (*auto to agathon*, 532 a—b) özdeşleştirilir.

Phaidon ve *Devlet*'teki toplayıcı diyalektiğe karşı bilhassa *Phaidros*'tan sonra ortaya çıkan ayırıcı, bölümleyici diyalektik toplama (*synagoge*) ve bölme (*diairesis*) denilen iki farklı ameliyeden oluşur. Sonuncu yöntemin uygulaması özellikle *Sofist*, *Philebos* ve *Devlet Adamı*'nda geniş bir şekilde gösterilir. Önceki diyalektik *Symposion*'dan veya Empedokles Fr. XVII/20-26 ve Parmenides Fr. XII/3'ten aşina olduğumuz *eros*un işlerine benzer görünürken, burada artık yükselişin yerini inişin (*epistrophe* ile karıştırılmamalıdır) aldığını görürüz ve neredeyse Aristoteles'in taksim yoluyla tasnif sisteminin bir benzeriyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Burada hâlâ ontolojik gerçekliklerle uğraştığımız aşikâr olmakla birlikte yol boyunca kavramsal bir mantığa doğru çok önemli bir adım atıldığı da bir o kadar açıktır. Bu *diairesis* ameliyesinin son durağı duyulur cüzlerin hemen üzerinde yer alan *eidos*tur (*Sofist*, 229d) ve Platon'un varolanlar şeması içinde buna "ontos on"

denir. Oysa Aristoteles'te bu aynı diairesis süreci *atomon eidos*, mantıki iniş vetiresi içinde *infima species*de (en aşağı tür) sona erer (*De anima*, II, 414b). Mamafih Platon'un *Devlet*'te diyalektiğe ayırmış olduğu merkezi ontolojik yerin Aristoteles'te terk edilmiş olduğunu görürüz. Aristoteles bunun yerine en üst noktasını *apodeiksis* dediği zihin ameliyeleriyle uğraşır. Diyalektik aşağıda da açıklanacağı üzere *apodeiktikhe* (tam/doğrudan tanıtlama) değildir çünki ilk ve hakiki öncüllerden (yani yakiniyattan) değil fakat çoğunluğun ya da bilgelerin kabul ettiği zan yahut kanaatlerden (*endoksa*) hareket eder. Halbuki *apodeiktikhe* kıyas yoluyla bilinen öncüllerden yeni, gerçek ve geçerli sonuçlara ulaşır. Ne var ki bir iddia olarak hayranlık uyandırıcı olmakla beraber yorumcuların ekseriyeti Aristoteles külliyatının büyük bölümünde bunun bir teori olmaktan öteye gitmediğini, dahası yöntemin çoğu durumda "diyalektik" diye nitelendirilen şeyle sonuçlandığını ve bunun hazin bir ironi olduğunu ileri sürerler.

Kuşkusuz diyalogdan diyalektiğe, diyalektikten ispat teorisi ve nihayet bugün "mantık" dediğimiz şeye bu evrilmenin hangi şartların zorlamasıyla gerçekleştiği, bir önceki aşamadan bir sonrakine her zaman tutarlılık ve sistematik bütünlük adına önemli kazanımlar elde edilirken bu sistemleştirme çabasının sistem bütünlüğü adına neleri dışarıda bıraktığı ve bunun nasıl bir yoksullaşmaya yol açtığı kitaplık çapta bir meseledir ve müstakilen ele alınması gerekir. Ancak yine de kitap için arz ettiği önem göz önünde bulundurularak bu sürecin ilk aşamasına aşağıda ana hatlarıyla kısaca değinilmiştir. (Bkz. "Ekler" bölümünde "Diyalog ve Diyalektik" başlıklı II numaralı haşiye.)

II

Diyalog ve Diyalektik

Platon'a göre diyalektik, yukarıda da ifade edildiği üzere, "ilk ilkelerin bilimi"dir ve duyulara başvurmadan, varsayımlara ihtiyaç duymadan ilerlemesiyle bütün bilimlerden ayrılır (*Devlet,* VI–VII). *Sofist*'te bu görüş biraz değişir, bu defa cinslerin türlerine ardı ardına bölünmesiyle tanımların ortaya çıkarılması diyalektik olarak tarif edilir. Ama cüzilerden küllilere doğru kademeli bir yükseliş tanımlardaki ortak unsurdur ve değişmez. Karşılıklı konuşma sanatı olarak diyalog aklın tabiatı icabı değil insanda infial ve ihtiraslarla kirlenmesi sonucu müştak olduğu mutlak yerine nispîlikler dünyasında bocalamasını sarp yoldan aşma değil de kolay yoldan dolanma arayışının sonucu olarak bulunan bir usul olarak görülebilir. Dolayısıyla pre-Sokratik dönemde değil de daha sonraları ortaya çıkmış olması düşünmek isteyen için ziyadesiyle düşündürücüdür. Bir edebi tarz olarak diyalog yazarın hayal gücünün mahsulü olan kişiler aracılığıyla bir fikrin müşahhas hale getirilmesine hizmet eder. Fikir burada tartışmaya temel oluşturan dramatik bir durum ve o duruma şahsi özellikleriyle canlılık kazandıran karakterler aracılığıyla daha kolay anlatılmış olur. Yirminci yüzyılda bilhassa Alman anlamacı düşünce geleneği içinde anlama çabasının mühim bir parçası olarak diyalog yeniden önem kazandı. Gadamer diyalog hakkındaki görüşünü felsefe tarihinden iki meseleyi ön plana çıkararak açıklamaya çalışır. Bunlardan ilki erken Sokratik diyalogları köklü ve esaslı biçimde yeniden okumaya tabi tutmakla ilgilidir. Bu diyaloglarda Sokrates'in döneminin önde gelen sofistleriyle mücadele ettiği görülür. Hasmı gibi o da

sofistlerin hilelerini kullanır ve bu yolla muhataplarının çoğunu susturmada başarılı olur. Bu diyaloglar hakkında genel olarak kabul edilen görüş Sokrates'in sofistliğin sınırlarını gözler önüne sererken paradoksal biçimde hakikat ve bilginin kırılganlığını faş ettiği yolundadır. O bunu hasımlarının tehlikeli izafi/nispi sofistliklerine karşı mutlak hakikatin bir türünü savunarak yapar. Sokrates hasımlarıyla mantıki temellendirme mücadelesine girişir ve kendi iddialarına sıkı sıkıya bağlı mantığın gücüyle zayıf temellendirmenin sınırlarını olanca çıplaklığıyla ortaya koyar. Buna göre Sokrates sahte muhakemeye karşı mantığın zaferini temsil eder.

Gadamer genel kabul gören bu görüşe karşı bir başka tablo çıkarır. Sokrates kendisinden bir ebenin (*maia*) yaptığı işi yapan biri olarak (*maieuesthai*) söz eder ve bir ebe olarak o hakikate peşinen sahip değil fakat sadece onun doğumuna yardımcı olan biridir (*maieutikos*). Gadamer *Hakikat ve Yöntem*'de Greklere ve Platon'un diyalojik modeline geri giderek diyalog sayesinde ortaya çıkan anlamanın hep yükselen ve asla sona ermeyen bir aklilik, diyalektiğin işinin de doğası gereği bitmez ve sınırsız olduğunu göstermeye çalışır:

"Konuşmacı bahis konusu olan şeyin hakikati en sonunda ortaya çıkana kadar sorgulamaya tabi tutulur. Sokratik diyalogun *maieutik* üretkenliği, sözcükleri bir ebe gibi kullanma mahareti kesinlikle diyaloga iştirak eden kimseleri hedef alır, fakat sadece onların dile getirdikleri görüşlerle, diyalogda açılan meselenin içkin mantığıyla ilgilidir."

"Bir sohbeti idare etme sanatı olarak diyalektik aynı zamanda şeyleri *sunoran eis hen eidos* (bir ideanın birliği içinde) görme sanatıdır. Bir başka ifadeyle ortak anlamı bulup ortaya çıkararak kavramları oluşturma sanatıdır."

Hakikatin doğumu hakiki diyalogda gerçekleşir, ki erken Sokratik diyalogların ilmi bir inceleme yahut araştırma değil fakat kelimenin gerçek anlamında sohbet ya-

hut muhavere olması bunun bir sonucudur. Burada Sokrates sadece hakikatin yolunu açmaz aynı zamanda diyalogu da sürükler, bunu yaparken hasımlarının sahte bilgeliğinin, bilgelik özentilerinin ve kibirlerinin ortaya çıkarılmasına çalışır. Diğer taraftan bu diyaloglarda Sokrates büyük bir sohbetin içerisindeki tek bir sestir, geri kalan herkes tartışmacıdan çok o sohbetin katılımcılarıdır; Sokrates bu geniş katılım içinde sohbetin ortak sesinden hakikatin ortaya çıkışının şartlarını hazırlar. Bu sebepten ötürü erken Sokratik diyaloglar, sırf böyle bir form bir üslup meselesi olduğu ve bir fikrin dramatik bir yapı içinde ortaya konulmasını mümkün kıldığı veya kolaylaştırdığı için değil fakat bizatihi hakikatin doğuşu diyalojik bir karaktere sahip olduğu için diyalog formunda yazılmıştır. Bu bakımdan diyalog hakkında söylenebilecek birçok şey vardır ki aynı zamanda ve eşit derecede hakikat için de uygundur.

Gadamer'e göre anlama çabası her zaman bir diyalogun parçasıdır. Diyalogun karakteri zaten "anlamaya çalışan kimsenin sahip olması gereken yüksek görüş genişliğini ifade eden" ufukların kaynaşmasında görünür hale gelmeye başlar; çünki ufuklar karşı karşıya gelip de birbiriyle etkileşmeye başladığında bir diyalog kendiliğinden başlamış demektir. Burada ufku "hem açılış hem sınır olarak" bizatihi dil koyar, çünki dil W. von Humboldt'un ifade ettiği gibi konuşana sadece bir iletişim vasıtası sağlamaz, fakat aynı zamanda dünyayı görecek bir zaviye, bir dünya görüşü de sunar. Dilin "görme"yi ve "farklı şekilde görme"yi mümkün kılan gücü ufuk fikrinde zaten zımnen ifade edilir. Ne var ki kaynaşma dendiğinde bundan en son anlaşılması gereken bir ufkun diğeriyle kolayca bağdaşması ve onunla birlikte ortaya çıkması beklenen sürekli ahenk ve tam bir fikir birliğidir. Kaynaşma sonunda erişilen bir menzil değildir, zira nasıl ki görüş ufkumuz attığımız her adımla değişirse ufuklar da sürekli istihaleler geçirir. Bazıları ufukların kaynaşma-

sını böyle bir alış veriş yerine bir kavga yahut ağız dalaşının fırsatı, dolayısıyla karşılaşmanın gayesini de karşıdakinin bastırılması veya susturulması olarak görebilir, oysa Gadamer için anlama anlaşmanın, karşıdakine kendini anlatma fırsatı verme de anlamanın ön şartıdır. Her anlama yerleştirilmiş bir ufkun içinden gerçekleşir ve bu ufuk geçmişle zorunlu olarak ve her yerde bulunacak şekilde karşılıklı münasebet içindedir.

Gadamer tam ve eksiksiz anlamanın sonsuz sınırsız bir iş olduğu konusunda açıktır ve insan sınırlılığının gerçekliğini ve insan düşünmesinin eksikliğini tekrar tekrar vurgular ki bu durum gerçekliğe dair her felsefi sistemleştirme çabasının yolunu tıkar. Gadamer her zaman ötemizden, bahis konusu meseleden gelen sorulara karşılık verdiğimizi iddia eder. Dolayısıyla aklın dil yoluyla tuzağına düştüğü doğal çelişkiler bizi karşılık vermeye zorlar veya davet eder. Bu çelişkiler doğru ya da yanlış olana dair açık olmaya ve onun lehinde ve aleyhinde iddialar ileri sürmeye zorlar. Ve sorgulama ve araştırma yoluyla en ince ayrıntılarına kadar inilmesinin negatifliğinden bu diyalektik çelişkilerden çıkış yolu bulunur. Dolayısıyla diyalog her zaman kısmi olan bir bilginin yolunu açar, ancak bizatihi bu tam olmaklıktan uzaklık her zaman ve zorunlu olarak kendi ötesine, bütünün bilgisine duyulan özlemi işaret eder.

Schleiermacher iki sohbet yahut karşılıklı konuşma (Gespräch) tarzını birbirinden ayırır. Bir şeyin anlamını tespit etmeye çalışan ve dolayısıyla diyalektiğin kökeni olan "hakiki diyalog"dan (das "eigentliche Gespräch") farklı olarak "serbest musahabe (diyalog)" (das "freie Gespräch") tarafların karşılıklı olarak birbirini yaratıcı "düşüncelerin meydana getirilmesi"ne kışkırttığı bir azami özgürlük ve yaratıcılık edimidir. Buna karşılık diyalektik sınırlı düşünme sanatının öğretisidir. Böyle bir diyalektik anlayışında onun sohbet yahut karşılıklı konuşmaya yakınlığı ön palana çıkarılır. Karşılıklı konuşma ise saf

düşünme alanında bizzat sohbet sanatının temellerini gösterme gücünü içinde barındıran düşünce alışverişi olarak görülür.

Diyalog ile diyalektik arasındaki ilişki ele alınıp değerlendirildiğinde genellikle bunların her birinin felsefe, bilimler ve sanat arasında yapılan geleneksel ayrıma ait olduğu ifade edilir. Diyalog umumiyetle edebiyat ve felsefe içinde mütalaa edilmesine karşın esas itibariyle sohbet veya karşılıklı konuşmada yaşar. Gadamer'e göre diyalog düşüncenin karşılıklı olarak uyarılmasından başka bir şey değildir. Bu hüviyetiyle o irticalidir, bir başka ifadeyle diyalogda konuşmanın tarafları tamamen özgürdür. Dolayısıyla bir sohbetin nereye varacağı hiçbir surette başından öngörülemez. Bu sebepten ötürü bir diyalog biliminden söz edilemez. Öte yandan bu özellikler ona bir teori vasfını da yüklemez, dolayısıyla bu anlamda bir diyalog teorisinden söz etmek de aynı ölçüde mümkün değildir. Çünki diyalog her zaman farklı bir tarzda sürdürülebilir, yani bir kimse girdiği her diyalogda kendisini farklı bir şekilde anlatabilir. Halis ve hakiki bir diyalog katılanlar hakkında her zaman bir şey ifşa eder. Mamafih diyalogun bu özellikleri, bilhassa hem irticali hem canlı olması, diyalogda süreklilik arz eden unsurların tespitine engel değildir, ama böyle bir tespit ancak tamamlandıktan sonra mümkün olabilir. Öte yandan diyalog sanatın özelliklerini de gösterir, çünkü o sohbet mahareti ve iletişim becerisini gerekli kılar ve bu bakımdan bir disiplin olarak incelenmesi estetik alanına dahil edilebilir. Ne var ki bir başkasıyla şifahi sohbet olarak diyalog ne herhangi bir şeyi taklit eder ne de herhangi bir şey vücuda getirir, daha çok o konuşmanın taraflarının birbiriyle iletişim halinde olmalarına izin verir. Dolayısıyla diyalogun kelimenin gerçek anlamında bir sanat olduğu da söylenemez.

Diyalog tek yanlı, kendini öne çıkaran, iç gözleme dayalı düşüncenin tam karşıtıdır. Diğer yandan diyalogun

en temel veçhelerinden biri yukarıda ifada edildiği üzere tamamlanmamışlıktır. Hakiki bir diyalog veya sohbetin tamamlanmışlıktan uzaklığı ve bir yapı bütünlüğünden yoksunluğuyla tanımlandığı göz önünde bulundurulursa sohbete dalmaktan veya katılmaktan söz edilmesi gayet doğru bir ifadedir. Esasen bununla anlatmak istediğimiz onun asla önceden tasarlanmadığı ve hep kendiliğinden geliştiğidir. Kurallarla ve teamüllerle düzenlenmediği için sohbetin kendilerini nereye götüreceğini kimse başından bilmez, ama buna rağmen yine de kendilerine özgü yapıları olduğu söylenebilir. Gadamer *Hakikat ve Yöntem*'de bunu şu şekilde ifade eder: Diyalogda "ortaya çıkan şey ne bana ne size aittir ve bu sebepten ötürü musahiplerin indi kanaatlerini öylesine aşar ki sohbeti idare eden kişi bile bilmediğini bilir hale gelir... Bir sohbeti idare ettiğimizi söyleriz, fakat bir sohbet ne kadar halis ve hakiki ise onun idaresi de katılanların o kadar az iradeleri dahilindedir." Hülasa diyaloglar önceden kestirilemeyen istikametlerde ilerlerler, nitelik ve muhteva bakımından en önemsiz ve manasız olanından en mühim ve ciddi olanına doğru kolay kolay izah edilemeyen bir değişme gösterirler ve çoğu zaman rasgele ortaya atılmış bir fikir kadar masumane bir şeyden gelişirler. Dolayısıyla yazılı bir metin veya safi düşünceden farklı olarak diyalogda konuşma doğal ve kendiliğindendir ve herkese açık bir yerde gerçekleşir.

Gadamer diyalogun bütün bu niteliklerinin aynı derecede kendi hakikat görüşü, keza hakikat konusunda Platon'un sahip olduğunu düşündüğü kanaat için de geçerli olduğunu söyler. Halis ve hakiki diyalogda başlangıçtaki kabul ve varsayımlar çok ciddi itiraz ve sınamalardan geçtiği için taraflar değişirler. Anlama için kimi zaman bir süzgeç kimi zaman bariyer teşkil eden önyargıların hiçbir zaman ciddi bir tetkik ve tahkik konusu yapılmadığı söylenir. Bu okuma faaliyeti için kabul edilebilir fakat diyalogda sık sık itiraz konusu yapıldığı ve hem müd-

dei hem muteriz hiç ummadıkları şeylerle karşılaştıkları için önyargılar öne çıkar, görünür hale gelir. Bu önyargıyı bilinç düzeyine çıkarma durumu değil fakat daha çok meydan okunmasına veya hiç beklenmedik şekilde ele alınıp değerlendirilmesine izin verilerek kişinin temel referans noktalarının farkına varma meselesidir. Bunun böyle olması şaşırtıcı değildir. Verimli bir diyalog ekseriyetle kişiyi şeyleri farklı şekilde ve yeni bir açıdan görmeye zorlama sonucunu doğurur.

Şu halde diyalogda biz her zaman doğada aklı kavramaya ve doğada ve tarihte bir ve aynı aklın gerçekleşmesini görmeye başlarız. Ne var ki Gadamer'e göre bu hiçbir surette aklın mekanik kavranışı demek değildir; o Hegel'in sözünü ettiği tarihte içkin aklın devinimi ile değil fakat şeyleri anlamanın olağanlığına taşıyan temel insani dürtünün tehlikeli, mümkün, tarihsel ve özneler arası bağlamı ile ortaya çıkar. Beri yandan Platon diyalektiğinin çekirdeğini teşkil eden soru cevap mantığı Hegel diyalektiğinde yerini düşünce ve varlık karşıtlığına bırakır. Hegel diyalektiği kavram ve obje aracılığıyla, düşüncenin meseleleriyle uyum içinde kendi kendine ilerlemesi üzerindeki ısrarıyla Platon diyalogunun temel unsurlarını kendine mal eder.

Diyalektik başlangıçta bir şekle sokulmamış ve görünürde düzensiz şifahi bir sohbet yahut fikir alış verişinin yazılı kaydı, tespiti ve refleksiyonu olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan o ancak canlı, şifahi bir diyalogun ardından vücut bulur ve bu hüviyetiyle baştaki *dialogosun* tek bir akıl tarafından çözülüp bir şekle sokularak tamamlanmış bir sonucu olarak görülebilir. Sistematik bir yapıdan ve görünüşe göre evrensellikten mahrum olmasına karşın yine de evrensel bir insani olay olan diyalog karşılıklı fasılalarla, buna karşılık diyalektik karşıtları bilhassa sözde çakışma anında kavrayarak ilerler. Diyalogun kendi içinde saklı olan amacı sohbet etkinliğini sürdürmek ve muhatapla birlikte olmaktır. Ve bu hüviyetiyle o

her zaman anlamlı ve herhangi bir anda sona ermemiş olsa bile tamdır. Her ne kadar şifahi diyalog için tartışmaya katılan her yeni konuşmacıyla açılan muhtemel yolların tümünü takip etmek mümkün değilse de bir yol seçmek her zaman mümkündür. Oysa yazılı diyalog ve onun imbikten geçirilerek diyalektiğe dönüştürülmüş hali için sadece tek bir imkân, sonsuza dek takip etmek üzere çoktan seçilmiş tek bir yol vardır.

Diyalogun önceden öngörülemezliği düzenlilikler ve önerme formunda ifade edilebilecek evrensel doğrular arayan güvenilir bir yöntem peşindeki aklı her zaman zora sokar ve bunaltır. Diyalektik her ne kadar diyalogda ortaya çıkarsa da kendisini kökeninden kurtarmak, onu unutmak, izlerini ortadan kaldırmak ve böylece kesin bir bilim ve yöntem olmak ister. İşte o zaman diyalektik temellendirme ve akıl yürütme süreci içerisindeki her türlü arızi unsurları çıkarmaya veya en azından şifahi sohbeti sonradan ilave edilen illetler muvazenesiyle bir burhan yahut temellendirme ortaya koyacak bir mecraya sokmak ister. Bu suretle diyalektik karşıdakine yani muhataba her türlü diyalojik bağımlılığı ortadan kaldırmayı umut eder ve böylece monolojik hale gelir. Diyalektik kendisini mantıki bir girişim, belli kurallara uygun doğru felsefi temellendirmeler yapma ve hareket noktası olarak doğru önermeleri seçme sanatı ve yöntemi olarak inşa eder.

Mamafih diyalektik tarih boyunca çok çeşitli biçimlere ve kılıklara bürünür. Platon'un bu anlamda diyalektiği doğru olmayan fikir yahut iddiaların çürütülmesi için zorunlu bir araç olarak gördüğüne yukarıda işaret edilmişti. Doğru bir iddiaya gidimli (*discursive*) bir diyalektik süreç neticesinde ulaşılamaması mümkün ise de diyalektik doğrulama ve temellendirme olmaksızın doğru bir fikrin malum veya aklen doğrulanmış olarak kabulü imkânsızdır. Bir akli doğrulama yöntemi olarak diyalektik şeylerle ilgili yaygın kanaatlerimizin diyalojik sorgulama-

larında ortaya çıkan çelişkilerin ayrıntılı olarak açıklanmasına dayanır. Diyalojik bir musahabede "evet" ve "hayır" karşılıklarıyla ortaya çıkan karşıtlara atfen bir şeyin ne olduğunu soruşturma tatbikatı olarak diyalektik belki bir tür sanat olarak kabul edilebilir. Platon gerçek sohbetleri hem taklit eden hem de onları yeniden inşa eden diyaloglarını yazarken diyalektiğin canlı diyalojik musahabe içindeki kökeninin, dolayısıyla yazının şifahi diyalogun esnekliğini öldürdüğünün ve soruyu cevaplandırma kapasitesini iptal ettiğinin ziyadesiyle farkındadır (bu anlamda *Yedinci Mektup* fevkalade önemlidir), fakat o yukarıda da ifade edildiği üzere diyalektiği daha yüksek bir konuma yerleştirmek peşindeydi. Platon'un görmek istediği şekliyle diyalektik temel varsayımlardan onların tanıtlanamayan temellerine ve nihai iyiye yükselişte hakiki olanı kavramanın hem mantıken düzenlenmiş hem de düzenleyici yoludur. Buna karşılık Aristoteles diyalektiği tafsilatlı ve ince ayrımlar, kıyaslar ve mecazlardan müteşekkil bir mantık sistemi içine yerleştirirken diyalektik tasarısını hocasının ve seleflerinin doğru düşünmeyle ilgili kavrayışlarını sistemleştirme olarak görür.

Platon'un ve doğrudan takipçilerinin eserlerindeki şekliyle diyalog hem felsefede hem edebiyatta merkezi bir yer tutar, çünkü o zaman bu ikisi ayrı disiplin olarak düşünülmüyordu. Yazılı diyalog daha sonra sadece evrensel fikirleri değil, fakat müstesna karakterleri ve geri döndürülemez olayları da sergilemenin gözde dramatik formu haline geldi.

III

Eristik ve Diyalektik

Eristische Dialektik, müşagib muhavere: çekişmeci münazara: didişmeci tartışma. Kavramın Türkçe karşılığı konusunda tam bir fikir birliği bulunmadığı için (cedelci, münakaşacı, didişmeci, çekişmeci, vb.) Grekçe aslı muhafaza edilmiştir. Az aşağıda da ifade edileceği üzere *eristik* diyalektikle eşanlamlı olarak kullanılmakla birlikte daha kaba bir tabirdir: Gr. *erizein*, kavga/münakaşa etmek, çekişmek; eris, kavga, mücadele; *eristikos*, ihtilaflı, tartışmalı; çekişmeyi/didişmeyi seven, hakikate erişmekten çok karşısındakini alt etmeyi hedefleyen.

Aristoteles'e göre diyalektik bir tartışma soru soranın (ὁ ἐρωτῶν) muhatabına/cevaplayana (ὁ ἀποκρινόμενος) bir *meseleyi* (πρόβλημα) tevcih etmesiyle başlamış olur: "Soru soranın işlevi tartışmayı cevaplayanı o iddia nedeniyle zorunlu olarak çıkan en paradoksal karşılıkları (ὥστε ποιῆσαι τὸν ἀποκρινόμενον τὰ ἀδοξότατα λέγειν τῶν διὰ τήν θέσιν ἀναγκαίων) verdirmeye yönlendirmektir" (*Topika* Θ 3, 159a 18–20). Bununla beraber eristik ve sofistik arasındaki fark o kadar açık değildir. Aşağıda da ifade edileceği üzere eristik ustasının hedefi yalnızca galibiyetken, sofist gözünü şöhrete ve onunla birlikte kazanacağı gelip geçici ödüllere diker. Aphrodisiaslı Alexanderos *Topika* üzerine yazdığı yorumda: "Platon'un *Euthydemus*'unda ve Aristoteles'in diyalektik üzerine incelemesine girişte eristik ve sofistik kıyasın bir ve aynı olduğunu söylediklerini" yazar. Ayrıca Platoncu Albinus'un: "Eğer metni doğru anlarsak Platon'un *Euthydemus*'unda sofistikin takip ettiği yöntemi (τὴν τῶν σοφισμάτων μέθοδον) ana hatlarıyla teknik biçimde çizil-

miş bulabileceğimizi, dolayısıyla sofistiğin safsatalarının dilde ve gerçekte ne olduğunu, çözümlerinin nerede bulunacağını" söylediği ifade edilir. Mamafih Aristoteles *De Sophisticis Elenchis*'te (2. Bölüm) kullandıkları kıyas biçimi bakımından sofistik ile eristik arasında ayrım yapar, bkz. aşağıda V numaralı haşiye.

Bizde de İbn Sînâ, *Şifa*'sının Safsata kitabında eristik ile sofistik arasında bir ayrım yapmaya çalışır ve bunu tarafların niyetlerinden veya peşinde oldukları şeyden hareketle yapar: "Müşagabe (eristik) muhaverenin taraflarından birinin galip gelmek için giriştiği sonu başına dönen bir devr(i batıl)dır. Kim üstün gelmek isterse gelişigüzel didişmeye yönelir ve her kapıyı çalar. Bazı insanlar ise galip gelmek için değil kendisinin filozof sanılması için didişmeye yönelir. İlk durum ile bu ikincisi arasında fark vardır: Üstün gelmeyi isteyen kimse gücünün fazlalığından dolayı gayrihakka dayanarak galip geldiğini itiraf eder. Bazen batıla dayanarak galip gelmesiyle övüncü, hakka dayanarak galip gelmesiyle övüncünden daha fazla olur. Çünkü hak yardımcı, batıl ise haindir. Yanında yardımcı varken galip gelen kimse, yanında hain varken galip gelenden daha zayıf durumdadır. Bu nedenle en uygunu, nasıl olursa olsun galip gelmeyi isteyene müşagibi (didişmeci) denmesi ve biliyormuş görünümü veren ama gerçekte bilmeyen kimseye mugâlatacı safsatacı (mugaliti sofestai) denmesidir."

Eristiğin Elea Okulu ve Zenon ile, Sokratik gelenek ve özellikle küçük Sokratik okullar, dolayısıyla kuşkuculukla ilişkisi ile ilgili olarak bkz. E. Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, (2. Baskı, Say Yayınları, 2008, İstanbul).

IV

Topos yahut Mevazı-ı Cedel

Önermeler ve meseleler muhtevaları bakımından farklı disiplinlere aittir. Topika A1 1'e göre bir mesele "ister kendi başına isterse bu türden başka bir meselenin çözümüne bir yardım olarak ya seçime ve sakınmaya (πρὸς αἵρεσιν καὶ φυγὴν) ya da hakikat ve bilgiye (πρὸς ἀλήθειαν καὶ γνῶσιν) götüren bir araştırma"dır. Bir meselenin en önemli karakteristiği tartışmalı bir konuyla ilgili olmasıdır: Meselenin konusu "ya insanların her iki bakımdan da bir kanaate sahip olmadığı (οὐδετέρως δοξάζουσιν) veya çoğu kimsenin bilgelerin kanaatine (ἐναντίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς) ya da bilgelerin çoğu kimsenin kanaatine (οἱ σφοὶ τοῖς πολλοῖς) karşıt bir kanaat benimsediği veyahut da bu zümrelerin her birinin üyelerinin aralarında fikir birliğine sahip olmadıkları (ἑκάτεροι αὐτοὶ ἑαυτοῖς)" bir şeyle ilgilidir.

Aristoteles bu anlamda herhangi bir meseleyi özel muhtevasından bağımsız olarak tartışmada kullanılabilecek bir yaklaşım ortaya koymak ister ve bunun için genel olarak önermelerin müştereken sahip oldukları şeyi *Topika* A4'te ele alıp inceler. Dolayısıyla dikkatini önermelerin konu ve yüklemleri arasında varolan mantıksal ilişki üzerine toplar ve bir yüklemin bir konuya ait olduğunu veya olmadığını ifade eden bir önermede yüklemin sadece tanım (ὅρος, *definitum*), cins (γένος, *genus*), hassa (ἴδιον, *proprium*, nitelik veya özgülük), veya araz (συμβεβηκός, *accidens*, ilinek) olarak ait olduğunun beyan edildiğinin farkına varır. Benzer şekilde incelemeye tabi tutulan herhangi bir meselede cevabı aranan soru bir tarif, cins, hassa veya araz ifade eden bir yüklemin belli

bir konuya ait olup olmadığıdır. Bir önermede hüküm ve isnadı mümkün her bir yüklemin belli ayırt edici özellikleri vardır, buna göre: *tanım* cinsi (*genus*) ve ayırımı (*differentia, fasıl*) ile bir şeyin özünü ifade eden bir sözdür (λόγος). Cins bir şeyin özünün tür bakımından diğer şeylere yüklenebilen parçasıdır. *Hassa* (veya *özgülük*, ἴδιον) bir şeyin özünü göstermeyen fakat sadece ona ait olan ve mekân ve zamana bağlı olarak onunla birlikte bulunan bir sıfattır. *İlinek* yahut *araz* bunların hiçbiri olmayan şeydir, ama yine de o şeye aittir; o cins, hassa ve tarif olarak daha fazla belirtilemeyen herhangi bir şeyi ifade eder. Nitekim eski mantık kitaplarındaki "Nefyen ve isbaten cins hakkında sadık olan şey nev'i hakkında da sadık olur" kaziyesi bu ayrımın uygulama istikameti hakkında kabaca fikir verir.

Şu halde Aristoteles konu ile yüklem arasındaki ilişkilerin çeşitliliğini ele alıp inceleyerek başlamaktadır. Bu çeşitlilik temellendirmelerin yola çıktığı öncüllerde veya tartışma için ortaya atılan meselelerde ifade edilebilir. Her önermenin yüklemi konuyla ya evrilebilir ya evrilmez. Eğer evrilebilirse o ya konunun özünü ifade eder—ki bu durumda onun *tarif*idir—ya ifade etmez, bu durumda o bir *has*tır. Evrilmez ise o ya tanımda bir unsurdur—ki bu durumda konunun cinsidir (ya da Aristoteles'in burada cinse dahil ettiği bir *ayrım*dır) ya da tanımda bir unsur değildir, bu durum da o bir arazdır. Aristoteles'in yüklenebilir olanlan tasnifi böyledir. Porphyrios daha sonra *tür*ü beşinci bir yüklem olarak kabul ettiğinden ötürü ortaya çıkan karmaşanın içinde umutsuzca çırpınacaktır. Aristoteles türü bir yüklenebilir olarak değil fakat konu olarak düşünür. Çünki onun göz önünde bulundurduğu bireylerle değil türlerle ilgili yargılardır. Aristoteles bu yüklemlerin ait oldukları kategorileri *Topika* A8'de tanımlar: "Bundan sonra yukarıda zikredilen dört yüklemin bulunduğu kategori türlerini belirlemeliyiz. Bunlar on tanedir: öz (τί ἐστι), nicelik (ποσόν), nitelik (ποιόν), görelik (πρός τι), yer (ποῦ), zaman (ποτέ), durum (κεῖσθαι), iyelik

(ἔχειν), etki (ποιεῖν), edilgi (πάσχειν). Çünkü araz, cins, hassa ve tanım her zaman bu kategorilerden birinde bulunacaktır (ἐν μιᾷ τούτων τῶν κατηγοριῶν ἔσται); çünkü bunlar vasıtasıyla yapılan bütün önermeler ya özü ya niteliği, ya niceliği ya da öteki kategorilerden birini işaret edecektir."

Buna karşılık Aristoteles bir τόπος tanımı vermez. Gerçi daha sonra gördüğü işlev incelenerek τόποςun özü açığa kavuşturulmaya çalışılmış ve bu doğrultuda muhtelif tanımlar verilmiştir. Sözgelimi bir *topos*un bir "bakış açısı", bir "aksiyom" olduğu ileri sürülmüştür. Kimileri Aristoteles'in bu konudaki suskunluğunu sözcüğün kökeninden hareketle aşmaya çalışmışlar ve MÖ 4. yüzyılda sözcüğün askeri terminolojide "güçlerin konuşlandırıldığı mevki yahut mevzi"i kastetmek için kullanıldığına, dolayısıyla *topos*un diyalektik ve retorik kullanımının bir mecaz olarak askeri terminolojiden gelişmiş olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Gerçekten de *topoi* cinsleri açısından bir tartışmayı kazanmada temellendirme stratejileri olarak görülebilir. Ancak biraz daha yakından bakıldığında ve bunların hangi tür temellendirme stratejilerini temsil ettikleri, yani öteki temellendirme stratejileriyle karşılaştırıldıklarında farklarının ne olduğu kurcalandığında görünürdeki bu sarahat kaybolur. Nitekim "hattı istidlal" veya "temellendirme yolu", "cins, tarif, hassa ve araz meselelerinin çözümü için bir ilke/kural (*principium*), "harici çıkarım ilkesi" vb. gibi tanımlara rastlanması bu noktadaki kafa karışıklığını doğrular.

Bizde İbn Sînâ Aristoteles'in topoisini *Şifa*'sında "mevzı-ı cedel" başlığıyla karşılayıp tafsilatlı olarak açıklar. Fakat nihayetinde o da Aristoteles'in söylediğine dişe dokunur bir ilavede bulunmaz: "*İlk Talim*'de (yani *Topika*'da) cedele tahsis edilen kitap bazen kitabul mevazi diye adlandırılır. Mevzi kelimesinin anlamı her biri bir kıyasın parçası yapılan pek çok hükmün kendisinden dal-

lanabildiği münferit bir hükümdür. (...) İleri düzeyde külli şey zihinden uzaktır, zihin ondan istinkaf ve onu kabulden imtina eder. Bu durumda mevzilerden cüzi olanın kullanımı faydalı ve takdire şayandır... Külli mukaddime olarak kullanıldığında onun için cüzi için bulunduğundan daha fazla münakaza bulunur. Çünki cüziyi nakzeden külliyi de nakzeder... Avam bir şeyi anladığı, onu gördüğü ve onu nakzeden bir örnek göremediği çoğu durumda adeta onu zorunlu bir hükümmüş gibi kabul eder ve mevzi olan külli ona hazırlayıcı bir kural olur. Fakat bilfiil külliyi kullanırsa hem onu hem de ondan hareketle yapılan açıklamayı iptale maruz bırakır. ... Öyle anlaşılıyor ki bunların mevzi olarak adlandırılmasının sebebi zihnin yöneldiği istikamet olmasıdır." Eski mantık kitaplarında bu ve daha sonraki açıklamalar "*mevazı-ı cedeli* kullanmaktan maksat bir mevzua taalluk eden her ne varsa cümlesini ispat veya iptaldir" diye hülasa edilmiştir.

Mamafih Ciceron bir gençlik eseri olarak gördüğü ve tamamlamadan bıraktığı *De Inventione*'sinde—yani herhangi verili retorik bir meselede saklı *diskursif* ikna imkânlarının *inventiosu*—Aristoteles'e sadık kalarak bir tanım vermeye çalışır: "Dolayısıyla nasıl ki saklı olan şeylerin keşfi, saklı oldukları yer gösterildiğinde ve açıkça belirtildiğinde kolaysa, herhangi bir delili/burhanı incelemek istediğimizde bizim de *topika*yı bilmemiz gerekir. *Topika*lar delillerin/burhanların çıkarıldıkları mevzi yahut mahal olmasından ötürü Aristoteles bunları bu şekilde adlandırır. Dolayısıyla bir tanım olarak verebiliriz: topika bir delil/burhan mahallidir (*argumenti sedem*), *delil/burhan* ise insanları başka türlü kuşkulu olacak bir şeye inandıran sebep yahut illettir (*argumentum autem rationem quae rei dubiae faciat fidem*)".

"Delil/burhanları içinde barındıran topikaların bazıları tartışma konusu olan özel bahiste bulunur; bazıları ise harici durumlardan çıkarılır. Konunun kendisinden çıka-

rıldığında kimi zaman ondan bir bütün olarak, kimi zaman onun parçalarından, kimi zaman bir işaretten, kimi zaman da şu veya bu şekilde tartışma konusu meseleyle ilişkilendirilen şeylerden çıkarlar; fakat harici durumlardan çıkarılan topikaların aynı konu ile aralarında belli bir mesafe vardır ve ondan çok uzaktırlar." Ne var ki meselenin güçlüğü Roma dünyasının *regnare in iudiciis dictus estini* de yıldırır: "Bu konu sadece fevkalade yararlı olduğu için değil ama aynı zamanda kuralların tespiti büyük güçlük arz ettiğinden ötürü de, muazzam bir dikkatle ve özenle ele alınmalıdır".)

V

Eristik, Sofistik ve Peirastik

Buna karşılık Aristoteles *De Sophisticis*'te (*Peri sophistikon elekhon*) diyalektiği *sofistik* ve *eristik*ten ayırmak için kılı kırk yarar. Orada bu ayrımın diyalektik vargıların biçim ve muhtevaları bakımından doğru, buna karşılık sofistik ve eristik vargıların yanlış olduğuna dayandığı söylenir.

Eristik sofistikten o kadar farklıdır ki bir eristik ustasının hedefi yalnızca galibiyetken sofist gözünü şöhrete ve onunla birlikte kazanacağı gelip geçici ödüllere diker. Fakat muhtevası açısından bir ifade yahut önermenin doğru olup olmadığı söz konusu ayrımın temelini oluşturamayacak kadar kesinlikten uzak bir meseledir; ve bu tartışmacının hakkında kesinliğe en az ulaşabileceği bir konudur. Üstelik bu herhangi kesin ve güvenilir bir form içinde tartışmanın sonucuyla da ortaya çıkmaz. Dolayısıyla Aristoteles diyalektikten söz ettiğinde biz buna sofistik, eristik ve *peirastiki* de dahil etmeli ve onu "bir tartışmada en iyi sonucu elde etme sanatı" diye tanımlamalıyız. Bir tartışmada en güvenilir yol söze doğru ve haklı olan bir iddia ile başlamaktır, fakat insanın mevcut yapısı göz önünde bulundurulduğunda bu kendi başına yeterli değildir, öte yandan, insan zihninin zayıflığı hatırlanacak olursa tam olarak gerekli olan da bu değildir. Başka çareler, sonuç için etkili olabilecek başka kestirme yollar da gereklidir, zira bunlar, nesnel hakikate ulaşma zorunlu olmadığı için kişi nesnel olarak haksız olduğunda da kullanılabilir; durumun böyle olup olmaması nadiren tam kesinliğe taalluk eden bir meseledir.

Bu yüzden diyalektik ve mantık arasında Aristoteles'in bize bıraktığından daha kesin bir ayrım yapılması

fikrindeyim. Bu durumda salt biçimsel olduğu kadarıyla nesnel hakikati mantığa tahsis etmeli, diyalektiği de tartışmada istenen sonucu elde etmeyle sınırlamalıyız. Buna mukabil sofistik ve eristik de diyalektikten Aristoteles'in ayırdığı gibi ayrılmamalıdır, çünkü onun yaptığı ayrım nesnel ve maddi hakikat üzerine oturur; ve bunun ne olduğu ile ilgili olarak açık bir kesinliğe tartışmadan önce ulaşamayız. Bu durumda Pontius Pilatus ile birlikte sormaya zorlanırız: *Hakikat nedir?* Çünkü *veritas est in puteo*: ἐν βύθὶ ἡ αληθεῖα (hakikat uçurumun dibindedir), Demokritos, *Diog. Laert.*, IX, 72). Çoğu zaman iki kişi hararetli bir tartışmaya girişir ve ardından her biri kendisininkiyle değiş ettiği ötekinin görüşüyle evine döner. Her tartışmada hakikatin yücelip yayılmasından başka bir hedefimizin olmadığını söylemek kolaydır; ama tartışmadan önce kimse onun nerede olduğunu bilmez ve bir kimse hasmının öne sürdükleri veya kendi söyledikleri sayesinde yanlış yöne sevk edilir.

(*Peirastik*, πειαστιρκός (*peiran*: sınamak, tecrübe etmek; *peira*: sınama, tecrübe): deneme ya da sınama için, teşebbüsleri işleme/değerlendirme: dolayısıyla bir tartışmada tamamen o tartışmaya özgü tecrübi unsurları değerlendirme, ya da diyalektiğin daha sıkı ve dakik türü olarak bir tartışmada hasmın iddialarını tecrübeye/sınamaya tabi tutma. Aristoteles *De Sophisticis Elenchis*, 11'de *peirastik*in eristikten veya safi sureta akıl yürütmeden farklı olarak "diyalektiğin bir türü olduğunu" söyler; bundan başka *peirastik* diyalektik genel mahiyettedir ve diyalektik sorgulamada kullanılır.

"Ayrıca cevabın bir şeyi olumlamasını veya yadsımasını talep etmek bir şeyi gösterenin değil fakat bir tecrübe/sınama (πεῖρας) yapanın işidir. Çünkü sınama/sınamanın sonuçlarını değerlendirme sanatı (πειραστκή) bir tür diyalektiktir ve bilen kimseyi değil fakat cahil ve bilirlik taslayan kimseyi göz önünde bulundurur. Şu halde özel bir durumun ışığında genel ilkeleri gören birisi bir

diyalektikçi, buna karşılık bunu sadece görünürde yapan kimse bir sofisttir. Şimdi çekişmeci ve sofistlere özgü istidlal biçimi sonuçları doğru olsa bile sadece zahiren istidlal gibi görünen istidlal biçimidir; bunu bir tecrübe/sınama yöntemi olarak diyalektik ele alır...")

VI

Akşam yemeğinden sonra âdetim olduğu üzere kilisenin şerefine kadeh kaldırdım; papaz Frank bana bunun için teşekkür etti ve biricik sevgilisinin kilise olduğunu söyledi. 'Squire her zamanki hınzırlığıyla, "Gel doğruyu söyle, Frank," dedi, "varsayalım ki bir yanda senin bu sözünü ettiğin sevgilin, göz kamaştırıcı kıyafetler içinde, diğer yanda sade bir elbiseyle Miss Sophia,[139] hangisi senin olsun isterdin?" Papaz, "Elbette ikisinin de," diye cevap verdi. 'Squire, "Doğru söyledin Frank," dedi; "şu içtiğim boğazıma dursun güzel bir kız bu dünyada senin papazlık âlemi de dahil her şeye değer. Zira aşar ve emsali şeyler yükten başka bir şey değil,[140] bunların hepsi aslı astarı olmayan göz boyayıcı soytarılık ve ben bunu ispat

139 (: Romanı bir hatırat olarak kaleme alan ve aynı zamanda hikâyenin başkahramanı olan Wakefield papazının alımlılığı ve akıllılığı ile ablasını gölgede bırakan küçük kızı.)

140 (: *tythes and tricks but an imposition, all a confounded imposture*...: kilise vergisi ve benzeri şeylerin bir yandan bir yük, bir haksız talep dolayısıyla eziyet olduğu anlamı, diğer yandan aynı sözcüğün bir yandan kökeni Lat. *imponere*: üzerine koyma/yerleştirme fiilinden kökteş sözcük *imposture*de daha açık olan hile, sahte tavır, kilise terminolojisinde ise takdis için elini üzerine koyma anlamına geldiği göz önünde bulundurulursa basit gibi görünen cümlenin tazammunları bakımından ne kadar karmaşık olduğu anlaşılır. Diğer yandan bu iki anlamın aynı sözcükte çok manidar bir şekilde bir araya gelmesi ve böylesine esrarlı bir tarzda iç içe geçmesi meselenin hakikatini başka bir şeye ihtiyaç duymayacak kadar açık gösterir ve aynı zamanda bir başka şeyi daha, eski insanların "dayatma" ile "yapmacıklık" arasındaki yakınlığı ve derin bağı ne kadar sarih bir şekilde gördüklerini, dolayısıyla çoklarının zannettiği gibi onların "istibdat"ın egemen olduğu bir ortamda değil bilakis bugünün insanının ne tadabileceği, ne de tatsa tadını alabileceği bir "serbestlik" içerisinde yaşadıklarını gösterir.)

edebilirim." "Keşke ispat etseniz," diye atıldı oğlum Moses ve ardından "size bu konuda cevap verebilirim" diye ekledi. Onun maksadını hemen anlayan ve bizi eğlenceye hazırlamak için meclisin geri kalanına göz kırpan 'Squire, "Nasıl isterseniz," dedi, "eğer bu konu üzerine serinkanlı bir tartışma istiyorsanız meydan okumanızı kabule hazırım. O halde önce cevap verin, tartışmayı analojik olarak mı yoksa diyalojik[141] olarak mı yürütmek istersiniz?" Moses tartışmaya kabul edilmekten gayet mutlu, "Mantık kurallarına göre olmasını isterim," cevabını verdi. 'Squire, "Buna da kabul," dedi, "o halde en baştan başlayalım, zannederim varolanın varlığını inkâr edemezsiniz? Eğer bunu kabul etmezseniz daha ileri gidemem." Moses, "Peki," diye cevapladı, "zannederim bunu kabul edebilirim, bu kabulden nasıl faydalanacaksanız faydalanın bakalım". Beriki, "Öyle umuyorum ki," diye karşılık verdi, "parçanın bütünden daha az olduğunu da teslim edersiniz". Moses, "Bunu da kabul ediyorum," dedi, "doğru ve akla aykırı bir yanı da yok". "Bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğunu da inkâr etmeyeceksiniz herhalde?" Diğeri "Bundan daha açık ne olabilir" dedi ve üzerine yerleşmeye başlayan kurumlu tavrıyla etrafına bakındı. "Pekâlâ," dedi 'Squire, konuşmasını hızlandırarak, "öncüller üzerinde böylece anlaştıktan sonra şimdi müşahedeye geçiyorum, kendi kendine varolanların birbirine bağlanması karşılıklı bir çift orantıdan çıktığı için doğal olarak sorunlu bir diyalojizm[142] doğurur ki bu bir bakıma ruhaniliğin özünün ikinci yükleme atfedilebileceğini ispat eder—"[143]

141 (: Gr. analogia: *ana* (göre, uyarınca) + *logos*: Gr. dialogus: dia (arasında, çapraz) + logos: legesthai : legein.)

142 (: Dialogism: hayali tartışma; bir öncelden hareketle ikili sonuç çıkarma.)

143 (: Yazar böylece gerek *post hoc ergo propter hoc* gerek *secundum quod* numarası ile eristiğin hünerlerini bir kalemde olanca çarpıcılığıyla göstermiş oluyor.)

"Durun, durun," diye bağırdı öbürü, "bunu kabul etmiyorum: birbirine bu kadar uzak öğretilere böyle ses çıkarmadan teslim olacağımı mı zannediyorsunuz?" Squire, sanki tehevvür içindeymiş gibi, "Ne," dedi, "teslim olmuyorsunuz öyle mi! Şu basit soruya cevap verin o zaman: Yakınların birbirine bağlı olduğunu söylerken Aristoteles'in haklı olduğunu düşünüyor musunuz?" Öbürü "Hiç kuşkusuz" diye cevap verdi. "Öyleyse," diye ekledi, Squire, "şimdi soracağım şeye hemen cevap verin: Enthymemamın[144] ilk kısmının analitik incelemesini *secundum quoad* mu yoksa *quoad minus* mu buluyorsunuz? delillerinizi söyleyin: bana hemen delillerinizi söylemenizi istiyorum". Moses "İtiraz ediyorum," diye atıldı, "temellendirmenizi tam olarak takip edemiyorum; ama eğer onu basit bir önermeyle ifade ederseniz zannediyorum o zaman bir cevap alabilirsiniz." "Aman efendim," diye karşıladı 'Squire, "nasıl emir buyurursanız, görüyorum ki benden hem sizi ikna edecek delil hem de onu takdir edecek akıl istiyorsunuz. Hayır efendim, zatıalinizi temin ederim ki siz benim için çetin bir rakipsiniz." Doğal olarak bu zavallı Moses'a karşı bir kahkaha tufanının patlamasına neden oldu. Neşeli yüzlerin arasında tek üzüntülü sima oydu ve toplantının sonuna kadar da tek söz etmedi.

Oliver Goldsmith
The Vicar of Wakefield

144 (: Kıyası matvi veya örtük kıyas: öncüllerden biri eksik olan fakat zihinde tamamlanan kıyas.)